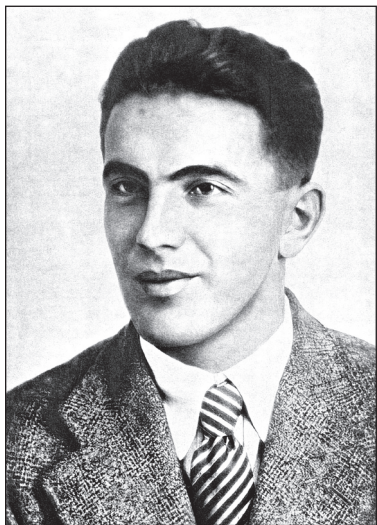

**Julius Fučík – Egon Erwin Kisch –
Franz Carl Weiskopf – Jiří Weil**

Edice textů (1927–1937)

Kateřina Šimová, Milan Drápala (ed.)

JULIUS FUČÍK (1903–1943)

Novinář, literární a divadelní kritik, překladatel, ikonická postava československého komunistického hnutí. Od roku 1926 byl členem Svazu moderní kultury Devětsil, v roce 1929 patřil k iniciátorům založení Levé fronty. Přispíval do řady levicových periodik. V roce 1928 převzal od F. X. Šaldy časopis *Tvorba*, který pak jako týdeník řídil do roku 1934 a znovu v roce 1938. Od roku 1929 byl redaktorem *Rudého práva* a v roce 1933 se podílel na vzniku deníku *Haló noviny*, který krátce řídil. V roce 1921 patřil k zakládajícím členům KSČ. Za svou politickou činnost byl opakovaně trestně stíhán a v roce 1931 si odseděl nepodmíněný trest odnětí svobody v délce čtyř

měsíců za prosovětskou agitaci. V roce 1934 na něj byl znovu vydán zatykač, z rozhodnutí strany však trest nenastoupil a ilegálně odjel jako dopisovatel *Rudého práva* do Moskvy. Pobýval zde dva roky, během nichž zaslal do *Rudého práva* i dalších periodik bezmála dvě stovky článků, spolupracoval také s československým vysíláním moskevského rozhlasu. Do Prahy se vrátil v červenci 1936. Za války byl činný v druhém ilegálním vedení KSČ, vydával ilegální *Rudé právo* a byl hlavním organizátorem Národního revolučního výboru inteligence, ilegální odbojové skupiny levicových kulturních a vědeckých pracovníků. V dubnu 1942 byl zatčen, odsouzen k trestu smrti a 8. září 1943 v berlínské věznici Plötzensee popraven.

Do Sovětského svazu se Julius Fučík poprvé vypravil v roce 1930 jako doprovod čtyřčlenné dělnické delegace Svazu přátel SSSR, pozvané k návštěvě československé vystěhovalecké komuny Interhelpo v Kyrgyzstánu. Během tříměsíční cesty (od 27. dubna do 8. srpna 1930) navštívili také Moskvu, Leningrad a některé průmyslové giganty první pětiletky na Ukrajině a v jižním Rusku. V komuně v blízkosti města Frunze pobývali od 30. května do 19. června. Fučíkova kniha reportáží z této cesty vyšla pod názvem *V zemi, kde zítra již znamená včera* v roce 1932 v nakladatelství Karla Boreckého v cenzurované podobě (z úvodní pasáže byly na základě zákona na ochranu republiky zkonfiskovány tři strany textu s popisem situace dělníků a nezaměstnaných v době hospodářské krize), v úplném znění vyšla až roku 1947. Vybrané reportáže a články z Fučíkova dvouletého pobytu v SSSR v letech 1934 až 1936 vyšly souhrnně v publikaci *V zemi milované*, sestavené Gustou Fučíkovou v roce 1949. Druhý oddíl této knihy je věnován Fučíkovým reportážím ze Střední Asie, kterou procestoval zejména v roce 1935, kdy také znovu navštívil Interhelpo.

Z deníku československé dělnické delegace do SSSR

Kapitola pátá. Výzkumná expedice do střední Asie

(...) Dnes se píše dvacátého [srpna 1930] – a v deníku nalézáme tuze namáhavý den 24. května. Toho dne naše pětičlenná

expedice vyjíždí

z Moskvy, rozmnožena o dva z našich moskevských hostitelů, soudružku Brodskou a soudruha Forsta, tlumočnicka.¹

Na Kazaňské nádraží z hotelu Evropa nás veze autobus. To nejde ani tak o nás jako spíše o naše zavazadla. Když jedete na výlet do Chuchle, nezapomenete si vzít s sebou rodinné zásoby. A my teď nepojedeme hodinu ve vlaku, my budeme bydlet ve vlaku plných šest dní, které dělí Moskvu od hlavního města Kirgizské autonomní sovětské socialistické republiky a sídla československého družstva Interhelpo, od města Frunze,² šest dní, z nichž skoro čtyři ve stepi.

Také nás podle toho zásobili. Jedna velikánská bedna – to jsou naše suché zásoby: konzervy, salámy, chleba (samozřejmě také cigarety – to je vojna); druhá velikánská bedna – to je naše nádobí a minerálka, převýborný Narzan z kavkazských pramenů,³ které nikdy nevysychají. (Škoda, škoda, Narzane, žes už pro nás vyschl!)

Ale všechno to, všechny bedny, kufry, balíky a baňohy této expedice, podobné výpravě na Střechu světa nebo na Severní točnu, zastírá mohutný – ne, to je málo: – obrovský, všeobjímající plechový čajník. Náš největší kamarád.

Nasedáme do vagonu, nesoucího kazakský a pak ruský nápis:

MOSKVA–KRASNOVODSK.⁴

1 Spolu s Juliem Fučíkem odcestovali z rozhodnutí vedení KSC Josef Červenka, kovář z Prahy-Libně, Helena Šnajdrová, manželka horníka z Ostravy, Alois Dohnal, zemědělec z jižní Moravy, a I. Štraus, stavební dělník z Podkarpatské Rusi. Všichni cestovali jako delegáti Svazu přátel SSSR v Československu. Jména účastníků výpravy československý komunistický tisk s odvoláním na možnost jejich trestního postihu nezveřejnil. Republiku totiž opustili ilegálně, když jim úřady nevydaly cestovní pasy do SSSR.

2 V roce 1825 byla na tomto místě založena pevnost Kokandského chanátu Pišpek, po jejím zboření zde vznikla stejnojmenná ruská osada. Když byla v roce 1924 v rámci Ruské sovětské federativní socialistické republiky zřízena Kara-Kyrgyzská autonomní oblast (od roku 1926 Kyrgyzská autonomní sovětská socialistická republika), Pišpek povýšil na její hlavní město. O rok později byl přejmenován na Frunze podle bolševického vojevůdce Michaila Vasiljeviče Frunzeho (1885–1925), který se zde narodil. Roku 1936 se Frunze stalo hlavním městem Kyrgyzské sovětské socialistické republiky. Od roku 1991 nese název Biškek jako metropole Kyrgyzské republiky.

3 Narzan je přírodní minerální voda čepovaná ve městě Kislovodsk na severním Kavkaze od roku 1894.

4 Krasnovodsk je město v západním Turkmenistánu na pobřeží Kaspického moře. Ruské jméno nahradilo v roce 1869 původní místní název Kyzyl-Su. Od roku 1993 nese Krasnovodsk jméno Turkmenbaši na počest Saparmurata Nijazova, prvního a doživotního prezidenta Turkmenistánu v letech 1990–2006, který v tomto roce titul, znamenající „otec všech Turkmenů“, přijal. Jedná se o významný dopravní uzel a výchozí stanici Transkaspické

Vypadá to tak nevinně jako Praha–Plzeň nebo Brno–Bratislava, ale trvá to tam deset dní.

To už asi každý ví, že ruské vagony jsou širší než naše, protože jsou tam širší koleje. A že ty koleje jsou širší než ve všech ostatních státech ze strategických důvodů, aby nemohla cizí vojska v případě války jezdit přímo z okolních států na ruské území. (Tohle je od prvopočátku železnice ještě v carském Rusku – připomínáme – aby snad někdo nepodezířval sověty z válečných příprav!) Fakt je, že ty vagony jsou jako stvořeny pro ony vzdálenosti, které nutno v sovětské zemi projíždět. Vstoupíš do kupé, máš dojem příjemného, prostorného pokoje, zařídíš se v něm jako doma, vyhlédneš si postel, na níž budeš spát (můžeš spát v „přízemí“ nebo v „prvním patře“ – za dne „patro“ odbouráš sklopením postele), a jedeš.

Místo, kde „nás“ znají

Jedeš krásným májovým odpolednem. Vidíš široké plochy obilí.

„Nu, soudruhu, letos bude úroda.“

„Bude.“ (A byla, to jsme viděli potom, když jsme se vraceli – to už byly žně nebo po žních ve všech hlavních obilných oblastech.)

Vlak jede klidně, nedrčí ti v uších jeho hlučná melodie; nejede také příliš rychle. 30 kilometrů za hodinu.

Po několika prvních hodinách:

RJAZAŇ⁵

To je to místo, kde „nás“ znají. Tuze dobře znají Čechoslováky. Seznámili se s nimi velmi úzce. Nepřijdeš daleko od nádraží, nebudeš dlouho hledat, abys našel první pomník věnovaný památce prostých civilistů, malých revolučních dělníků, rozstřílených československými oddíly na udání bělogvardějských špiclů, popů, velkostatkářů. „Zachraňovali nešťastnou Rus“ od bolševických zvěrstev. Zachraňovali ji vybjíjením „nešťastné Rusi“. Ty pomníky připomínají život těch, kteří stáli na stráží proletářské revoluce a padli za obět našim „legendárním hrdinům“. Ale ty legendární hrdiny tu nemusí nikdo připomínat.

Mluvíme na nádraží s jedním železničním zřízencem:

„Víte, dlouho se u nás neříkalo jinak než Čechosobaky (*sobaka* = pes). To byla velmi hluboká rána, kterou nám zasadili, a nedivte se, že i jizva po ní nemizí. Ale dnes už víme, že to jméno nenáleží jen obětavým stoupencům bělogvardějčů, kteří tu připravili mnoho dětí o tátu i mámu, že to jméno označuje i dělníky vaší země. A my se tu staráme, abychom o vás věděli všechno. Poznali jsme Čechoslováky. Věříme, že poznáme i československé dělníky právě v tom díle, za něž tu naši soudruzi od vašich krajanů umírali. A to mi věřte: my tam u vás potom hrát úlohu vašich krajanů nebudeme...“

železnice, vedoucí přes západní část Střední Asie do Samarkandu, Taškentu a Andižanu. Transkaspická železnice byla vystavěna v souvislosti s expanzí Ruské říše do Střední Asie, zprovozněna byla v roce 1879.

5 Rjazaň se nachází 196 km jihovýchodně od Moskvy. Vznikl zde jeden z ruských zajateckých táborů, kam byli internováni vojáci rakousko-uherské a německé armády a kde byl zahájen nábor dobrovolníků do československých jednotek.

Kapitola osmá. Loučíme se s jedním světa dílem

Mravoučná povídka o kolchozech

(...) Projeti tu obrovskou vzdálenost, která dělí Moskvu od Frunze, střed evropské části Sovětského svazu od Střední Asie, není opravdu nijak krátká a jednoduchá věc.

Nejdříve tedy evropská část. Dostali jsme se do Rjazaně, pak byla Samara,⁶ pak Orenburg.⁷ Projížděli jsme místy, na nichž už vyrostla spousta kolektivních hospodářství. Často bývala železnice hranicí některého kolchozu, a pak to zlo jako v té mravoučné povídce, která zná jen černé a bílé. Černé, to bylo napravo: soukromá hospodářstvíčka, špatně zoraná, celé lány ležely ladem, malé příkrčené baráčky rolníků – ale když jste se obrátili nalevo, když jste se podívali protějším oknem vagonu, viděli jste už traktory, viděli jste bohaté klíčení, nové budovy, sýpky, sýpky, a nová bydliště. Tam byl kolchoz. Docela, docela tak jako v těch mravoučných povídkách. Později teprve jsme poznali, že jsme viděli víc než dobře.

„Davaj gazetu!“

Bylo to na jakémsi malém razjezdu⁸ za Ruzajevkou.⁹ Přijeli jsme, vlak zastaví, a už je obklopen celou spoustou malých dětí i dospělých. Vztahují ruce k oknům, vystupují na špičky – žebrají?

Ano, ale oč žebrají!

Když v hluku a rozruchu konečně zachytíš jejich volání, slyšíš:

„Davaj gazetu!“

„Dej nám noviny, dej nám něco ke čtení.“

Noviny? Čtení? Opravdu to chtějí ke čtení? Vzpomněl jsem si na jednu historku, o níž píše Weiskopf ve svém *Přestoupit do 21. století*.¹⁰ Bylo to na začátku pochodů kultury do zaostalých krajů Sovětského svazu. Přijela jedna taková expedice – už ani nevím kam – a domácí obyvatelstvo začala zásobovat různými novinami, knížkami, aby vzbudila chuť ke čtení, a tak i chuť k učení gramotě. Ze začátku se jí práce dařila špatně; málo zájmu. Ale pak to najednou začalo. U stanu expedice, která se vypravila likvidovat negramotnost, div že nevznikaly fronty. Každý chtěl

6 Samara je město v evropské části Ruska na levém břehu řeky Volhy, 1063 km jihovýchodně od Moskvy. V letech 1935–1990 nesla jméno Kujbyšev na počest člena nejvyššího sovětského vedení Valeriana Vladimiroviče Kujbyševa (1888–1935), který zde v revolučních letech budoval sovětskou moc.

7 Orenburg je město v evropské části Ruska na řece Ural, 1478 km jihovýchodně od Moskvy a 150 km severně od hranic s Kazachstánem. V letech 1920–1925 byl hlavním městem Kyrgyzské autonomní sovětské socialistické republiky, v letech 1938–1957 město neslo jméno Čkalov na počest sovětského letce Valerije Pavloviče Čkalova (1904–1938).

8 Razjezd – výhybná železniční kolej.

9 Ruzajevka je menší město v Mordvinské republice Ruské federace na trati z Rjazaně do Samary.

10 Jedná se o kapitulu „Atilla a Radio“ z knihy *Do XXI. století přestoupit!*, v níž si Weiskopf vyslechne vyprávění o cestě do kyrgyzské stepi. Knihu vydalo v překladu z německého originálu *Umsteigen ins 21. Jahrhundert: Episoden von einer Reise durch die Sowjetunion* (Berlin, Malik 1927) v roce 1928 nakladatelství Odeon – Jan Fromek v Praze.

Julius Fučík poprvé ve Střední Asii v létě 1930 (repro Julius Fučík ve fotografii. Praha, Československý spisovatel 1953)

noviny, a zejména jeden ilustrovaný žurnál stal se předmětem neobyčejné poptávky. Expedice měla radost. A radost měl zejména jeden z ní, muž, který byl v redakčním spojení s oním ilustrovaným žurnálem, který byl tak vyhledáván.

Ale radost přestala tak rychle, jak vznikla. Přišli totiž na to, že obyvatelstvo potřebuje noviny – na balení cigaret.

„Nu, a ten ilustrovaný žurnál? Proč si vybírali zrovna ten?“

„Proto, že jeho papír se dal nejlépe kouřit.“

Na tuhle historku jsme si vzpomněli, když jsme viděli ten zástup na peroně. Ale poznali jsme, že to je sice historka velmi vtipná, že však už neplatí. Poznali jsme to nejen na tom malém rozjezdu za Ruzajevkou. Tady jsme mohli vidět jen to, jak ti malí i velcí skoro nábožně urovnávali a uhlazovali pomačkané noviny, jak pozorně prohlíželi data a čísla, jak mezi sebou vyměňovali, jak prostě věnovali pozornost *obsahu* těch papírů, které dostávali. Ale pak jsme viděli na různých těch místech [v] zapadlých a neznámých vesnicích, že jsou tam všude čítárny, že v každém dělnickém nebo rolnickém klubu jsou knihovny s romány, básněmi i divadelními hrami, ale především s teoretickými spisy, s Leninem, Stalinem, Molotovem a jinými a jinými. Viděli jsme, jak kultura vniká velikým tempem tam, kde ještě nedávno neuměli ani číst, ani psát.

(...)

A ještě většímu rozvoji brání jen jediné – jen prozatímní nedostatek papíru.

V malém razjezdu za Ruzajevkou volali na nás: „Davaj gazet!“

Přesvědčili jsme se, že to byla žádost více než charakteristická pro celý SSSR. Vystihovala dokonale ten růst a rozvoj kulturní úrovně všech v Sovětském svazu.

První stepi – poslední Evropa

Projíždíme Syzraní,¹¹ přejíždíme Volgu po mostu úctyhodně dlouhém (1445 m), v noci projíždíme Samarou, a když se ráno probouzíme, vidíme už první step a první velbloudy. Vlak stoupá nejjižnějšími výběžky Uralu, točí se, oddychuje.

Orenburg – poslední velké město v evropské části SSSR na této trati. Oddychnete si.

Blíží se Ileck.¹² A už je za námi.

Konec Evropy. Loučíme se s jedním světadílem. Jedeme volným tempem – a hle, už jsme v Asii.

Hm, Asie: ale nic se nezměnilo, jsou tu jiní lidé s jinýma očima a jinou řečí, ale s jednou vůlí: vybudovat socialismus.

Turista s ohvězdičkovaným Baedeckrem v ruce byl by možná velmi rozechvěn při prvním pohledu na Asii. Na ten jiný světadíl. A my byli rozechvěni pohledem na něco docela jiného: i nad tímhle novým dílem světa – *rudý prapor sovětů!*

Kapitola devátá. Od hranic Asie do Arysy

Kazakstan

Fakt je, že nám začíná být tepleji. Není to ta sluneční výheň, o které jsme četli a o které nám vypravovali, je možno ještě docela dobře žít, jíst, číst i spát, ale rozhodně rozdíl mezi teplotou do Orenburgu a po něm je citelný.

Široká, prostá step. Jen tu a tam se objevují jurty, veliké stany kočovných Kazaků a kolem nečetných stanic vyrůstají malé hliněné domky se snědými obyvateli ploškových obličejů, černých vlasů a pošikmělých očí.

A přece tady projíždíme bohatou zemí, která ležela ladem staletí carské vlády a která už v několika letech vlády sovětů prodělala změnu, znamenající zásadní obrat. Je tu Emba,¹³ řeka, která dala jméno obrovskému rajonu nafty, nejčistší nafty na celém světě. Teprve za sovětů počala zde těžba, exploatace těchto bohatých

11 Syzraň leží na pravém břehu Saratovské přehrady na Volze, přibližně 120 km západně od Samary.

12 Sol-Ileck (do roku 1926 Ileck, v letech 1926–1945 Ilečkaja Zaščita) je město přibližně 80 km jižně od Orenburgu, nedaleko hranice s Kazachstánem.

13 Emba je řeka v západním Kazachstánu v délce 712 km, která tvoří geografickou hranici mezi Evropou a Asií a míří do Kaspického moře. Na jejím středním a dolním toku se těží ropa a zemní plyn.

naftových pramenů. Vlak těžce projíždí pohořím Mugodžar.¹⁴ Za ním: Ber-Tšogur¹⁵ s uhelnými ložisky, jejichž bohatství je odhadováno na 96 milionů tun. Co však je Ber-Tšogud proti Čelkaru,¹⁶ od něhož až k hranicím čínským – místy podivných jmen exotických vůní: Eki Bartus, Kenderlyk aj. – táhnou se uhelné vrstvy, odhadované na 580 milionů tun.

Na několik hodin vzdáváme se úvah o všem tomto bohatství. Neboť přestala step – ani stepi už není! – je jen poušť. Písek, písek ve vlnitých nánosech, tu a tam suchý trs, který má chránit železnici před pohybem písku. Poušť Vol Barsuki.¹⁷ Prach, který nás provází po celou cestu stepí, stává se neodbytnější. Hermeticky uzavřená okna vagonů neodolávají a propouštějí celá mračna tohoto jemného prachu, který přikrývá naši čistou ložnici v kupé.

Město ve stepi

Ani poušť však není nekonečná, třebaže právě tento přívlastek je k ní nejčastěji přidáván.

Přichází stanice Saksanlskaja.¹⁸ Dříve několik jurt, nic víc. Pětiletkou byla však Saksanlskaja určena za železniční město. Zde, prostřed stepi, má být nová velká nádražní budova, celé město pro železničáře, hotel pro cestující (tuhle vymoženost nenajdete dnes ještě na celé trati od Orenburgu až do Frunze – 2300 km), lokomotivka, železniční dílny atd., atd.

Říkáme: má být. A co je už dnes? Na místě, kde ještě roku 1928 bylo jen několik jurt, stojí velká kolonie dobrých rodinných domků pro 2000 železničářů, jsou již první budovy železničních dílen, je první útulna pro lokomotivy a položeno již několik nových vedlejších kolejí a výhybek.

To je Saksanlskaja.

Ale takhle, třeba ne tak rychle, se vyvíjejí i jiná místa ve stepi. Kazalinsk,¹⁹ město, které je u nás známé z filmu *Čtyřicátý prvý*,²⁰ Kyzyl Orda²¹ (Rudé město – jméno,

14 Mugodžary je nevysoké pohoří na severozápadě Kazachstánu, jižní zakončení horského pásma Uralu.

15 Berčogur (dnes Biršogyr) je město v západním Kazachstánu na železniční trati Orenburg–Taškent.

16 Čelkar (dnes Šalkar) je město v západním Kazachstánu na železniční trati Orenburg–Taškent.

17 Velké a Malé Barsuki jsou pásy písečné pouště táhnoucí se severně od Aralského moře v Kazachstánu.

18 Saksaulskaja je železniční stanice v západním Kazachstánu, přibližně 50 km na severozápad od Aralsku. Stanice i osada, která kolem ní vyrostla, nesou název podle stepní rostliny saksaul.

19 Kazalinsk (dnes Kazaly) je město na pravém břehu řeky Syrdarji na železniční trati Orenburg–Taškent.

20 *Čtyřicátý prvý*, resp. *Jednačtyřicátý (Sorok pervyj)*, je film režiséra Jakova Alexandroviče Protazanova (1881–1945) z roku 1927 na motivy stejnojmenné povídky Borise Andrejeviče Lavreňova o tragické lásce temperamentní rudoarmějky a vzdělaného bělogvardějce za občanské války. Film svou zápletkou a vyzněním převracel revoluční schémata třídního boje.

21 Kyzyl-Orda je město v jižní části centrálního Kazachstánu na řece Syrdarje na místě pevnosti Kokandského chanátu. Dříve (od roku 1852) se jmenovalo Perovsk podle generála ruské armády Vasilije Alexejeviče Perovského (1794–1857), velitele prvních expedic k dobytí

kteřé mělo již před revolucí), bývalá metropole Kazakstanu (dnes je jí Alma-Ata),²² s nízkými domky a rušnou kolektivizací v okolí, Turkestan,²³ který dříve dával jméno celé Střední Asii, i Arys,²⁴ dnes velmi důležitý železniční uzel.

Poslední zastávka před Frunze

Ráno 28. května jsme se probudili ne už do pusté stepi. Oknem kupé bylo viděti řeku, zavodňovací kanály, žlutá zeleň stepi měnila se ve veselejší barvu, objevily se stromy, zahrady, květy a bohaté zemědělství.

Přejíždíme Syr Darju, řeku dávající stepi nejvíce života,²⁵ po několika hodinách Buguň,²⁶ pak řeku Arys²⁷ a za ní už poslední stanice, na níž se před Frunze zastavíme.

Je to Arys.

Arys byla docela malá stanička jako desítky dalších na trati Moskva–Taškent. Dnes už to není malá stanička. Dnes je to významný železniční uzel. Zde od hlavní trati odbočuje 573 km dráhy do Frunze,²⁸ té dráhy, z níž opět ve stanici Lugovoje odbočuje slavný Turksib.²⁹

Střední Asie. Jméno Kyzyl-Orda, znamenající „rudé hlavní město“, nese od roku 1925, kdy se stalo nakrátko hlavním městem Kazašské autonomní sovětské socialistické republiky (1925–1927).

- 22 Alma-Ata (od roku 1993 Almaty) je největší město v Kazachstánu. Rozkládá se v jihovýchodním cípu země při hranici s Kyrgyzstánem na úpatí Ťan-šanu a ve středověku leželo na Hedvábné stezce. Nově bylo založeno v roce 1854 jako vojenská pevnost Ruské říše s názvem Vernyj, po dobytí bolševiky v roce 1921 se mu vrátil starý název. V letech 1927–1936 bylo hlavním městem Kazašské autonomní sovětské socialistické republiky, od roku 1936 do roku 1991 hlavním městem Kazašské sovětské socialistické republiky a poté do roku 1997 hlavním městem Republiky Kazachstán.
- 23 Turkestán je město v jižním Kazachstánu na železniční trati Orenburg–Taškent, centrum Turkestánské oblasti. Bylo založeno již ve 4. století a patří k nejstarším městům na území Kazachstánu. V 16.–18. století bylo metropolí Kazašského chanátu. Je zapsáno na seznam světového kulturního dědictví UNESCO.
- 24 Arys je město v jižním Kazachstánu, založené v roce 1900 jako stanice na železniční trati Orenburg–Taškent. Jako významný železniční uzel spojuje tuto trať s Turkestánsko-sibiřskou magistrálou (Turksib).
- 25 Syrdarja je nejdelší řeka Střední Asie. Protéká územím Uzbekistánu, Tádžikistánu a Kazachstánu a měří 2212 km. Vzniká soutokem řek Naryn a Karadarja a ústí v Malém Aralském jezeru.
- 26 Buguň je řeka v jižním Kazachstánu.
- 27 Arys je řeka v jižním Kazachstánu, pravý přítok Syrdarji.
- 28 Sedmiřečská železniční trať (*Semirečenskaja železnaja doroga*) měla vést ze stanice Arys na trati Orenburg–Taškent do stanice Vernyj (dnes Almaty). Její výstavbu, zahájenou v roce 1914, zastavila říjnová revoluce ve stanici Burnoje. Teprve v roce 1920 byla prodloužena do zastávky Aulie-Ata (dnes Taraz) a v roce 1924 byla protažena do Pišpeku (dnes Biškek). Trasa přiblížila významnou část Kazachstánu a Kyrgyzstánu ekonomickým centřům země a otevřela příležitosti pro rozvoj průmyslu i zemědělství.
- 29 Turkestánsko-sibiřská magistrála (*Turkestan-Sibirskaja magistral* – Turksib) je železniční trať spojující Sibiř se Střední Asií. Byla vybudována v letech 1927–1930 jako jedna z nejvýznamnějších staveb první pětiletky. Trať o délce 1445 km spojila Semipalatinsk (dnes Semej) na severovýchodě Kazachstánu se stanicí Lugovaja (dnes Lugovoj) v jižním Kazachstánu. V Semipalatinsku navázala na Altajskou železniční trať (*Altajskaja železnaja*

Stará stanice byla již důkladně rozšířena, ale nestačí. Je tu třeba překonávat při dopravě ještě mnoho nedostatků. Cestující sám pocítí jeden z nich: v celé Aryse nenaleznete přístřeší. Všechno, co tu bylo, je obrozeno. Všechny nové domky postaveny především pro železničáře – na útulek pro cestující ještě nezbylo času. A protože jste sem přijeli v šest hodin večer a náš vlak jede až ráno v osm hodin, máte jistě dosti dlouhou chvíli, abyste se mohli rozhodnouti, kde a jak strávíte onu noc, která vás dělí od našeho odjezdu: budete-li spát ve stepi ve vlažném vzduchu pod obrovským hvězdnatým nebem, nebo na schodech nádraží pod stejnou „střechou“.

Máme opravdu ještě mnoho času. Povečeříme a jdeme – do kina. Ve velké zahradě, obehnané hliněnou zdí, sešlo se už několik set aryských obyvatelů, Rusů, Ukrajinců, ale hlavně Kazaků, a s nimi tedy v jedné řadě stojí či sedí pět Čechoslováků, dívajících se na *Krasnyje djavolata – Rudá vlčata* (jak tato zajímavá a veselá historka byla do češtiny přeložena, když vyšla knižně v Komunistickém nakladatelství).³⁰

Na plátně: kazakské i ruské titulky, Rudá armáda, boje s bátuškou Machno³¹ – a dole pod plátnem radostné, vzrušené tváře Kazaků, sborové čtení, smích, výkřiky.

Hle – kino v Kazakstanu.

Jdeme zpět na nádraží. Noc. Hvězdy. Teplý vzduch bez větru. Za několik hodin vyjedeme k Frunze.

Julius Fučík (vpravo vzadu) s přáteli ve Frunze v létě 1930 (repro Julius Fučík ve fotografii. Praha, Československý spisovatel 1953)

doroga), vedoucí přes Bijsk a Barnaul do Novosibirsku, kde se napojila na Transsibiřskou magistrálu. Ve stanici Lugovaja se napojila na Sedmiřečskou železniční trať.

30 *Krasnyje d'voluta* byl populární sovětský dobrodružný film z občanské války, který roku 1923 natočil režisér Ivan Nikolajevič Perestiani (1870–1959) na motivy první části stejnojmenné novely Pavla Andrejeviče Bljachina (1886–1961). Novela vyšla v roce 1925 v Komunistickém nakladatelství pod názvem *Rudá vlčata*.

31 Nestor Ivanovyč Machno (1888–1934) byl ukrajinský anarchista, teoretik anarchistického hnutí a ataman (*baťko*) partyzánského vojenského hnutí, které bojovalo proti rakousko-uherským vojskům, ukrajinským nacionalistům, bělogvardějcům i Rudé armádě. Po porážce v roce 1921 uprchl do Paříže a zemřel v tamním exilu.

Kapitola desátá. Patnáct řečí v jednom rytmu

Poprvé: Turksib

Trať, která vede z Arysy do Frunze, byla do revoluce vybudována jen zčásti – jen do Aulie Ata.³² Dnes, kdy Turksib je dobudován, byla i celá tato trať svěřena do péče správy Turksibu; a nejen do správy: Od Frunze k horám roste dnes už nová trať k Tokmaku³³ a na Rybače,³⁴ k jezeru Issyk-kul³⁵ a dále do hlubokých údolí uprostřed zasněžených vrcholků Ťan-Šanu.³⁶

Hned od Arysy je příprava k tomuto obrovskému stoupání. Velikým obloukem k Čimkentu³⁷ objíždí vlak Arys a dříve, než se přiblížíme, vidíme už v dálce bílý Alexandrovský hřeben,³⁸ pohoří, které se táhne několik set kilometrů a které nás neopustí po celou dobu našeho pobytu v Kirgistanu. Bílá oblaka na bílých ledovcích – zdá se nám to tak tajemné; a je to krásné.

Aulie-Ata.

Vjíždíme na okamžik na půdu kirgizské autonomní republiky. Ale svah hor nutí trať volným proudem téci ve velikých obloucích nad údolními – vracíme se ještě na několik hodin do Kazakstanu.

32 Aulie-Ata (česky Svátý otec) byl dřívější název města v jižním Kazachstánu, přijatý na počest zakladatele muslimské Karachánské dynastie. Patří k nejstarším městům ve Střední Asii, jako obchodní centrum bylo zastávkou na Hedvábné stezce. V roce 1864 město ovládli Rusové. V roce 1936 bylo přejmenováno na Mirzojan podle vůdce kazašských komunistů arménského původu Levona Mirzojana (1897–1939). Poté co se stal obětí stalinských čistek, dostalo nový název Džambul podle kazašského a sovětského lidového pěvce Džambula Džabajeva (v ruském přepisu Žambyl Žabajev, 1846–1945). Po vzniku Republiky Kazachstán v roce 1991 získalo svůj současný název Taraz a je čtvrtým největším městem v zemi.

33 Tokmak (dnes Tokmok) je město v severním Kyrgyzstánu v Čujském údolí, založené v roce 1830 jako pevnost Kokandského chanátu.

34 Rybače (dnes Balykči) se nachází na severním břehu západního konce jezera Issyk-kul v Kyrgyzstánu, 175 km na jihovýchod od Biškeku. Jedná se o významný dopravní uzel.

35 Jezero Issyk-kul (česky Teplé jezero) leží na severovýchodě Kyrgyzstánu v pohoří Ťan-šan, s délkou 178 km a rozlohou přibližně 6300 km² je druhým největším horským jezerem na světě. V roce 2001 bylo zapsáno na seznam biosférických rezervací UNESCO.

36 Ťan-šan je rozsáhlé pohoří rozkládající se na hranici Střední Asie a Číny. Nejvyšší horou je Džengiš Čokusu (7439 m), známá také pod ruským názvem Štít vítězství (*Pik pobedy*), který získala na počest vítězství u Stalingradu ve druhé světové válce. Přes Ťan-šan vedla Hedvábná stezka, významná starověká a středověká spojnice Číny se Středomořím. – Železniční trať Frunze–Kant–Tokmak–Rybače na území Kyrgyzstánu později navázala na trať Lugovaja–Frunze s cílem zajistit propojení s lodní dopravou na jezeře Issyk-kul. Projekt tratě byl vypracován v letech 1937–1941, do Rybače dorazil první vlak v roce 1948. Železnice zajistila těsnější ekonomické propojení severovýchodní části republiky s Kazachstánem, Sibiří a centrálním Ruskem.

37 Čimkent (dnes Šymkent) je rozlohou největší a počtem obyvatel třetí největší město v Kazachstánu, nachází se v Turkestánské oblasti.

38 Jako Alexandrovský hřbet (*Alexandrovskij chrebet*) se do roku 1933 označovalo pohoří táhnoucí se v délce 375 km od města Taraz (dříve Aulie-Ata) v Kazachstánu k jezeru Issyk-kul v Kyrgyzstánu. Pojmenováno bylo na počest cara Alexandra II. a jeho dnešní název je Kyrgyzský hřbet. Tvoří součást komplexu Ťan-šanu a ční do výše téměř pěti tisíc metrů.

Ještě jednu noc ve vlaku.

Časně ráno: Lugovoje. Jsme tak blízko sněžným horám, že je nám chladno. Slunce šikmo rozsvětluje šťavnatou zeleň luk, bohatý silný vzduch. Čisté horské jitro, plné dobrých barev, které vás naladí k neobyčejné aktivitě. Proti všem podobným má ještě o něco víc: má zelená luka, bílé ledovce, modrou oblohu – rudé svahy hor. Doslova rudé: tam kvetou vlčí máky a červené tulipány. Teď je jejich doba. Až pojedeme zpět, bude zde jen žlutá step.

Ale tohle vše není nejdůležitější na téhle stanici. Lugovoje – tato malá vesnička na frunzenské trati – je dnes světovou stanicí.

Zde začíná Turksib.

Nejslavnější trať světa, probíhající tisíci čtyřmi sty čtyřiceti dvěma kilometry stepí, pouští a pohorím až k Sibiři, k Semipalatinsku.³⁹ Zde ji vidíme poprvé.

Poprvé vidíme Turksib!

Víte, co to pro nás znamenalo?

Poslední hodiny k cíli

Pak už se stáváme poněkud netrpělivými. Blížíme se k cíli naší cesty: Frunze, stanice Pišpek.

Telegrafovali jsme z Arysy. Čeká někdo na nás? Budeme vědět, kam jít? Loučíme se se svým kupé. Znamená to na několik dní konec našeho pohyblivého života. Týden ve vlaku. Nu, a teď zase – na souši.

Je poledne. Máme být ve Frunze v 10 hodin dopoledne. Ale zpoždění nemáme. Přijedeme včas. Celý ten zážrak je v směru naší cesty: jedeme na východ a soudruh C. nestačil po celou dobu napravovat své pražské hodinky. Od Prahy do Moskvy je potřebí je postrčit o hodinu kupředu a od Moskvy do Frunze – o čtyři hodiny. Teď, když dovyprázdňujeme bedny našich zásob v rychlíku obědem, v Praze teprve začínají svou ranní práci. Jsme o pět hodin vpředu. O pět hodin starší, než kdybychom zůstali v Praze.

Za pět hodin bude stát totéž slunce nad nimi, jako nyní nad námi. Posíláme vám po něm pozdrav. Je to nejrychlejší posel.

Seznámili jsme se zatím s obyvateli celého vlaku.

„Delegáti z Československa?“

Ano. A tak jsme se stali jaksi slavnostním číslem celého vlaku. Přicházely k nám návštěvy, vykládaly, vypravovaly, ptali jsme se. Naše poznámkové sešity se plnily. Každého rána a odpoledne, když jsme na stanicích stáli ve frontě, abychom naplnili svůj obrovský čajník u kohoutků, z nichž pro každého zdarma vytéká vařící voda, byla to radostná zábava, když nám povídali o sobě a o své zemi, a méně radostná, když jsme měli vypravovat my o tom, jak je u nás.

Teď se s tím vším rozloučíme.

39 Semipalatinsk (dnes Semej) je město v severovýchodním Kazachstánu. Po válce byl západně od města vybudován jaderný polygon, který od roku 1949 sloužil ke zkouškám sovětských jaderných zbraní.

Ti, kteří přistupují na stanicích blíže k Frunze, nezapomenou narychlo ještě k nám zaskočit: „My vás tam dávno čekáme. Myslili jsme, že přijedete k Prvnímu máji. A pak už jsme i přestali věřit. Takové zpoždění. A ve Frunze budou asi překvapení. Nikdo neví, že přijedete.“

Nu, nikdo neví.

— — —

Ale věděli! Když jsme pak už byli druhý den ve Frunze, řekli nám to.

Už nás prý ani nečekali. Ale před osmou hodinou (podle moskevského času), čili před 12. hodinou v poledne, zazvonil prý někde telefon v kanceláři československého družstva Interhelpo. Hlásila se Aulie Ata.

„Projela tu dělnická delegace z Československa!“

Tuhle zprávu čekalo Interhelpo už 30. dubna. Dostalo ji – díky tomu, že nám drahá vláda republiky československé odepřela vydání pasy⁴⁰ – právě měsíc potom: 30. května 1930. Nebyli opravdu připraveni. Ale začal pracovat telefon, siréna textilní továrny zahoukala a ve dvě hodiny, když se blížil vlak ke stanici Pišpek, stálo už na nádraží několik tisíc frunzenských dělníků a dělnic.

Stanice Pišpek-Frunze

Vlak zastavuje. Konec trati. Dále už nelze.

Prudké, ostré slunce. Bije nás do tváří a do očí, když se vykloníme z oken vagonu.

Tam, na nádraží – zástupy dělníků. Naši krajané, *svobodní* dělníci z Československa, tváře ruských, kirgizských, uzbeckých, ukrajinských soudruhů. A nad nimi rudé standarty, rudé prapory.

Víte, teď vám přesně neřekneme, jak jsme se dostali z vlaku, jak jsme najednou stáli uprostřed hlučné, radostné masy lidí, jak se před námi najednou objevil stůl, který narychlo zastupoval řečnickou tribunu. Tady se přiznáme, jak jsme byli dojati. Ne tím, že se nám dostalo slavnostního přijetí, ale tím, jak bylo to přijetí svobodné, radostné, jak volní se tu všichni cítili, všichni – my s nimi.

Vítali nás. Mluvili zástupci Interhelpa, kirgizské vlády, strany, dělníků z továren, Rudé armády – odpovídali jsme. Nebudeme vám reprodukovat tyto řeči. Je zbytečné ukazovat vám po stotisících, jak vypadá konfiskace v tomto listu. Mluvili jsme ještě sice tak trochu pod vlivem schůzí z ČSR, jako by nám stál za zády policejní komisař, připomínající kriminál. Ale pak jsme byli strženi: jsme ve svobodné zemi. *Jste tu svobodní!*

Internacionála

Doznívají slova uvítání a pozdravů.

Hudba Interhelpa a kirgizské Rudé armády hraje hymnu proletariátu: *Internacionálu*.

40 Fučíkovi a členům dělnické delegace, s nimiž se na jaře 1930 vypravil navštívit československou vystěhovaleckou komunitu Interhelpo v Kyrgyzstánu, československé úřady nevydaly cestovní pasy. Běžné československé cestovní pasy měly omezenou teritoriální platnost, „pro všechny státy světa s výjimkou SSSR“. O rozšíření platnosti bylo třeba zvlášť žádat, přičemž v praxi nebyly s odkazem na státní a bezpečnostní zájmy povolovány cesty, které by sloužily k propagaci sovětského režimu. Týkalo se to zejména členů KSČ a jejich sympatizantů.

A pak tisíce dělníků a dělnic zpívají:

Internacionála.

Ano, skutečná, opravdová *Internacionála*. Mezinárodní hymna revolučních dělníků zní tu v *patnácti různých jazycích*.

Zpívají tu Kirgizové, Uzbeki, Rusové, Češi, Němci, Maďaři, Slováci, Ukrajinci, Rusíni, Poláci, Tataři, Kazaci ze stepí a Dungánci z hor⁴¹ – patnáct řečí v jednom rytmu, v rytmu revoluce, v rytmu socialismu.

A patnáct řečí v jednom rytmu volá k slunci a široké zemi.

Kapitola jedenáctá. Otázky a odpovědi

Pochodem na Interhelpo

Jdeme z nádraží průvodem do Interhelpa. Město Frunze samo je ještě osm verst⁴² daleko, ale naše družstvo je jen několik minut od stanice. Družstvo? Nu, je už to samo o sobě pěkné městečko, jak vidíme. Rovné, široké ulice, vysoké topoly podél aryků (aryk = strouha, kanál zavodňovací soustavy, bez níž by tu nic nežilo) a v jejich stínu uprostřed bohatých zahrad bílé rodinné domky. Tam ta velká budova – to je škola. A vedle ní novostavba, na níž se leskne již plechová střecha – to je nový klub. Vzadu houká siréna textilní továrny a nedaleko ní koželužna.

Tak se nám představilo Interhelpo v prvním okamžiku, kdy jsme šlapali hojný prach Kirgizie vyježděnou stepí, vedeni pochodem hudby.

Vnímáme ten pochod jen zcela mechanicky. Je toho ze vzduchu mnoho najednou. Dojeli jsme. Dorazili jsme k cíli své cesty – to je první. Slyšíme tu – ve Střední Asii – mluvit jazyky střední Evropy – to je druhé. A pak (a hlavně): *otázky*. My, kteří jsme sem přijeli, abychom se tázali, jsme především zahrnováni otázkami naléhavými, překotnými, vážnými i nevážnými – dělají jednu za druhou a naše štěstí, že v tom okamžiku ještě nikdo nečeká na jejich okamžité odpovědění:

Jak je u nás? Co o nás vykládají? Je pravda, že je u nás už 350 tisíc nezaměstnaných? Co dělá Kladno? Jak je dnes silná strana? Jak jsou českoslovenští dělníci dnes připraveni proti válce? Kdy? Co? Jak?

Jsou neorganizované tyto otázky, pokud jdeme v průvodu. Ale když dorazíme na velké nádvoří, na jehož jedné straně jsou dílny a na druhé kanceláře Interhelpa – je už z toho organizace a začíná pravidelný interview.

Otázky a odpovědi.

To je program našich prvních hodin v Interhelpu – program, který je ostatně přesně vyplňován všemi, kdož přijíždějí, i všemi, kdož je očekávali.

Pak se o nás soudruzi podělili.

41 Dungáni jsou muslimská etnická skupina chuejského původu, která se usídlila ve středoasijských oblastech Ruské říše, zejména v jižním Kazachstánu a severním Kyrgyzstánu, v 70. letech 19. století po porážce Dunganského povstání za západě Číny.

42 Versta je stará ruská délková míra, odpovídající délce cca 1067 metrů.

„Zvali jsme vás sem k nám, soudruzi, abyste se přesvědčili o tom, jak tu žijeme a pracujeme. Budete tu žít tak jako my. Nemáme pro vás připraveno nic víc, než máme pro sebe...“

Budeme tu žít tak jako oni. (Jak je nám smutno dnes, že už tak žít nemůžeme!)

Liszt bez G

Večer vyjíždíme – nákladním autem – do Frunze. Do divadla.

Dělí nás od něho asi 8 kilometrů. Projíždíme Dungánovkou, vesnicí, či chcete-li, předměstím Frunze.

Frunze – to je docela evropské město, srovnáme-li je s Moskvou. Má dokonale plánované ulice, zase ta šífka a přímota a stín topolů, jako v Interhelpu.

Divadlo ještě voní novotou. Bylo postaveno nedávno za dva a půl měsíce ve vedení stavebního dělníka z Interhelpa. Zedník-stavitel.

A dnes?

Dnes je ředitelem tohoto divadla. Má schopnost vésti je po stránce umělecké, naučil se hospodářskému vedení a dnes už prochází jeho rukama sedm milionů ročně. Stal se „vyzvižencem“, dělníkem vyzviženým přímo od práce k odpovědné sovětské službě.

To frunzenské divadlo, v němž nyní sedíme, je tedy – abychom tak řekli – celé dílem československého zedníka. Ale on sám není tak neskromný, aby si to myslil, a má více než pravdu. To divadlo si tu vybudovali všichni dělníci nejrůznějších národností, neboť divadlu není třeba jen budovy, sedadel, jeviště a hlediště, je třeba především obecnstva, existujícího, vnímajícího obecnstva, které by dovedlo dát tomuto divadlu nový život svým kontaktem se scénou, svým přecházením přes rampu. Tohle právě je i ve Frunze, jako na obrovské většině scén v Sovětském svazu.

Večer, jemuž jsme byli přítomni, vyplňovali umělci moskevských a leningradských divadel. Výborní herci, zpěváci, hudebníci. Jeden z nich nese titul „zasloužilého lidového umělce“, titul, který se jen tak lehce nezíská.⁴³ Umělci z Moskvy a Leningradu – zde ve Frunze! Ano, ve Frunze – a nejen zde. Po všech jen trochu větších místech Sovětského svazu naleznete v těchto dvou, třech či čtyřech měsících divadelních prázdnin v hlavních městech všechny možné členy předních divadel. Na malých scénách maličkých měst hrají Kirgizům, Uzbekům, Burjatům, Gruzínům, Ukrajincům, Němcům, Rusům, všem těm nesčetným národnostem nesčetných okruhů – a všichni jim rozumějí.

Tento kulturní svazek je vzájemný. Zatímco moskevský herec recitoval Majakovského kirgizským občanům města Frunze, kirgizští herci hráli své hry

43 V Sovětském svazu se uděloval jak titul „zasloužilý umělec“, tak „lidový umělec“ (v oblasti múzických umění *zaslužennyj artist*, resp. *narodnyj artist*). Tituly udělovaly zpočátku vlády svazových republik (od roku 1918, resp. 1919), později vláda Sovětského svazu; titul „lidový umělec SSSR“ nahradil analogické republikové tituly v roce 1936. Umělci mohli získat postupně oba uvedené tituly.

na mezinárodní divadelní olympiádě v Moskvě.⁴⁴ Je tu neustálý živý kontakt všech národních kultur – každá se dovede učit od druhé.

Zde tedy sedíme a posloucháme Moskevské. Zpěvačka, která před revolucí v carské opeře demonstrativně přerušila svůj zpěv, když carská družina přišla pozdě do divadla, teď rozmlouvá vesele s obecnstvem a dohaduje se, kterou písničku má zazpívat. Na krku svítí jí skleněné korále, ruce objaty náramky, večerní toaleta se nápadně odráží od prostého, jednoduchého oděvu diváků – ale ani to neruší, ani to netvoří hranici mezi jevištěm a hledištěm.

Na pódiu piano.

Černé koncertní křídlo o dvou nohách. Třetí byla amputována, čtvrtí kdy – nahrazuje ji židle. Piano – vzácná věc. Na prstech jedné ruky byste spočítali všechny bratry tohoto koncertního křídla v celém Frunze a okolí. Jen si však také postavte otázku takto: Piano – a středoasijská kolonie carského Ruska, kam nebylo nikdy přivezeno ani za kopejku ničeho, co by mohlo nějak působit na kulturní nebo hospodářské nebo politické zvýšení úrovně obyvatelstva; a to jediné, co tam bylo posíláno – gubernátoři a carská policie – bylo vybíráno z největších gaunerů a největších rasů.

Nu – a teď tu piano. Piano, u něhož sedí moskevský pianista a hraje Liszta. Bravurně běhají jeho prsty po klávesách – a přece zaslechneš nedopatření: chybí struna G.

Liszt bez G.

A zjistíš, že je to tak dokonale nedůležité. Dovedeš si představit pozdvižení hudebních fanoušků pražských, kdyby se tohle stalo v Praze. Neslyšeli by Liszta, slyšeli by jen, že neslyší znít strunu G. A tady je to Liszt, dobře reprodukováný Liszt. Nikdo se v tom nesplete.

V tom není ovšem jádro věci: Není to zásluha, že chybí struna G a že to nevadí. Ale to je zásluha, že i na místech pět tisíc kilometrů od centra dovedou překonávat někdy nedostatky, dovedou napnout všechny síly, aby dokázali to, co jim klade za povinnost vláda dělníků a rolníků.

Julius Fučík jako čestný jezdec Kyrgyzské národní divize, léto 1930 (repro Julius Fučík ve fotografii. Praha, Československý spisovatel 1953)

⁴⁴ Mezinárodní olympiáda revolučních divadel se uskutečnila v Moskvě v květnu 1933. Uspořádalo ji Mezinárodní sdružení revolučních divadel (*Международное объединение революционных театров* – MORT).

Nelekli se struny G ani dvou nohou u klavíru, nelekli se však ani 99% negramotnosti, ani nepřístupnosti horských jurt a všude, nejen na scéně města Frunze, ale i vysoko v horách Ťan-Šanu, dovedou zvyšovat úroveň všech.

* * *

Vzkaz Interhelpa čl. proletariátu

Delegace opustila československou komunu ve čtvrtek 19. června o 5. hodině ranní po třínedělním pobytu. Rozloučení československých dělníků s delegací bylo vřelé. Delegace nerada opouštěla soudruhy, s kterými uzavřela sliby pevného spojení. Českoslovenští dělníci v Interhelpu poslali po delegaci dělníkům v Československu tento vzkaz:

„Vybudovali jsme svůj kooperativ, vybudujeme svou komunu proti spojeným silám celé buržoazie, proti náporu celé kontrarevoluce. I českoslovenští dělníci dokáží, že dovedou vyplnit pětiletku za 4 roky.“⁴⁵

Z Interhelpa odjela delegace zase nazpět do Frunze. Tam připravuje se na cestu *do Alma-Ata*.

Alma-Ata je centrální stanice Turksibu. Od Frunze ji dělí 400 km cesty, kterou vykoná delegace autem přes horský hřeben. Z Alma Ata pojedou delegace *do Taškentu, do centra Střední Asie*.

Po kratším pobytu v Taškentu očekává delegaci dlouhá zpáteční cesta přes Samaru do Leningradu...

Seriál „Z deníku československé dělnické delegace do SSSR“ z pera Julia Fučka vycházel anonymně v jedenácti kapitolách v Rudém večerníku v době od 12. srpna do 11. září 1930, vždy na 3. straně. Kapitoly, z nichž byly vybrány pasáže v této edici, pocházejí z pokračování otištěných ve dnech 20. srpna, 1., 2., 4., 5., 8. a 11. září 1930. Dovětek „Vzkaz Interhelpa čl. proletariátu“ byl otištěn v Rudém večerníku dne 1. července 1930, s. 1.

45 První pětiletý plán hospodářského a sociálního rozvoje SSSR byl přijat v roce 1928 na období 1928–1932 a jeho hlavním úkolem byla socialistická industrializace země s důrazem na těžký průmysl a kolektivizace zemědělství. Formálně byla první pětiletka dokončena za čtyři roky a tři měsíce.

Julius Fučík

V ZEMI
MILOVANÉ

*Reportáže
ze Sovětského svazu*

Praha 1949

NAKLADATELSTVÍ SVOBODA

Středoasijská exotika

T a š k e n t, v ř í j n u 1 9 3 5

Je prý v Římě studna, která má kouzelnou moc. Napiješ-li se její vody, zamiluješ si Řím hlubokou láskou a znovu a znovu se budeš k němu vracet. Tak vypravují lidé, kteří mají rádi legendy.

Nevím, který z aryků Střední Asie by mohl dát svou vodu k takové legendě. Je to kalná voda, jakou básníci nedovedou spojovat s láskou, a aryky samy mají vážnější starosti: napojit bavlňáky, oázy ve stepích, hedvábníky, karagače,¹ které stíní, jabloně, květy. Pít z aryku není docela nic rozkošná záležitost, a než si zvykneš, počítáš s úzkostí dny, kterých je třeba, aby si tyfový bacil naplodil rodinu. A přece si, člověče, který jsi jednou prošel sovětskou Střední Asií, zamiluješ tuto zemi hlubokou láskou a znovu a znovu se budeš do ní vracet. Ne voda, ale lidé tu mají takovou moc, a není to kouzlo, ale síla jejich rukou, která na tebe tak působí.

Život tu roste před tvýma očima. Život od začátku až k jeho vrcholu. Sedíš na okraji pole, které strádá suchem. Vyschlé brázdy leží u tvých nohou, bavlník unaveně svěsil hlavu a na jeho listy padá nekonečný prach pouští. To je umírání. A potom...

Do brázdy pomalu proniká úzký jazýček vody. Půda vášnivě rozvírá rty. Vody přibývá, už to není jazýček, je to proud a země pije, pije plnými doušky. Neviditelný mirab, strážce vodních zásob,² zvedl kdesi daleko od nás stavidla aryků a v zavodňovacích kanálech proudí život. Vidíš jej. Zšedivělá hlína hnědne, bavlník zvedá hlavu, listy setřásají těžký prach svěžími ranními pohyby, stvoly se prodlužují, rostou. Je to rychlý, bohatý, úrodný růst a ty jsi jeho přímým svědkem.

A tak je to i s lidmi Střední Asie. Staletí vadli bez vláhy, kterou vypíjeli cizopasnici. Voda, která proudila v arycích, nebyla jejich, nebyla určena pro ně. Z bohaté půdy rostli bajové,³ mullové⁴ a ruští kupci. Až moudrý mirab revoluce zvedl stavidla a teď štědře a spravedlivě rozděljuje vodu do brázd lidských polí. Lidé napřímili hlavy, setřásají těžký prach staletí, nová vláha proudí v jejich žilách, rostou. Je to rychlý, bohatý, úrodný růst a ty jej vidíš, i když jen procházíš kolem nich.

Miluješ-li člověka, zamiluješ si tento kraj, který ti ukazuje jeho sílu a jeho tvůrčí schopnosti v plném slunci.

1 Karagač je obecný název některých druhů jilmu. Výraz pochází z turkických slov *kara* (černý) a *agač* (strom).

2 Mirabové jako „strážci vody“ představovali významnou funkci v tradičním systému vodního hospodaření ve Střední Asii, starali se o spravedlivé rozdělování a ochranu vodních zdrojů.

3 Bej nebo beg je původně turecké označení kmenového náčelníka v muslimských zemích. Od 19. století se slovo užívalo jako titul některých panovníků, ale také vysokých důstojníků a úředníků.

4 Jako mulla nebo mulláh se (v poněkud odlišných významech) označuje místní islámský duchovní, učitel, člověk školený v islámu a jeho vykladač.

Jsou lidé, pro něž je Střední Asie nerozlučně spojena s představou exotiky. Nikdy bych jim neporadil, aby právě sem jeli na své exotické lovy. Byli by hluboce zklamáni. Všecko to barbarství, které kvetlo exotikou, je zničeno a cesta do Norimberka, dnešního Norimberka, by jim přinesla nepoměrně více ukojení než cesta do Fergany⁵ nebo Samarkandu. Člověk, který by se sem vypravil v bílé přilbě proti slunci, jíž Angličané proslavili Orient a dali symbol svému koloniálnímu režimu, byl by tu jediným exotickým zjevem.

A přece i Uzbekistan a Tadžikistan, Kirgizie i Turkmenistan mají takové přírodní podmínky a měly takovou historii, které je dělaly Orientem, které je připodobňovaly všem těm zemím, v nichž se bílá přilbice zdá nepostradatelným znakem Evropana.

Je tu slunce, které opéká tvou kůži. Silné, náročné slunce. Ale z jeho paprsků roste bavlník a učenci v Taškentě, v Samarkandě i v Alma-Atě s úspěchem používají jeho energie k vaření polévky, plavení síry a k pokusům, které pravděpodobně dovedou lidskou techniku do zcela nové éry.

Jsou tu velbloudi, kteří se zcela podle dobrodružných pravidel kolébají jako koráby v bouři. Ale všímáš si jich asi tak jako koně, zapřaženého do vozu, a poznáš, že auto je příjemnějším dopravním prostředkem nejen pro tebe, ale i pro každého uzbeckého kolchozníka.

Jsou tu mešity, kterými byly proslaveny Samarkand i Buchar.⁶ Ale nejpamětihodnější z nich se proměnily v účinná protináboženská muzea, nepamětihodné

Julius Fučík na karikatuře Adolfa Hoffmeistera, asi 1930 (repro Adolf Hoffmeister: Podoby a předobrazy. Praha, Československý spisovatel 1988)

5 Ferganská dolina je nejhustěji zalidněná a etnicky rozmanitá oblast ve Střední Asii. Setkávají se zde hranice Kyrgyzstánu, Tádžikistánu a Uzbekistánu. V oblasti se nachází několik ložisek ropy, plynu a kovů. Patří k nejurodnějším oblastem ve Střední Asii. Hlavním centrem Ferganské doliny je Fergana ve východním Uzbekistánu, založená roku 1876 jako posádkové město Ruské říše. Původně nesla název Nový Magilan, poté Skobeljev podle ruského generála Michaila Dmitrijeviče Skobeljeva (1843–1882), který dobyl velkou část Střední Asie. Své jméno Fergana získala podle celé oblasti v roce 1924, poté co z ní bolševici vytlačili vzbouřence.

6 Samarkand a Buchar jsou historická města dnešního Uzbekistánu, jejichž počátky sahají až do 7., resp. 5. století př. n. l., a jedná se tak o jedna z nejstarších kontinuálně osídlených měst Střední Asie. Díky své poloze na Hedvábné stezce byla významnými starověkými a středověkými obchodními uzly a vzdělanostními, kulturními a náboženskými centry. Samarkand byl metropolí Tamerlánovy středověké říše, poté Bucharského chanátu a v letech 1918–1929 hlavním městem Turkestánské autonomní sovětské socialistické republiky.

se staly kluby, kinotovárnami a skladišti bavlny a Buchara se dnes slaví dobrými školami právě tak jako Samarkand překrásnou nemocnicí.

Jsou tu ještě ženy zahalené černými, pochmurnými čačvany.⁷ Ale je jich už málo, velmi málo a barové autoři písní o této harémové exotice by byli pravděpodobně těžce dotčeni, kdyby zjistili, že velká část těchto žen jsou spekulantky, které zakrývají svou tvář, aby je milicionář na bazaru příliš rychle nepoznal.

Jsou tu pouště a oázy v nich, jsou tu arby⁸ na vysokých kolech a osmahlí muži, sedící na trpělivých oslících, jsou tu lidé v barevných chalátech a v malých vyšívávaných čepičkách, ale to, co této vůni kraje přidávalo zápach exotiky – zmizelo. Zmizela poroba, zmizelo barbarství, zmizelo koloniální vykořisťování.

Ti lidé zde s pomocí ruských proletářů vyhnali kolonizátory a svrhli „své“ emíry, chány a manapy.⁹

Kraj se stal svobodným a kulturním. A svoboda i kultura vyhnaly z něho prohnílou exotiku.

Sedíme v letním divadle starého města Taškentu.¹⁰

Na tomto místě býval Džankoch. Koňský trh a svážka. Starý Taškent tu ukládal všechny své odpadky. Bylo to jeho nešpinavější místo. Prach stál tu vysoko nad bazarem, rodily se tu nemoci, aryk, tekoucí kolem, roznášel bakterie po domech, ale ani kokandským chánům,¹¹ ani ruským generálům-kolonizátorům nenapadlo, že by tato exotika měla být likvidována.

Dnes široká ulice rozbila starý Džankoch na dvě poloviny, po její levé straně vyrostl moderní sportovní stadion a po pravé velký park kultury a oddechu se zábavními podniky, s rudými čajchanami,¹² s estrádou, s letním divadlem.

A v tom divadle dnes sedíme. Uzbečtí herci skandují verše a do jejich hlasů se vlévají dálkou ztišené melodie: od estrády, kde děvčata tančí staré uzbecké tance, zní delikátní dutara a údery čindynny,¹³ chvílemi zanáší vítr z taneční tribuny vzdálené

Přestože byla obě města spjata převážně s tádžickou historií a osídlením, po vynětí Tádžické autonomní SSR z Uzbeké SSR a vytvoření Tádžické sovětské socialistické republiky v roce 1929 byla ponechána součástí Uzbekistánu. Obě města jsou zapsána na seznamu světového kulturního dědictví UNESCO.

7 Čačvan je obdélníková hustá síť z koňských žíní zakrývající ženskou tvář.

8 Arba je tradiční turkický a arabský dvoukolový vozík.

9 Manapové byli kyrgyzská rodově-kmenová šlechta.

10 Taškent je hlavní a největší město Uzbekistánu. Od 16. století náleželo k Bucharskému chanátu, po dobytí Ruskou říší v roce 1865 se stalo centrem Turkestánské gubernie, kterou od roku 1918 nahradila Turkestánská autonomní sovětská socialistická republika. Roku 1930 se Taškent stal metropolí Uzbeké sovětské socialistické republiky a v roce 1991 Republiky Uzbekistán.

11 Kokandský chanát byl stát ve Ferganské dolině ve Střední Asii, který se v letech 1709–1876 rozkládal na území východního Uzbekistánu, moderního Kyrgyzstánu, východního Tádžikistánu a jihovýchodního Kazachstánu. V roce 1868 se stal vazalským státem Ruského impéria a v roce 1876 jeho součástí.

12 Čajchan je čajovna a jídelna.

13 Dutara je tradiční středoasijský drnkací nástroj, čindynna je malý bubínek.

tóny foxtrotu, z ulice doléhá zvonek tramvaje a z čajchany vysoký hlas uzbeckého lidového zpěváka. To všecko není zvuk, který ruší. To je jen barva.

Barva je i temná, chladnoucí noc, i bohaté chaláty jedněch, i evropské oděvy druhých. A s touto barvou na pozadí hrají uzbečtí herci – *Hamleta*.

Jejich *Hamlet* je čistý shakespearovský *Hamlet*, překrásné drama, jehož dramaticnost tu zní zcela bezprostředně, nerozumíš jazyku, a přece slyšíš každé slovo Shakespearovo, herec mluví gestem, krokem, pohybem ruky – je to veliká, mocná divadelní kultura. Tento *Hamlet* by byl nebezpečným soupeřem nejpřednější scéně Evropy, a přece uzbeckému divadlu teprve letos bylo všeho všudy patnáct let.

Dokonalý Shakespeare a dokonalý Gogol v uzbeckém divadle, nová uzbecká drama, vzniklá ze zkušeností největších světových dramatiků – to je růst od exotiky ke kultuře, od Džankochu k Shakespearovi.

Nemýlíš se, když pozoruješ, že růst lidí sovětské Střední Asie je rychlejší, je nápadnější než tak rychlý a nápadný růst lidí centrálního Ruska. Někdejší koloniální národy tu podle slov Leninových rostou z feudalismu přímo k socialismu, míjejíce epochu kapitalismu. Byla to slova, která Lenin řekl pro obrovskou část národů světa. A tu, v sovětské Střední Asii, znovu nalézáš velkolepé potvrzení bolševické pravdy.

Reportáž Julia Fučíka „Středoasijská exotika“ vyšla pod značkou –jef– v Rudém právu dne 3. listopadu 1935, s. 8.

Text byl přetištěn ve Fučíkově knize V zemi milované: Reportáže ze Sovětského svazu. Praha, Svoboda 1949, s. 367–371. Výbor uspořádala jako pátý svazek Spisů Julia Fučíka Gusta Fučíková, předmluvu napsala Gusta Fučíková a Ladislav Štoll. Kniha vyšla pak znovu sedmkrát: dvakrát v letech 1950 a 1951 (v nakladatelstvích Svoboda a Mír), dále v letech 1954, 1955 a 1979. Roku 1952 byl vydán slovenský překlad v bratislavském nakladatelství Pravda.

Veliká kirgizská cesta

Naryn,¹ v říjnu 1935

Když před deseti lety přijel vlak s prvními členy Interhelpa z Československa mezi stanici Arys a Čimkent, začala ve vlaku radost: po dlouhých dnech ve stepích a pouštích Kazachstanu, které dovedou být beznadějně jako pusté moře pro trosečníka, se objevily hory. Vysoké, zasněžené hory. To byl břeh jejich dalekého putování. To byla předzvěst Kirgizie.

A teprve po letech se mnozí z těch členů přesvědčili, že tyto hory mohou být ještě beznadějnější než kazachské stepi. Neboť je jich příliš mnoho.

Autonomní Kirgizská sovětská socialistická republika² je téměř tak rozsáhlá jako půldruhé Československé republiky. Ale obyvatel nemá ani tolik jako půldruhé Prahy. Na celé té ploše dvou set tisíc čtverečních kilometrů žije jen milion tři sta tisíc lidí.³ A zdá se ti, že od jednoho z nich k druhému putuješ po horách.

Hory, hory, hory – to je Kirgizská republika. Kirgizský Alatau, Kungej Alatau, Terskej Alatau, Urta tau, Naryn tau, At-Baš tau, Kašgar tau, Kokčal tau⁴ – to je Kirgizská republika. Ťan-šan⁵ – to je Kirgizská republika a sedmitisícový Chan Tengri, Car duchů,⁶ stojí nad ní mohutně rozkročen jako legendární vládce nad životem a smrtí jejích obyvatelů. V nich, v horách, je všechna bída Kirgizie. A v nich také je všechno její bohatství. Nejen proto, že mezi nimi jsou veliké doliny, které jsou stvořeny pro cukrovou řepu a jiné technické rostliny, nejen proto, že tu jsou bohatá pastviště, na nichž se mohou pást statisícová stáda ovcí, krav a koní, ale i proto, že v hlubinách těchto hor jsou pohádkové zásoby nerostů, je tu uhlí, nafta, olovo, měď, zlato, rtuť, vanadium... a křoví, jaké jiné cennosti jsou ještě v jejich vnitřnostech, neboť dosavadní objevy jsou dílem pouhých několika let. Teprve od toho okamžiku,

1 Naryn je menší město v Kyrgyzstánu, středisko stejnojmenné oblasti, situované v zákrutu řeky Naryn.

2 Kyrgyzská autonomní sovětská socialistická republika existovala v letech 1926–1936 v rámci Ruské sovětské federativní socialistické republiky, poté byla povýšena na Kyrgyzskou sovětskou socialistickou republiku.

3 Podle údajů sčítání lidu v roce 1926 měla Kyrgyzská ASSR 993 tisíc obyvatel. V době Fučíkovy cesty, tedy o deset let později, se počet jejích obyvatel jistě zvýšil.

4 Názvy označují některé z mnoha hřbetů pohoří Ťan-šan. Přepis těchto názvů do češtiny není vždy jednotný. V současné podobě by zněl uvedený výčet následovně: Kyrgyzský hřbet, Kungej Alatau, Těrský Alatau, Urta-tau, Naryn-tau, At-Baši, Kašgar-tau, Kokšaal-tau – ten je nejvyšším Ťanšanským hřbetem. Slovo *tau* v kazaštině označuje (horský) hřbet.

5 Pohoří Ťan-šan se táhne v délce 2800 km z Kyrgyzstánu a Kazachstánu k čínskému Sin-tiangu. Název znamená v kazaštině a kyrgyzštině Hory duchů, v čínštině Nebeské hory. Nejvyšším vrcholem je Džengiš Čokusu (7439 m), známý také pod ruským názvem Štít vítězství (*Pik победы*).

6 Chan Tengri je s výškou 6995 m (s vrcholovým ledovcem 7010 m) nejvyšší horou Kazachstánu a druhým nejvyšším vrcholem pohoří Ťan-šan. Vypíná se na hranici s Kyrgyzstánem a jeho název v češtině znamená Pán nebes.

kdy se Kirgizie stala svobodnou sovětskou republikou, mohla začít hledat svoje bohatství. A ukázalo se, že tato země, v níž po staletí žilo bohatě několik desítek bajů a manapů jen proto, že statisíce *barbarsky* živořily... ukázalo se, že tato země vůbec není chudá, že je bohatá, nesmírně bohatá, že se stane jednou z nejbohatších sovětských republik. Štoly vniknou do jejích hor, prudké horské řeky dají energii mocným elektrárnám, vedle nich vzniknou obrovské továrny...

...v překrásných údolích řan-šanského Švýcarska vyrostou moderní města, tam, kde se dnes vinou stezky kamzíků a horských beranů, vzniknou sanatoria, školy, kluby, divadla...

...dnešní kočovníci se stanou inženýry, lékaři, profesory...

...až...

„A za jak dlouho můžeme být odtud v Džalalabadu?“⁷

„Za pět dní.“

„Žertujete, soudruhu! Vždyť je to pouhých tři sta kilometrů.“

„Tři sta kilometrů je to pro orla. Pro vás je to téměř dva tisíce kilometrů. Džalalabad leží od nás přímo na západ, ale cesta k němu vede tak: čtyři sta kilometrů na sever, sedm set kilometrů na západ, pak opět stovky k jihu a nakonec přijedete do Džalalabadu z jeho západní strany. To je nejbezpečnější a nejpohodlnější cesta. Kdybyste chtěli jet přímo, bylo by to velmi nepohodlné a trvalo by to stejně dlouho. Průsmyky jsou již uzavřeny sněhem...“

Kirgizie se stane jednou z nejbohatších sovětských republik, prudké horské řeky dají energii mocným elektrárnám, vedle nich vzniknou obrovské továrny, v překrásných údolích vyrostou moderní města, sanatoria, školy, kluby, divadla...

...až se mezi vysokými horami propletou silnice a nebezpečné průsmyky se stanou bezpečnými mosty pro auta přes oblačné překážky horských hřebentů.

Cesty, umožňující pohyb moderním dopravním prostředkům – to je předpoklad rychlého rozvoje sovětské Kirgizie. Bez nich zůstane fragmentem i to obrovské dílo, které již bylo téměř vykonáno: usazování bývalého kočovného obyvatelstva, zakládání stálých definitivních obcí pro kirgizské pěstitele ovcí, koní i hovězího dobytka, kteří za své kočovnictví platili negramotností i nemožností státi se kulturními.

Dnes skutečně cesta, kterou by auto mohlo projet za pět, za šest hodin, prodlužuje se tu na pět až šest dní. A i tam, kde již se objevují první auta jako průkopníci budoucnosti, je jejich pohyb pomalý a opatrný. Vždyť zvýšit rychlost z dvanácti na patnáct kilometrů může stát život šoféra i všech jeho pasažérů. Ale už se tu jezdí také šedesátkou.

Koně pomalu přebírali prach a kameny stezky. Hluboko pod námi běžela řeka Ču.⁸ Znal jsem ji hubenou a pomalou, chřadnoucí v poušti, jejíž písek hltavě vypíjel říční

7 Džalalabád je třetí největší město Kyrgyzstánu. Leží ve Ferganské dolině, vedla přes ně Hedvábná stezka a je známé svými termálními léčivými prameny.

8 Řeka Ču protéká ze severního Kyrgyzstánu do jižního Kazachstánu, kde zaniká v poušti Mujunkum.

vodu. Znal jsem ji širokou a temperamentní, neznající ještě, že ji vpředu čeká nepřirozená smrt v poušti, veselou a jiskřivou v slunci. Tady, pod námi, měla opět jinou tvář. Byla zasmušilá, zpěněná námahou a spěchem. Urputně spěchala z Buamské soutěsky⁹ a já jsem se jí nedivil. Neboť tu nebylo příjemně.

Pokusil jsem se napodobit svého průvodce, který pustil oštěže a klidně kouřil cigaretu z novin a machorky. Nedařilo se mi to. Nedařilo se mi to ani tehdy, kdy jsem se snažil nedívat se dolů na Ču, která se ze sedla zdála zvláště výhružně hluboko. A pak jsem náhle zahodil nedokroucenou cigaretu a seskočil ze sedla rychle a se zručností člověka, který byl zachvácen strachem. Můj společník již stál na stezce a uklidňoval svého koně. Kone strhávali ušima a chvěli se. Přitlačili jsme se k horské stěně.

Ze zatáčky před námi váhavě vyjelo nákladní auto. Zastavilo a my jsme prošli, s úctou zdravíce šoféra, který si zbožně a spokojeně otíral pot s čela. Měl právo na naši úctu a po několika desítkách metrů jsem pochopil, že měl také právo být spokojen. Projel nejobávanějším úsekem Buamské stezky: zatáčkou smrti. Daleko odtud, až dole v Bystrovce,¹⁰ lovivali z Ču těla těch, kteří neprojeli. A to nebyvalo zřídka.

To bylo moje první putování z Frunze na Issyk-Kul – v červnu roku 1930.

Podruhé jsem jel až nyní – v říjnu 1935.

Na nádvoří Pamirstroje¹¹ ve Frunze stál světlemodrý autobus, ještě vybledlý deštěm a sluncem.

„Bleděmodrý expres.“

Soudruh Popov, hlavní inženýr Pamirstroje, nám popřál šťastnou cestu a já, maje na paměti své předcházející putování, jsem jeho slova přijímal významně. Ale byl jsem poněkud zmaten, když jsme vyjeli z města.

Před námi běžela široká, blahobytná silnice a autobus po ní letěl jako po nejdokonalejších silnicích Evropy. Tudy jsem jel před pěti lety v bryčce a v duchu jsem prosil osud, aby mě zachoval při životě, abych mohl po světě rozšiřovat slávu kočho, který tuto cestu vykonával dvakrát týdně. Teď tu sedím v autobusu a jízda je tak pohodlná, že mohu spát, kroutit machorku nebo besedovat se spolucestujícími bez obav, že mě to bude stát jazyk.

Projeli jsme Tokmak i Bystrovku a vjeli jsme do Buamské soutěsky. Táž široká, blahobytná silnice běžela do kopců svižně a lehce, jako by před sebou neměla úkol vystoupit o tisíc metrů.

Zatáčku smrti jsme minuli a nebyl bych ji ani upozoroval, kdyby mě byl šofér neupozornil, že tady kdysi míval strach.

9 Boomska souteska se nachází na středním toku řeky Ču v délce asi 30 km a spojuje Čujské údolí s jezerem Issyk-kul.

10 Bystrovka je původní název města Kemin na řece Ču. Prochází přes ně železnice i silnice spojující Biškeek a Balykči.

11 Pamirstroj byla státní společnost zajišťující výstavbu a provoz Pamírské dálnice (viz pozn. 17).

Do Rybačie jsme přijeli za tmy. Cestu, která kdysi trvala dva, tři i čtyři dny a která bývala k smrti nebezpečná, jsme vykonali za šest hodin.

Ležel jsem v hliněném domku, v němž odpočívají projíždějící šoféři, převaloval jsem se na kavalci a nemohl jsem usnout. Stará a nová Kirgizie se zmítala v hlavě. Kirgizie bez cest a Kirgizie s překrásnými silnicemi. Přede mnou bylo ještě mnoho dní v Kirgizii bez cest, ale za mnou bylo šest hodin silnice, o níž bylo možno zpívat hrdinské písně. Veliký začátek.

Začátek Veliké kirgizské cesty.

Veliká kirgizská cesta je magistrála, která bude spojovat sever Kirgizie s jejím jihem. Magistrála napříč celé Kirgizské republiky, z Frunze přes Rybačie, Kačkorku,¹² Naryn, At-Baš,¹³ v dolinách Ču, Narynu i Černé vody,¹⁴ přes mnohé průsmyky až do Uzgenu,¹⁵ Džalalabadu i Oši,¹⁶ kde se již spojí s hotovou Pamírskou cestou,¹⁷ nejvyšší silnicí na světě. „Pamirstroj“, úderná organizace stavitelů Pamírské cesty, byla pověřena postavit také tuto magistrálu, která má historický význam v rozvoji Kirgizie.

A už to není hudba budoucnosti. Téměř čtvrtina této cesty (která by mohla spojit oba nejvzdálenější konce Československé republiky) je již hotova. Po ní jsme právě jeli z Frunze do Rybačie a měli jsme přitom pocit fantastického putování

Julius Fučík v Alma-Atě v roce 1934 (repro Julius Fučík ve fotografii. Praha, Československý spisovatel 1953)

12 Kočkor je obec v Narynské oblasti Kyrgyzstánu.

13 At-Baši je obec v Narynské oblasti Kyrgyzstánu.

14 Kara-Su (česky Černá Voda) je menší město ve Ferganské dolině v Ošské oblasti na jihu Kyrgyzstánu, v blízkosti hranic s Uzbekistánem.

15 Uzgen je město v Ošské oblasti na jihu Kyrgyzstánu.

16 Silnice vedoucí Kyrgyzstánem z města Oš na jihu do hlavního města Biškek v délce 685 km byla postavena ve 30. letech minulého století a označovala se někdy jako Veliká kyrgyzská dálnice (*Veliko-kirgizskij trakt*).

17 Pamírská dálnice (*Pamirskij trakt*) vede v délce více než 1200 km pohořím Pamír z afghánského Mazáre Šarífu do uzbeckého města Termez, dále do tádžického hlavního města Dušanbe, zde se stáčí do hlavního města Horského Badachšánu Chorogu a skrz tuto autonomní oblast pokračuje do kyrgyzského Oše. Je druhou nejvýše položenou silnicí na světě, nejvyšší bod cesty se nachází v tádžickém průsmyku Ak-bajtal ve výši 4655 m. Vybudována byla částečně koncem 19. století a částečně ve 30. letech minulého století, s pomocí nuceně nasazených vězňů. Silnice je většinou nebezpečná, silně poškozená zemětřeseními, erozemi a sesuvy.

na Wellsově „stroji času“.¹⁸ Neboť ten úsek byl skutečně ukraden času, podle plánu ještě neexistoval. Plán určoval dokončení prvního úseku na první leden 1936. A my tu cestovali ve všem pohodlí již v říjnu 1935. V nesmírně těžkých podmínkách tu lidé Pamirstroje překonali všechny rekordy, aby Kirgizské republice dali dokončenou cestu jako svůj nejlepší dárek k osmnáctému výročí Říjnové revoluce.

Cesta ještě nebyla zcela zakončena, když první zatěžkávací zkouškou prošel po ní podzimní transport obilí z úrodné issyk-kulské doliny do Frunze. A ačkoliv na některých místech musila ještě nákladní auta objíždět trakt po starých cestách, bylo letos dopraveno v polovině října dvakrát více obilí než v minulém roce do konce listopadu. A to byl první úspěch Veliké kirgizské cesty, úspěch, který prošel ještě před očima stavitelů. Zastihli jsme je ještě v radosti nad ním a byl to vzácný požitek. Neboť stavitelé nemají záviděníhodný osud. Přicházejí na pustou a smutnou zemi, a když na ní vytvoří své zázraky, odcházejí na nová opuštěná místa a začínají znovu, nevracejíce se nikdy tam, kde jejich dílo už žije plným životem.

Ale ti, kteří budou jezdit po Veliké kirgizské cestě, nezapomenou na ně. Už tu, v hlubinách Kirgizie, po večerech v jurtách a u ohňů na pastvištích, znějí jejich jména a lidé je vyslovují s úctou a láskou. Je to spravedlivé.

A je proč nezapomínat stavitelů Veliké kirgizské cesty.

Reportáž Julia Fučka „Veliká kirgizská cesta“ vyšla pod autorovým jménem v Rudém právu dne 1. prosince 1935, s. 7.

Text byl přetištěn ve Fučkově knize V zemi milované: Reportáže ze Sovětského svazu. Praha, Svoboda 1949, s. 479–485. Výbor uspořádala jako pátý svazek Spisů Julia Fučka Gusta Fučková, předmluvu napsala Gusta Fučková a Ladislav Štoll.

18 Vědecko-fantastický román anglického spisovatele Herberta George Wellse *Stroj času* vyšel v roce 1895.

EGON ERWIN KISCH (1885–1948)

Pražský německy píšící spisovatel, novinář a reportér. Nadšený cestovatel, autor řady cestopisů a cestopisných fejetonů z výprav do Sovětského svazu, Číny, Spojených států, Mexika či Austrálie. Za první světové války byl těžce zraněn na ruské frontě. V době pádu rakousko-uherské monarchie se účastnil revolučních událostí ve Vídni a v roce 1919 se stal členem Komunistické strany Rakouska. V roce 1921 přesídlil do Berlína, kde působil mimo jiné jako dopisovatel *Lidových novin*. V roce 1925 vstoupil do Komunistické strany Německa a v roce 1928 spoluzakládal Svaz proletářských revolučních spisovatelů (*Bund proletarisch-revolutionärer Schriftsteller*).

Po nástupu nacismu byl v roce 1933 zadržen a obviněn z velezrady, díky československému diplomatickému úsilí byl jako československý občan z Německa vypovězen. Po krátkém pobytu v Praze přesídlil do Francie, kde se aktivně zapojil do protifašistického hnutí. V roce 1939 se mu podařilo uprchnout do Spojených států a Mexika, kde prožil válku. Do Prahy se vrátil již těžce nemocný v roce 1946.

V Sovětském svazu Kisch poprvé pobýval od prosince 1925 do května 1926, kdy navštívil Moskvu, Leningrad, donskou oblast a také Kavkaz jako zpravodaj deníku *Berline Zeitung am Mittag*. Své postřehy publikoval nejprve v časopise *Das Neue Rußland* a v komunistickém deníku *Die Rote Fahne*, v roce 1927 je shrnul do cestopisu s názvem *Zaren, Popen, Bolschewiken*, který vyšel roku 1929 v českém překladu *Caři, popi, bolševici* v nakladatelství Pokrok v Praze jako třetí svazek Kischových sebraných spisů. V listopadu 1930 se Kisch zúčastnil druhého sjezdu Mezinárodní organizace revolučních spisovatelů (*Meždunarodnaja organizacija revoljucionnyh pisateljev*) v Charkově, kde poté do února 1931 působil na Fakultě žurnalistiky Arťomovy komunistické univerzity. V letních měsících roku 1931 pak podnikl spolu s mezinárodní delegací mladých literátů studijní cestu po sovětských středoasijských republikách, z níž výtěžil cestopis *Asien gründlich verändert*, publikovaný v roce 1932 v Berlíně a rok později rovněž německy v Moskvě (česky vyšel pod názvem *Asie od základů změněná* teprve v roce 1953 ve Státním nakladatelství politické literatury). Začátkem roku 1932 se Kisch vypravil vlakem z Moskvý přes Sovětský svaz na několikaměsíční cestu do Číny.

Pestrý arch obrázků z dopoledne v Erivaně

Když jsem dnes ráno přibyl do Erivanu,¹ bylo chladno, příliš hluční byli spoluspáči ve voze, napředu a vzadu, nade mnou a pode mnou, a nádražní hostince přeplněny. Hladový, zmrzlý, nevyspalý šel jsem do města, které mi připadalo bezútěšné se svými neohozenými domy na nedlážděných ulicích. Uprostřed jízdní dráhy ležel převrácený parník, přivezený sem od Gokčackého jezera² k opravě do nádražní dílny.

V hostinci ani jeden volný pokoj, snad až odpoledne ve dvě hodiny bych mohl jeden dostat. Obchody byly ještě zavřeny, bez účasti jsem sešel k antickému vítěznému oblouku, a když jsem přišel blíže, ukázalo se, že je to chantar, krytý bazar. Přešel jsem jím bez zájmu (už dávno jsem se zřekl vypátrati název, původ, chuť různého koření, ryb a masa, které najdeme rozložené na orientálských trzích) a zamířil jsem do špalíru otevřených bud a stánek; opět jako v Tiflise³ jsem našel „amerikánku“, burzu starých šatů, kde plán vybudovati starými šaty z Ameriky a péčí o sirotky kavkazský dohodový stát mezi Ruskem a Tureckem⁴ se prodává s kalhotami za babku, obchodníky prádlem, galanterní boudy a podobně.

Na kraji chodníku seděli na bobku Tataři a dali si holit hlavu; holič (ach, hygieno Semaškova,⁵ která předpisuje, aby před každým upotřebením byla vyňata holicí štětka ze zaplombovaného sáčku státní dezinfekce) měl k namydlení zaječí pracku a k holení rezavou břitvu – jeho oběť krvácela z mnoha řezů.

1 Do roku 1936, kdy byla zřízena Arménská sovětská socialistická republika v rámci SSSR, se používala pro název hlavního města Arménie ruská transkripce Erivan. Jerevan patří k městům s nejstarším nepřetržitým osídlením na světě, jeho historie sahá do roku 782 př. n. l., kdy zde byla postavena pevnost Eribuni. V letech 1736–1828 byl sídlem Erivanského chanátu jako součásti perské říše, poté přešel do ruské správy a v letech 1850–1917 byl sídlem Erivanského gubernátu. Po první světové válce se stal metropolí samostatné Arménské republiky, která vznikla na základě dohody z mírové konference v Batumi a zanikla po obsazení Rudou armádou v roce 1920. Nově vytvořená Zakavkazská sovětská federativní socialistická republika se pak v roce 1922 stala součástí Sovětského svazu.

2 Gokča je z turečtiny převzatý název arménské jezera Sevan, s rozlohou 1262 km² největšího jezera na Kavkaze.

3 Původním názvem Tiflis se před rokem 1936, kdy byla zřízena Gruzínská sovětská socialistická republika v rámci SSSR, označovalo hlavní město Gruzie Tbilisi.

4 Na základě mírové smlouvy uzavřené v srpnu 1920 mezi státy Dohody a poraženým Tureckem v Sèvres u Paříže měla být mimo jiné garantována existence nezávislé Arménie, a to v územním rozsahu značně větším, než v jakém již vznikla Arménská republika. Turecký parlament však smlouvu odmítl ratifikovat a po obratu v řecko-turecké válce byla v červenci 1923 v Lausanne podepsána nová mírová smlouva, která zneplatnila ustanovení sèvreské smlouvy. Arménie se ovšem mezitím stala součástí sovětského Zakavkazska.

5 Nikolaj Alexandrovič Semaško (1874–1949) byl lékař, v letech 1918–1930 lidový komisař zdravotnictví Ruské sovětské federativní socialistické republiky. Z titulu této funkce stál u zrodu sovětského zdravotnického systému, který byl často označován jako Semaškův systém. Odborně se věnoval zejména otázkám hygieny.

Zašel jsem do jednoho čajčského chana,⁶ a abych přišel zase do dobré nálady, dal jsem si nacpati vodní dýmku. Uvnitř seděli mužové a hráli na triktrakovém prkně v kostky: hra, známá z každého pařížského bistra, se zde jmenuje nargin.⁷ Vzadu na pódiu s kobercem zmítal sebou Turek v opiovém opojení. Se zaprášené podlahy zvedl hostinský štětku, vyčistil jí karafu a hodil zpět na zaprášenou podlahu, nalil do karafy vodu, přišrouboval víko s kaučukovou trubkou, vzal do špinavých úst mosaznou násadku, zkusil tah, položil na víko podoby svícnu čtyři kousky žhavého dřevěného uhlí a na to dýmkový tabák.

U jednoho stolu jsem pokoušel já. Bylo k tomu zapotřebí silných plíc udělati tah, voda v karafě sice zaprdne po každém vdechnutí, ale jen málo pročištěného kouře se dostane do úst, „kaljan“ (tak nazývají arménští Turci nargilé)⁸ nestojí za námahu, kouřil jsem jej v místnosti jediný já, ostatní si kroutili cigarety, zaplatil jsem patnáct kopějek a šel.

Hrnčíři nabízejí hliněné, nepolévané konve, které jsou dole téměř špičaté, takže nemohou stát, ale přesto se dá jimi balancovat na hlavě právě tak, jako se dají přivázat oslu na bok, doma je prou v koutě, jak jsem vyzvěděl, jmenují se „kuc“. Na oba konce hliněného torpéda, zvané „chnoci“,⁹ se uváží provazy, které visí se stropu, a tak dlouho se jím houpá, až je z nalitého mléka máslo.

Vyvolávací cena dvou páسů kozích kůžek je šedesát kopějek, doma se z nich mohou ušít sandály, kůží ven, hotové sandály stojí devadesát kopějek. – Kavkazští střfbrotepci drží v ruce pilník a vyřezávají tepání do tabatěrek, rukojetí, hodinkových pláštů nebo prstenů, a potom je oxidují; na klíně mají šátek, do něhož padají stříbrné odštěpky. – Arménští cídiči bot mají jen zřídkakdy vyvýšenou stolicí pro zákazníky, jako jejich druhové v Baku, ale vpředu a po stranách podstavce, na němž cídí, jsou zrcadla, jednak aby každý chodec viděl, jak má zablácené boty, jednak aby klient z několika stran pozoroval leskuplný průběh cídění. Když mládenci leští vysoké čerkeské boty, rozmachují zešíroka a symetricky pažemi a podobají se bleskovým pístitům; nemají-li co dělat, čtou rusky nebo arménsky v slabikáři – i je uchvátil hlad po vzdělání. – Bohatý sklad mají čepičáři, ceny kolísají od šedesáti kopějek do osmnácti rublů, můžeme si dát udělat beranici *à la minute*, dřevěné formy, míra, podšívka, a především kožišina jsou už připraveny. „Kožišina“ je zvláštního původu: novorozená jehněta se zaobalí pevně obvazy, aby pod nimi vlna zůstala v malých kudrlinkách, za několik týdnů se porazí a kůže s hebkými kudrlinkami, karakul,¹⁰ se prodává jako kožišina – také

6 Kipčakové, k nimž snad poukazuje adjektivum „čajčský“, byli jedním z turkických národů a původně v 8. století obývali stepní území v Kazachstánu a na jižní Sibiři. Rusové je nazývali Polovci a dále na západ v Evropě byli také ztotožňováni s Kumány. Ti od 11. století ovládali rozsáhlá území od Kaspického moře po Uhry a po vpádu Mongolů částečně splynuli s jinými národy. Chán (česky „pán“) je obecně turkické označení pro vůdce kmene a později pro panovníka státního útvaru zvaného chanát. V přeneseném smyslu znamená slovo také dům.

7 Nargin je místní název stolní hry označované v různých jazycích a variantách jako nardy, beckgammon, tric-trac nebo česky vrhcáby.

8 Kaljan je z perštiny převzatý výraz pro vodní dýmku, nargilé je výraz francouzský.

9 Chnoci je zavěšená máselnice na tradiční arménskou ruční výrobu másla.

10 Karakul je perzián, kožešina jehněte karakulské ovce.

v Evropě je hodně takových „astrachanových kůží“. – Verpánek ševců bývá obyčejně kus špalku, na němž opravují nové gumové podrážky, v nutném případě vykrajující kusy ze staré pneumatiky. – *En plein air* se peče kebab, telecí maso na širokých plechových pásech, položené přímo na pánev s dřevěným žhavým uhlím, které se stále rozdmýchává máváním korouhvičky; osm kousků váží libru a stojí osmdesát kopějek, lacinější je porce dršťek, arménsky „dešvešuk“. – O průčelí rozpadlého domu jsou opřena veliká prkna, nahoře na lešení je rozřezávají muži, myslili bychom, že dům bude opravován, ale je to jen pila, která dělá stavební materiál na nové bazarové boudy. – Je tu vidět turecké cukráře, dělají červené bonbony, na něž mají dokonce řezací strojek, a holýma rukama rachatlokum,¹¹ datlovou moučku a perník.

Zvláštní, že neexistuje etnografie pečení chleba, každý asijský národ má vlastní chléb, žádná revoluce, žádný masakr, žádné zapuzení nezměnilo jeho chuť, kmenové opustili svá dědičná bydliště, zvykli si na jiné druhy tabáku, odložili svůj kroj, podřídili se cizím zákonům a zvykům – svému chlebu však zůstali věrni. V erivanském bazaru vypéká pět různých národností! S orazítkovaným listem tifliského komisariátu pro lidovou osvětu, který mě opravňoval k prohlídce tamějších univerzitních ústavů, jenž ale v Arménii nikdo nedovede přečísti, poněvadž je psán gruzínsky, vstoupil jsem do jedné turecké pekárny; Majmal-Ali-Ogli se poklonil před inspektorem až na zem, v dílně byl skloněn nad díží téměř nahý mládenec, hnětl normálně těsto, bil do něho prknem, z bochníku se stala placka, s pece byl sňat primitivní plechový poklop, placatou lopatou šoupl tovaryš bochník do otvoru a tak jím plácl na mnoho tisíc křemínek, ležících v kamnech, že z těsta byl úzký obdélník, aspoň půldruhého metru délky. Dělají se bubliny, rozplasknou se, zčernají – chléb je hotov a vytažen z pece. Podobá se židovskému velikonočnímu chlebu na Západě (zatímco zde jsou macesy malé a čtvercové a vypadají jako naše suchary pro psy), rozloží jej po podlaze, tam ztvdne, potom jej zavěsí na háky do výkladu a každý Turek nebo Tatar může si za deset kopějek koupiti libru sangaku.¹² Gruzínský chléb, jehož rození jsem pozoroval v sousedním krámě, vypadá podobně, ale lavaš¹³ je měkký než turecký chléb, pec má jiný tvar, je to kulatá, obrovská hliněná váza, která je zapuštěna do země, nejsou v ní kaménky, těsto se přilepí na hoření klenutí a uplácá. Pravý akrobatický kousek musí svést arménský pekařský pomocník: se zavázanými ústy a polozavázanýma očima, aby se nespálil, ponoří se, ach, střemhlav s každým bochníkem do této baňaté pece, na jejímž hořením okraji se pevně drží na nohou (díváme se na to s chvěním),

11 Lokum, resp. rahat lokum je druh měkké cukrovinky tureckého původu, vyráběné ze škrobu a cukru s různými příchutěmi.

12 Sangak (z perského slova označujícího kamínek) je nekvašená obdélníková nebo čtvercová chlebová placka z celozrnné pšenice pečená v peci na vrstvě malých říčních kamínků. – Ruská libra vážila asi 410 gramů. Po bolševické revoluci byly zrušeny staré měrné jednotky a nahrazeny mezinárodní metrickou soustavou.

13 Lavaš, měkká chlebová placka z nevykynutého těsta pečená na stěnách rozpálené pece, je tradičním výrobkem arménské kuchyně, sloužícím jako základ mnoha pokrmů. Byl zapsán na seznam mistrovských děl ústního a nehmotného dědictví lidstva UNESCO.

a uplácává dole masu na uhlí; za dvě minuty musí zase dolů pro hotový čurek,¹⁴ do něhož si balí domorodci maso, aby je mohli rukama dávat do úst.

Povzbuzen snadností hrát si na inspektora, vstoupil jsem do dílny vyšivaček zlatem. Jsou to osiřelá, čtrnáctiletá děvčata, učící se tomuto umění pod vedením turecké instruktorky, pracují od osmi ráno do dvanácti v poledne, potom musí do školy. Jejich prsty jsou obaleny, jako náprstek mají jakousi podkůvku. Vzorky, napodobení staroarménských fresek a ornamentů, jsou vyřezány do štočků, z těchto se otiskují na hedvábí, napjaté na bubínek. Pravou rukou dělá děvče stehy, levou navíjí na zoubek jehly na druhé straně vyšivacího rámu zlatou, červenozlatou, modrozlatou přízi, jejíž výrobě na vřetenech se zde rovněž vyučuje. K vyrobění čepičky, páru trepek, pokrývečky nebo ruční kabelky je zapotřebí tři dnů a cena za kus jsou tři ruble, z čehož dělnice dostanou deset procent; samozřejmě stravu, byt a učení mají zdarma.

Také mistrovské dílny na tkaní koberců jsou organizovány státem, poněvadž domácí průmysl se ocitl válkou a blokádou bez odbytiště a ještě dnes je vývoz z ruského orientu slabý. Podle toho jsou také vzorky nových koberců, určených pro tuzemsko, gobelíny s obrazem Lenina, Čičerina¹⁵ a Dzeržinského,¹⁶ s motivy továrního života s arménským znakem, na němž se pojí obrysy velkého a malého Araratu,¹⁷ sovětská hvězda, srp a kladivo, klas a hrozen. Instruktor z tkalcovny v Alepu¹⁸ kreslí na rastr detaily vzorků a dostane jako „spec“¹⁹ měsíčně sto dvacet rublů, ženy při osmihodinné době pracovní průměrně čtyřicet rublů. U dvanácti tkalcovských stavů sedí pětáctičet dělnic, pestrou přízi jednak na klíně, jednak navinutou v klubíčkách na kotoučích, tkají podle modelu, který mají stát vedle sebe, a na hotový kus přitlačí horizontálně nůžky na knot, aby odstříhly cípečky a uzlíčky. Na jednom koberci velikosti čtyřikrát šest metrů se pracuje čtyři měsíce a stojí sedm až osm set rublů; velikosti čtyřiapůlkrát dva a půl metru: šest set rublů; třikrát dva metry: čtyři sta rublů; některé kusy starých vzorů mají čtrnáct barev.

14 Čurek je ázerbajdžánský výraz pro chlebovou placku z nevykynutého těsta pečenou na stěnách rozpálené pece.

15 Georgij Vasiljevič Čičerin (1872–1936) byl ruský revolucionář a přední sovětský politik, v letech 1918–1930 lidový komisař zahraničních věcí.

16 Felix Edmundovič Dzeržinskij (1877–1926) byl polsko-ruský revolucionář a sovětský politik. V roce 1917 zakladatel a velitel tajné politické policie Čeka, v letech 1919–1923 působil ve funkci lidového komisaře vnitra a lidového komisaře spojů, poté byl předsedou Nejvyšší rady národního hospodářství.

17 Biblická hora Ararat je národním symbolem Arménie. Leží na východě Turecka, několik kilometrů od hranic s Íránem a Arménií. Jedná se o horu vulkanického původu se dvěma vrcholy: Malým Araratem (3896 m) a Velkým Araratem, který je s nadmořskou výškou 5137 m nejvyšší horou Turecka i Arménské vysočiny.

18 Aleppo je město v severozápadní Sýrii, od starověku významné obchodní a politické centrum a zároveň nejlidnatější město v zemi.

19 Zkratka „spec“ (z ruského *specialist*) byla označením pro odborníka různých profesí, zejména zahraničního odborníka pracujícího v SSSR. Tito specialisté, velmi žádaní v čase sovětské industrializace, byli nadstandardně placeni a požívali dalších výhod oproti běžným sovětským občanům.

Šel jsem kolem krámu výrobce hudebních nástrojů, potahoval hovězími blanami mandolíny nejrozmanitějšího vysoustruhování, klenutí a tvaru, jeho pomocník vyřezával flétny a dýmky, na stěnách visely bubínky, potažené rybí blanou, a všelijaké jiné kavkazské instrumenty, onduk, tar, dohol, kamandža, tutak, které našemu sluchu nijak nelahodí.

Opodál jsem viděl po levici hlouček, jak smlouvá o malé buvoly, o kozy a ovce, které honí na trh neostříhané, a o osly, kteří všude na asijském Kavkaze jsou laciní jako ostružiny. Trh se konal před nevýslovně sešlým, avšak masivním domem, do něhož jsem vešel; byla to arménská karavanseraj,²⁰ i na dvoře se hádaly skupiny, křičely a mávaly rukama, v nichž držely ohlávku. Také na rozpadlém balkoně byli dobytkaři, kteří zde o trhu bydlí, dole ve stájích bez dveří leželo zboží.

Několik kroků dál, v bazaru Haidi, seděli na zemi muži a zpracovávali prapodivné věci: jeden sešívá jednak z hrubého cvilinku,²¹ jednak z kobercových zbytků dva pytle, které držela pohromadě lněná hadice, a druhý pěchoval rozeklaným železným prutem do pytlů slámu, až oba boční polštáře byly jako kámen; jenom uprostřed spojné hadice zůstalo měkké trojúhelníkové místečko pro jezdce, aby se nerozedřel. Byli to sedláři, vyrábějící své zboží; sedlo na osla stojí tři ruble, na velblouda osm, mimo to prodávají také obojky a vycpávají a obšívají stará sedla.

Uprostřed jízdní dráhy si nějak podivně počínali při práci podkováři; okolo tlamy a dál přes rohy a za zadní nohy přivedeného buvola, vola nebo krávy omotali provaz, provazem zatrhli, dobytče se svalilo, mezi přední a zadní nohy se mu uvázala kláda, pod níž se podstrčil v prostředku dasgah, třínožka z vidlicovitých větví. Tlamu na krku, nohy vzhůru, leželo nyní k operaci připravené zvíře na zemi, bez hnutí dalo si zabíjeti kovářem vlastnoručně zhotovené, nepodařené hřebíky do nových plechových podkov a do kopyt. A jen tehdy, když se nožem na topůrku – říkají mu „jondaša“ – odkrojila zvířeti rohovina, zdál se bezbranné oběti tento způsob pedikyry příliš bolestným, a křečovitě sebou škublo.

Okolo obchodníka s košíkem červeně malovaných vajíček se shlukli kluci a křičeli a smáli se. Běželo o lidovou hru zvanou „bas-cha“, které jsem se zúčastnil, ale stále prohrával: za pět kopějek jsem směl vzít z košíku vajíčko natvrdo, zkusit zuby, je-li špička pevná, a vyzvatí někoho, aby rovněž vzal jedno vajíčko do sevřené pěsti. Nyní jsem ťukl špičkou svého vajíčka do špičky jeho vajíčka – moje skořápka se rozbila – a obě vajíčka byla jeho. Znovu dvě vajíčka: klepl on a opět praskla moje skořápka. Záleželo to jednak na tvrdosti skořápek, jednak na zručnosti, které jsem podle všeho neměl.

Po cestě táhla karavana, dromedáři z Nachičevan-erivanského,²² od perských hranic, kde stojí na hřbitově arménských křesťanů náhrobek starého žida Noema; zvířata

20 Karavanseraj byl hostinný dvůr umístěný u hlavních cest, který sloužil k zotavení karavan. Většinou šlo o rozsáhlé stavby obehnané ochrannou zdí se zdobeným portálem.

21 Cvilink (z němčiny) je druh látky z hrubší příze, pytlovina.

22 Nachičevan je hlavní město Nachičevanské autonomní oblasti Ázerbajdžánu, která je však od této země jako exkláva na severu oddělena pruhem arménského území, zatímco na jihu sousedí s Íránem. Od starověku byl Nachičevan důležitou obchodní spojnici z perské říše na sever. Od roku 1936 byl součástí Ázerbajdžánské sovětské socialistické republiky. Podle

s nákladem pytlů bavlny, „baši karavany“, ²³ bílý a hloupě pyšný vedoucí velbloud se dvěma zvonečky z tepaného a oxidovaného stříbra a čabrakou z perského koberce; mířil naproti do perské karavanseraje.

Nešel jsem za ním, mě volal muezin s modře polévaného minaretu, šel jsem do mešity, vlastně nešel jsem do mešity, nýbrž na dvůr, kolem něhož vedla chodba s obydlími poutníků, snad bych mohl také vstoupiti do mešity, která je *salla terrena*, otevřena do zahrady a opatřena jenom mříží, ale nechtěl jsem si zouvat boty a mýt nohy. Tak jsem prošel zase klenutím brány, vyšel na náměstí, zahrnul vlevo a ocitl se ve čtvrti obydlených ruin, byly to patrně domy rozstřílené krátce předtím za občanské války a slepené z nouze nakřivo a kostrbaté hlínou a chrastím, z nichž většinou zbylo jen sklepení; před ním seděli rozedraní lidé, křížem krážem viselo špinavé, roztrhané prádlo, všude ležela shnilá sláma, páchly louže, na zemi se válel a skučel nemocný osel, na velkém společném dvoře kakali dva chlapci, šel jsem dál, nahoře byl klášter se stopami po stu kulek a jedné dělové kouli, v přílehlém semináři bydlí teď chudí; vylezl jsem na nízkou zídku a –

– pohleděl dolů na řeku Sangu, ²⁴ která se zde vinula modře zelenou serpentinou, masivními stupni se pnuly po svazích vinice, hliněná barva chatrčí, která mě dnes ráno děsila, byla již jen skvrnou lidského života v orientálské krajině, zprava zářil sněhobílý profil Araratu s dvěma příkrými kopulemi, zleva zdravil sněh a led Alagoezu ²⁵ –

– nějaký chlapec se mě ptal, kolik je hodin, co ti záleží na čase, malý žebráčku, už jsou dvě hodiny, zapomenuti jsou chrápající, hádající se, bručící spoulucestující dnešní noci, měl bych jít do hostince, jinak bude uprázdněná světnice zase zadána –

– co mně záleží na čase, viděl jsem tolik zajímavostí, orientálské pouliční kuchaře, holiče, vyšívačky zlatem, výrobce hudebních nástrojů, pekaře, podkováře, stříbrotepce, ženy tkající koberce, trepkaře, hrnčíře, sedláře, dobytkaře, čepičáře, věřící, hráče a žebráky, dnes jsem to všechno zažil, celý orient v jednom dopoledni –

– čas není ničím, soudruhu žebráčku, čas není ničím, a biblické hory žijí nám dnes nad biblickou zemí.

Kapitola „Pestrý arch obrázků z dopoledne v Erivaně“ je převzata z knihy Egona Erwina Kische Caři, popi, bolševici (Praha, Pokrok 1929, s. 134–142). Kniha vyšla jako třetí svazek Spisů Egona Erwina Kische. Z německého originálu Zaren, Popen, Bolschewiken (Berlin, E. Reiss 1927) přeložila Jarmila Haasová. Obálka Václav Mašek. V druhém vydání vyšel český překlad roku 1966 v nakladatelství Svoboda v Praze.

legandy byl Nachičevan místem posledního odpočinku biblického Noema a v 8. století zde bylo vybudováno mauzoleum s jeho údajnými ostatky, na jehož místě bylo v roce 2006 vztyčeno mauzoleum nové.

23 Slovo „baši“ znamená v turkických jazycích otec a přeneseně také vůdce.

24 Zangu nebo Zanga jsou turkické názvy pro řeku Hrazdan, která vytéká z jezera Sevan, protéká Jerevanem a po 141 km ústí do řeky Araks.

25 Alagoez je méně užívaný název pro Aragac, nejvyšší horu Arménie. Je vulkanického původu a má čtyři vrcholy, z nichž nejvyšší dosahuje nadmořské výšky 4095 m.

Vzniká hlavní město Stalinabad¹

Uf! Konečně jsme se prokousali zdí z prosné kaše.

Za námi Samarkand, minulost, a Buchara,² předminulost, za námi Tamerlan³ a poslední emír,⁴ za námi azurová modř kupolí a černá žalárních kobek, za námi poezie a bestialita.

Nebylo tak lehké odtrhnout se od prosné kaše, ale, uf, už je to za námi, jsme ve vlaku do země, která je cílem naší cesty, do země nové skutečnosti, do nejmladší sovětské republiky.

Střízlivě píská lokomotiva, střízlivě rachotí, rachotí kola, vlak drkotá po písčitém železničním svahu, kolem nás v nízké parabole se zvedají a klesají a zvedají telegrafní tyče. Každých patnáct nebo dvacet kilometrů zastavíme v jízdě. Buď proto, že je to stanice, nebo výhybka: pouštíme jiný vlak, některé předjíždíme. Většinou nákladní vlaky. Ty, co jedou proti nám, vezou vyzrňovací stroje ze „Selmaše“ (továrny na hospodářské stroje),⁵ balíky drátu, dopravované Cvet-Met-Importem (úřadem pro dovoz barevných kovů), vakuové žací stroje z Ameriky, pytlivé plátno z Ivanova-Vozněsenska – materiál pro výrobu bavlny. Všecko to jede střízlivě na jih. Balíky s chomáči bavlny a semeny jedou střízlivě na sever.

-
- 1 Původní tržní vesnice Dušanbe (v ruštině *Душамбе*) se v roce 1924 stala hlavním městem Tádžické autonomní sovětské socialistické republiky v rámci Uzbeké SSR, což zahájilo její všestranný rozvoj. V roce 1929 bylo město na Stalinovu počest přejmenováno na Stalinabad a toto jméno neslo až do roku 1961, kdy se vrátilo k původnímu názvu. Od roku 1991 je metropolí samostatné Republiky Tádžikistán.
 - 2 Samarkand a Buchara jsou historická města dnešního Uzbekistánu, jejichž počátky sahají až do 7., resp. 5. století př. n. l., a jedná se tak o jedna z nejstarších kontinuálně osídlených měst Střední Asie. Díky své poloze na Hedvábné stezce byla významnými starověkými a středověkými obchodními uzly a vzdělanostními, kulturními a náboženskými centry. Samarkand byl metropolí Tamerlánovy středověké říše, poté Bucharského chanátu a v letech 1918–1929 hlavním městem Turkestánské autonomní sovětské socialistické republiky. Přestože byla obě města spjata převážně s tádžickou historií a osídlením, po vynětí Tádžické autonomní SSR z Uzbeké SSR a vytvoření Tádžické sovětské socialistické republiky v roce 1929 byla ponechána součástí Uzbekistánu. Obě města jsou zapsána na seznamu světového kulturního dědictví UNESCO.
 - 3 Tamerlán (též Timur, resp. Tímur Lenk; 1336–1405) byl turkický vojevůdce a dobyvatel, zakladatel rozsáhlé říše rozkládající se především na území dnešního Íránu, Turkmenistánu, Uzbekistánu a Afghánistánu s centrem v Samarkandu, kde se nachází jeho mauzoleum Gur-e Amir.
 - 4 Posledním emírem Bucharského emirátu (předtím chanátu), který existoval v letech 1785–1920 na území dnešního Uzbekistánu a Tádžikistánu v oblasti mezi řekami Amudarja a Syrdarja, byl v letech 1911–1920 Muhammad Alim Chan bin Abdul-Ahad (1880–1944). Poté co Rudá armáda pod velením Michaila Vasiljeviče Frunzeho (1885–1925) dobyla Bucharu, emír Alim Chan uprchl, nejprve do Dušanbe, poté do Afghánistánu, kde v roce 1944 zemřel.
 - 5 Selmaš (též Rostselmaš) byla továrna na zemědělské stroje (*selskochozjajstvennyje mašiny*) v Rostově na Donu, jeden z velkých projektů první sovětské pětiletky. V roce 1930 zde byl vyroben první sovětský kombajn. Julius Fučík jí v knize *V zemi, kde zítra již znamená včera* věnoval kapitulu „Brigáda na běžícím pásu“.

Ovšem, díváme-li se na orientální život jako na romantiku, tady jsme jí ještě vůbec neunikli. S nohama zkříženými pod sebou dřepí Orient na železničním náspu a na nástupišti. Na hlavách mu pučí stříbrné a rudé květiny, kolem těl se mu vinou trpytivé brokáty. V našem oddělení sedí dvě černě zahalené postavy, tušíme, že za hledím z zíní jedna z nich je starší a druhá mladá žena. Strašidelní spolecestující. Člověk má pocit, jako by ho zblízka pozorovala neviditelná, a přece viditelná tvář!

Veselá a rozezpívaná je v jídelním voze skupina mužů a žen bez závoje. Západoevropan – snad první, který tudy jede – budí jejich pozornost, vyptávají se ho a on opětuje dotazy. Jsou to Tadžikové z Rabat-i-Maliku⁶ a stěhují se teď na kolchoz v Tadžikistanu.

Rádi vyhovují prosbě exotického hosta, aby mu napsali text písničky, kterou právě zpívali a která slovy „John“ a „Johnny“ zněla tak anglicky. Mladší z nich už začíná psát tužkou, tu však se klepne do čela: „Vždyť to neumím napsat ruskými písmeny! Učíme se jen latinská, to, rafíku (soudruhu), nebudeš asi umět přečíst!“

„Ale ano. Učíme se v Germanistanu jako vy, rafíkón, latince.“

Tedy nám mladý soudruh, uspokojen, napíše tadžický text latinskými písmeny:

Abdula, džón džónimón

Núriji čašmónimón

Džon Abdula džon

Abdula džony.

Píseň pje o loupežníku Abdulovi, který vytáhne se syny kulaků a mullahy⁷ a kučeravými chlapci pro rozkoš, aby přepadl sovětské vesničany. I rolníci jsou v jeho tlupě, vzeprou se mu, nechtějí být katy svých bratří, a náčelník loupežníků usmrtí vzbouřence karabinou. Jeho chlapečtí milcové zpívají píseň k oslavě Abduly džona a píseň o vítězství, které je očekává. Ale Abdula je přemožen kolchozníky, kteří vytáhli proti němu, proti Abdulovi, nepříteli pracujícího lidu.

My z Berlína, kteří ovšem nemáme o takových věcech ani zdání, se ptáme, jak je to možné, že muž má mužské milenky? Naši spolecestující se dorozumí pohledem a vysvětlují nám, že takové věci byly velmi časté. „Za dřívějších dob bývaly ženy drahé. Často sloužil člověk léta zadarmo u dechkana (sedláka), aby dostal jeho dceru, ale ten ji pak dal za ženu tomu, kdo za ni zaplatil kalim. Co si měli chudáci muži počít? Milovali se tedy navzájem.“

„A u boháčů, rafíku, to nebylo?“

6 Rabat-i-Malik se nachází na hlavním tahu z Buchary do Samarkandu nedaleko města Navoj v dnešním Uzbekistánu. Ve 12. století zde bývala rezidence vládců z dynastie Karachanovců, později přestavěná na karavanseraj (hostinský dvůr u hlavní silnice), z něž se zachoval pouze vstupní portál a půdorys budov. Památka je zapsána na seznamu světového kulturního dědictví UNESCO.

7 Jako mulla nebo mulláh se (v poněkud odlišných významech) označuje místní islámský duchovní, učitel, člověk školený v islámu a jeho vykladač.

„U boháčů, raffiku, to také bylo. Dělalí to po emírovi. Mnozí mu posílali syny, a byl-li emír spokojen, udělil otci medaili, kterou pak nosil otec pyšně na prsou. U vás v Germanistanu to nebylo?“

(...)

Vlak drkotá a zastavuje každých dvacet kilometrů. Stanice Termez. V městě založeném Alexandrem Velikým jsou, jak už říká řecký název, horké prameny.⁸ Vpravo od nás, na druhé straně za Amu-Darjou,⁹ je Afganistan, vlak drkotá podél hranic ke stanici Denau,¹⁰ poslední stanici v Uzbekistanu.

(...)

V Noušahru¹¹ nastoupí skupina. „Basmači,¹² šeptají si lidé za nimi. „Basmači“, to je tedy těch sedm Tadžiků, kteří obsazují oddíl v našem voze. Ne, jen pět z nich jsou basmači, pět, kteří nemají zbraně. Basmači, kteří nahoře v horách po zuby ozbrojeni číhají na karavany, na členy vesnických sovětů, na úderníky kolchozů, na komsomolce nebo rudoarmějce – tady se nesmějí ukázat se zbraní.

Dva ze sedmi – ten, který jde před oddílem, a druhý, který jde vzadu – mají pušky. Jinak se vnějškem neliší ničím od pěti ostatních, jejichž smýšlení, povolání a situace jsou tak odlišné od situace jejich. Ti dva muži jsou eskorta. Pět ostatních, mezi nimi stařec, jsou eskortovaní. Na jejich starých hedvábných pláštích visí amulety – třírohé polštářky.

„Basmači,“ odpovídají lidé u okénka oddílu, když se jich někdo ptá, co se děje. Mnohý z těch, kteří zvědavě nebo nevraživě nakukují do vozu, býval snad sám basmačem nebo spojencem basmačů. Možná, že i ten starší z obou ozbrojených patřil před několika lety k těm, které teď veze k lidovému soudu.

(...)

„Basmači,“ šeptají si lidé u vozu. Vyzdvihují děti, aby se podívaly oknem na zlé strýčky. Před deseti lety by byli možná řekli dětem: tamhle ve vlaku sedí pět lidí, to nejsou basmači! Děti by koukaly stejně jako dnes.

Ne. Není to tak. Před deseti lety nebyla železnice. Železnice, to je přítomnost. Jedeme přítomností, Sovětskou republikou Tadžikistanem. V minulosti to byla Východní

8 Termez je nejjihnější město Uzbekistánu, nacházející se nedaleko hranic s Afghánistánem, a jedno z nejstarších měst Střední Asie. Interpretace vztahující název města k řečtině se opírá o skutečnost, že město v roce 329 př. n. l. dobyl Alexandr Veliký, a možná plyne i ze skutečnosti, že se jedná o nejteplejší místo Uzbekistánu. Jméno však pochází ze staroíránského výrazu pro „místo přechodu“.

9 Řeka Amudarja teče v délce 1415 km ze západního Pamíru severozápadním směrem přes území Uzbekistánu, Turkmenistánu a Tádžikistánu a vlévá se do Aralského jezera, jehož druhým přítokem je Syrdarja. Částí svého toku tvoří hranici s Afghánistánem a byla nejvýdatnější řekou Střední Asie.

10 Denov (rusky *Děnav*) je město v jihovýchodním Uzbekistánu blízko tádžických hranic, položené v kotlině Hissarského hřbetu.

11 Pravděpodobně Nou-Šahr.

12 Basmači, nebo také Hnutí basmačů, bylo označení pro osvobozenécké partyzánské hnutí muslimských národů Střední Asie proti carské a sovětské nadvládě. Na konci 20. let se Rudé armáde podařilo vytlačit tádžický odboj do horských oblastí.

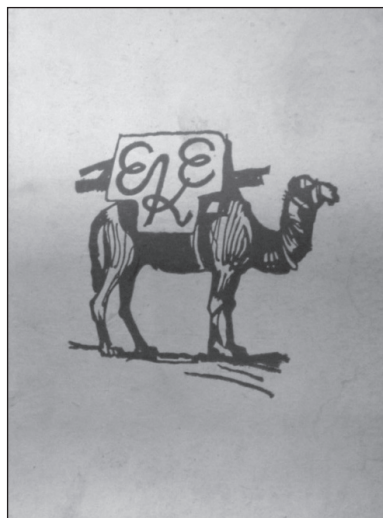
Buchara,¹³ kolonie Buchary, „země bez práva“. Provincii spravovali emířům bejové,¹⁴ a teprve poslední emír objevil se tu roku 1920 na útěku před svými poddanými.

Východní, nejnehostinnější část této provincie byla ruská. Proč neponechal car svému vazalu právě toto skalnaté a holé území? Tato šedá náhorní rovina je Pamír.¹⁵ Severní svah Pamiru bylo Rusko. Jižní svah byla Indie. Tady se srazily jednou dvě světové říše, tady narážejí dnes na sebe dva světy.¹⁶

Mezi jižní hranicí tadžického území Pamiru (Horno-badachšanská oblast)¹⁷ a severní hranicí Indie je úzký koridor. Na východě hraničí provincie Pamír s Čínou, na severu s Kirgizistánem. Odtud, z města Oše,¹⁸ vycházejí výpravy na Pamír. Do vnitřního Tadžikistanu nevkročí.

Nevidíme mnoho ze země, do níž jsme přijeli zdaleka, ubohoučká pole v popředí, vysoké hory v pozadí; jedeme po mostě, řeka pod ním se jmenuje Kafirnigan.¹⁹

Nevíme mnoho o zemi, do níž jsme přijeli zdaleka. Naše zeměpisné znalosti se omezují jen na to, že Tadžikistan má 141 800 čtverečních kilometrů,²⁰ tedy tolik jako Československo. Země má téměř půldruhého milionu duší, smíme-li pokládat za duše i komunisty, kteří neuznávají duši, a mohamedánské ženy, jimž korán duši upřel. Tadžikové jsou starý

Kresba Vojtěcha Tittelbacha na přední desce vazby knihy Egona Erwina Kische *Asie od základů* změněná (Praha, SNPL 1953)

-
- 13 Východní Buchara je označení území v jihovýchodní části dnešního Tádžikistánu a jižního Uzbekistánu při hranicích s Afghánistánem. Silně izolované a zaostalé území se v 70. letech 19. století stalo součástí Bucharského chanátu, v té době již vazala Ruské říše. Srv. též pozn. 4.
- 14 Bej nebo beg je původně turecké označení kmenového náčelníka v muslimských zemích. Od 19. století se slovo užívalo jako titul některých panovníků, ale také vysokých důstojníků a úředníků.
- 15 Pamír je rozsáhlý horský masiv na hranici Tádžikistánu, Afghánistánu a Číny (s rozlohou 120 tisíc km²) a třetím nejvyšším pohořím na světě. Nejvyšší horou Pamíru je Kongur (7719 m), nacházející se na území Číny.
- 16 Anglo-ruské dohody (též Anglo-ruská vymezení) z let 1872–1873, 1895 a 1907 vymezovaly územní otázky mezi oběma velmocemi v oblasti Pamíru a stanovily jednotlivé sféry vlivu.
- 17 Horní, resp. Horský Badachšán tvoří od sovětských dob autonomní oblast (*Gornobadachšanskaja avtonomnaja oblast*) na východě Tádžikistánu. Ve 30. letech tuto odlehlou oblast spojila se světem Pamírská dálnice (*Pamirskij trakt*). Část Badachšánu leží na území Afghánistánu.
- 18 Město Oš leží ve Ferganské dolině a je po Biškeku druhým největším střediskem Kyrgyzstánu.
- 19 Řeka Kafirnigan protéká v délce 387 km územím Tádžikistánu a ústí do Amudarji.
- 20 Udávaná rozloha Tádžikistánu je ve skutečnosti 143 100 km².

iránský národ, přes půl milionu jejich spolubratří je roztroušeno v Uzbekistanu a jiných zemích sovětské Střední Asie, v království Afganistanu jich žijí čtyři miliony, v severní Indii milion a v Číně půl milionu. Jejich řečí je původní perština. Devětasedmdesát procent obyvatelstva jsou Tadžikové, osmnáct procent Uzbekové, turecko-mongolský národní kmen, zbytek Kirgizové, Rusové, Turkmeni a Afgánci.

To je vše. Brzy se dovíme více.

Ve Stalinabadu vystoupíme, 6525 kilometrů vzdušnou čarou od Berlína.

* * *

„Podívejte se tamhle! – A tam... Vidíte ten dům...“ Člověk musí vynaložit všechnu shovívavost porozumění, aby se mu nezdála zveličenými nadšená gesta a výkřiky, jimiž upoutávali Stalinabadští za jízdy od nádraží naši pozornost napravo i nalevo.

„Tamhle – tamhle, to je soudní budova. Podívejte se tamhle, to je elektrárna. Naše pedagogické technikum. Řidiči,“ (seděli jsme jako normální cestující v autobuse, který byl nabit zdejšími lidmi) „zahněte vlevo, rádi bychom ukázali cizinci náš nový ústřední výbor.“

A nebylo-li vůbec nic k vidění než rozpadlá chatrč, upadali naši spolucestující do úplného vytržení:

„Podívejte se tamhle, podívejte se tamhle, tak vypadaly dříve domky ve Stalinabadu.“

Dříve tu bývala vesnice, která se jmenovala Dušambe, a Dušambe je „pondělí“. V pondělí byl trh, ostatní dny v týdnu nebylo nic. Šestnáct verst²¹ odtud sídlil chán z Hisaru,²² kterému se musily odvádět daně a mladé dívky.

„Podívejte se tamhle, to je nemocnice, jediný omítnutý dům z doby před revolucí. Tam bydlil roku 1920 emír.“

Frunzovi²³ vojáci mu byli v patách. Olim chán,²⁴ Vilém II. z dynastie Mangitů, prchl přes nejbližší hranice do neutrální ciziny.

(...)

14. října 1924 byla založena autonomní republika Tadžikistan (v hranicích Sovětské republiky Uzbekistanu) a vesnice Dušambe byla prohlášena za hlavní město. Členové revolučního výboru přiletěli letadlem.

21 Stará ruská délková míra versta měří necelých 1067 metrů.

22 Hisor (rusky *Gissar*) je menší město v Tádžikistánu, asi 15 km západně od Dušanbe, obklopené horami Hissarského hřbetu. Bývalo sídlem samostatného chanátu a zimní rezidencí guvernéra Východní Buchary. Místní pevnost byla založena již kolem roku 500 za Kýra Velikého.

23 Michail Vasiljevič Frunze (1885–1925) byl ruský revolucionář, sovětský politický a vojenský činitel, v roce 1925 vystřídal Lva Trockého ve funkci lidového komisaře vojenství a námořnictví. V ruské občanské válce velel Rudé armádě na Turkestánské frontě, kde porazil basmačské hnutí a dobyl Bucharu (tzv. Bucharská operace, vedoucí ke svržení bucharského emíra).

24 Viz pozn. 4.

„Řidiči, prosím vás, zajed'te vpravo. Musíme ukázat cizinci 'Kremľ'.“ Tak nazvali žertem svoji první vládní budovu, jakýsi karavanseraj z popraskané hlíny. V jedné z jizeb vysokých necelé dva metry úřadoval prezident, v druhé ministr spravedlnosti, ve třetí ministr financí. Nad vysloužilou stájí, v níž je ještě dnes plno much a ovádů, byl tadžický a ruský nápis: Lidový komisariát zdravotnictví. Pod javorem na dvoře byla zasedací síň, pod jeho košatou korunou se mohly i za největšího vedra konat schůze vlády v chladném stínu, to jest při 42 stupních.

K novostavbám bylo zapotřebí materiálu. Ze Sibiře a Archangelska mnoho tisíc kilometrů až na hranice autonomní republiky Tadžikistanu šlo to lehce, z Termezu do Dušambe obtížně. Dopravním prostředkem byl velbloud. Tomu se přivázalo vpravo a vlevo po kládě, klády se šouply po prašné, hlinité půdě, takže když karavana urazila 250 kilometrů, byly klády o 70 centimetrů kratší než na nádraží v Termezu. Třikrát tak dlouho, než trvá cesta do Ameriky, byli na cestě dělníci najatí v Nižním Novgorodu a Rjazani.

Roku 1925 byla zřízena pošta... „Vidíte tam vlevo, to je budova sekretariátu ústředního výboru strany, kde jsou také byty – budova byla vystavěna rovněž roku 1925 a s ní škola a támhlety dva domky. Přitom přišlo o život hodně dělníků, střeleli na ně ze zálohy basmači.“

Na místě, kde teď stojí Justiční palác, bylo pochováno 66 stavebních dělníků. Pod ochranou stráží se stavělo dále.

Roku 1926: postaven támhleten dvouposchoďový mlýn na elektrický pohon a jídelna; tehdy už měli nákladní auto. Rok 1927: několik mostů, první Dům rolníků, „podívejte se,“ lázně, komisariát financí, okresní výbor, tiskárna, Dům GPU.²⁵ – „Vidíte?“ To už měli pět nákladních aut.

Teď to šlo rychle kupředu: Dům tisku ze železobetonu, druhý Dům rolníků. – „Řidiči, k Domu Rudé armády!“ Divadlo, knihovna, „podívejte, náš park!“ – krásný sad s fíkovníky, s asijskými duby (*quercus asiatica*), javory a ovocnými stromy, „tady je komisariát obchodu,“ tři tadžické, jeden ruský a jeden uzbeký učitel'ský ústav, Leninův pomník, dělnické domy, Rudá čajovna, parní mlýn, stranická škola, skladiště léků se státní lékárnou, mateřské školy, školy, elektrárna, automobilová silnice.

1. května 1929 přijel do Dušambe první vlak, přímá trať Moskva, Berlín, Paříž.²⁶ V hangárech je teď osmadvacet letadel. Stavební rozpočet činil roku 1927/28 půldruhého milionu rublů, roku 1929 pět milionů, roku 1930 osmnáct milionů,

25 Státní politická správa (*Gosudarstvennoje političeskoje upravlenije* – GPU) vykonávala funkci tajné politické policie. Pod tímto názvem ale působila jen krátce od února 1922 do ledna 1923, kdy v souvislosti se vznikem SSSR byla transformována na celosvazovou Sjednocenou státní politickou správu (*Objedničonnnoje gosudarstvennoje političeskoje upravlenije* – OGPU) při Radě lidových komisařů SSSR. Ta v roce 1934 přešla pod Lidový komisariát vnitra SSSR (*Narodnyj komissariat vnutrennich děl SSSR* – NKVD).

26 O stavbě železnice Termez–Dušambe v délce 225 km bylo rozhodnuto v roce 1925. Výstavba začala v únoru 1926 a dokončena byla 1. září 1929. 10. září přijel z Denova do Dušambe, kde v tu dobu ještě nestálo ani nádraží, první osobní vlak. Železnice významným způsobem přispěla k ekonomickému růstu země.

roku 1931 třicet milionů, z toho osmnáct na stavby silnic a dvanáct milionů na stavby budov. Dříve se stavělo, jak kde koho napadlo, teď se pracuje podle situačního plánu.

V červenci 1929 se usnesl mimořádný andžuman (sjezd sovětů): Tadžikistan vstoupí jako samostatná sovětská republika do Svazu sovětských socialistických republik.²⁷ Staletý sen Tadžiků o národní samostatnosti se splnil.

Tři a půl roku předtím se objevila na prvním andžumanu 1. ledna 1926 delegace žen. Třebaže jejich tváře byly zahaleny v závoje a ženy zde pobýly jen krátce, vzbudilo to rozhořčení mezi delegáty, mnoho jich v pobouření odjelo na koních domů. Na sjezdu o vyhlášení nezávislosti roku 1929 seděly už vedle mužů ženy bez závoje, měly projevy a nikdo už se nad tím nepozastavoval. Přes tisíc žen už bylo zvoleno do džamagatu²⁸ a do krajských výborů.

I přejmenování Dušambe na Stalinabad bylo usneseno na tomto sjezdu.

„Vidíte tam to kino? Tam byl andžuman.“

(...)

Vždycky nám bude horko, když si vzpomeneme na letní dny, které jsme prožívali ve Stalinabadu. Píšeme plnicím perem, v němž vysychá inkoust, píšeme v pokoji, v němž jsou přes den zavřena okna a zataženy záclony, jinak by vniklo dovnitř vedro a nedalo by se už nikdy odtud vypudit, píšeme na papíře, na nějž se řinou krůpěje potu. Čím více se potíme, tím více pijeme kvasu a narzanu,²⁹ čím více pijeme kvasu a narzanu, tím více se potíme; osm kilogramů naší váhy se už vypařilo.

Máme na sobě jen plavky, a je-li to už příliš hrozné (někdy je to příliš hrozné i o půlnoci), jdeme se koupat a sprchovat, na zahradě je chaux.³⁰ V bazaru je k dostání zmrzlina, porce za jeden rubl stojí za to, je znamenitá. Zmrzlina se dělá z velbloudího mléka, snad se velbloud, kterého vytlačilo auto, věnuje cele této výrobě. (Evropští cukráři, kupujte velbloudy!) Tadžikové zhltnou zmrzlinu jakoby nic. Na střelnici v sadě střílejí na namalovaná letadla, která při zásahu spadnou, a na veverka, které při zásahu vylezou na strom.

Fotograf je na roztrhání; který Orientálec by nechtěl být vyfotografován před alpskou krajinou s parníčkem, palmami a antickými sochami? Fotografie je pro Tadžikistan nejnovějším objevem, kino už je stará věc, filmové ateliéry „Tadžik-kino“ mají moderní operatéry a vyrábějí filmy pro vývoz. Ale teď může každý – aniž se pohne – mít za tři minuty snímek, není to vrchol lidské vynalézavosti? Stejně tak se tu objevil gramofon, když už dávno zevšedněl rozhlas. První orchestrion, postavený

27 Hranice Tádžikistánu byly poprvé pevně vymezeny až v roce 1924, kdy byla vytvořena Tádžická autonomní sovětská socialistická republika v rámci Uzbecké SSR. V roce 1929 byla ustavena samostatná Tádžická SSR, nicméně etnicky převážně tádžická historická centra Samarkand a Bucharu zůstala v Uzbecké SSR.

28 Džamagat bylo tádžické národní shromáždění, orgán přímé lidové demokracie.

29 Narzan je přírodní minerální voda čepovaná ve městě Kislovodsk na severním Kavkaze od roku 1894.

30 Chaux (hauz) je v tradiční perské architektuře symetrická, asi 30 cm hluboká vodní nádrž umístěná buď ve dvoře soukromého domu, kde je určená ke koupání, nebo na nádvoří mešity k rituální očištění.

nedávno v parku, nedá lidem pokoj. Co však, co však to teprve bude, přátelé, až zazní z hrací skříňky naší babičky *Faustův valčík!*

Divně zamotaná je křivka vývoje. Letadlo, které se v Dušambe sneslo se členy vlády z mraků, bylo prvním vozidlem v této krajině. Veliké bylo divení, ale nakonec, když létají ptáci, proč by nemohli létat i lidé?

Auto nemohlo zvětšit tuto senzaci. Naopak. Jsou-li jeho kola z neznámého materiálu, je jen samozřejmé, že je i výroba nepochopitelná. Zastavilo-li auto ve vesnici, přinesli mu seno a vodu, jak si navykli odedávna nosit velbloudu, oslu nebo koni každého hosta. Stávalo se, že basmači stříleli ze svých pušek po reflektorech, mysleli, vystřelí-li netvoru oči, oslepne a nebude už moci běhat.

K nesmírnému vzrušení, ohromení, obdivu došlo teprve tehdy, když dávno po autech přijelo první koňské spřežení. Pojem „vůz“ znali z koránu, a poutníci vyprávěli, že v Samarkandu a Buchaře lítají rychle jako šípy nosítka, která táhnou koně. Za hory se však nedostaly. Teď tu vozy byly. Tadžici stáli kolem dřevěných kol, koukali s obdivem na tato mistrovská díla strojnictví, ptali se, jak se něco takového dělá, kulaté dřevo z jednoho kusu.

Zatím se naučili Tadžikové řídit auto a musí podat v údolích protínaných kanály a na horských silnicích takové výkony, o nichž se šoférům evropských měst ani nezdá; 1200 domorodých traktoristů je v této zemi, která nikdy nepoznala železný pluh, kde se ještě dnes oře na soukromých polích dřevěným „omačem“. Železnici se vrací člověk ze sezonní práce do vlasti, zkrátka, člověk si zvykl na všechny tyto vynálezy a pochopil je.

Tu se najednou objevil nový, úplně nový vynález, který se nedá pochopit. Jízdní kolo! Nemá čtyři kola, ale jen dvě, jsou za sebou, samo nemůže vozidlo stát, posadí-li se však člověk mezi kola nahoře, takže se nedotýká nohama země, pak vozidlo nejenom stojí, nýbrž i jede, a člověk s něho nespadne. „Šejtan arba – čertův vůz!“ Nepřinesou mu seno ani vodu, ať zdechne hladem a žízň!

(...)

Pod společným názvem „Vzniká hlavní město Stalinabad“ jsou zde přetištěny vybrané pasáže z navazujících kapitol „Válka s bandami a světová politika“ a „Vzniká hlavní město Stalinabad“ z knihy Egona Erwina Kische Asie od základů změněná (Praha, Státní nakladatelství politické literatury 1953, s. 56–63 a 64–73). Kniha vyšla jako šestý svazek Spisů Egona Erwina Kische. Obálka Vojtěch Tittelbach. Z německého originálu Egon Erwin Kisch berichtet: Asien gründlich verändert (Berlin, Erich Reiss 1932) přeložila a předmluvu napsala Jarmila Haasová-Nečasová.

Okres na Pamiru

Předtím než existovala Sovětská republika tadžická,¹ nebylo na celém území Tadžikistanu dráhy.

Z Garmu, hospodářsky, politicky a strategicky důležitého okresu v horách,² musilo se jet na koni osm nebo deset dní k nejbližší železniční stanici a tam nechat průvodce s koněm čekat, až se člověk zase vrátil drahou do Fergany³ nebo Termezu. Na cestu do hlavního města Bucharu bylo potřebí jednoho měsíce. To všechno dohromady znamená: nejezdilo se vůbec, člověk byl odříznut od světa.

Teď je dvakrát denně letadlo za 50 minut ve Stalinabadu, novém hlavním městě (o autobusové dopravě ani nemluvě), a odtud je možno jet všude, kam má člověk chuť, peníze a pas. Navždy bylo skoncováno s věčnou samotou.

Letěli jsme ze Stalinabadu do Garmu, upřímně řečeno – nikoli pro hospodářskou, politickou nebo strategickou důležitost tohoto horského okresu, nýbrž proto, že červencový žár v tadžických údolích byl čím dále nesnesitelnější, ba dokonce v noci se dral k nám do postele, rval nám košili s těla a nepouštěl nás ze svého žhavého objetí. Proto pryč do hor, vzhůru do stínu Pamiru.

Letecká trať Stalinabad–Garm nemá ani dvě stě kilometrů, ale zato její výška je tři tisíce metrů. Zpočátku letí letadlo v normálních výšinách nad řekou Kafirniganem a nad autobusovou tratí, stále severovýchodně, přes vesnice a pahorky, na nichž se pasou stáda – země bavlny je zároveň zemí vlny. Všude, kde jsme seděli, leželi, šli nebo jeli, pásli se berani a ovce, hned s protáhlou hlavou a se zatočenými rohy, hned černí, hned žlutí, hned sněhově bílí, hned černí s bílýma ušima, hned takoví, kteří měli bradku jako jejich kirgizští pastýři, všichni navzájem se lišící, ale všichni s obrovským zadkem, kterým kroutili a házeli, což působilo ještě groteskněji, když byli ostříhání. Nejednou jsme si lehli do toho, co ovce nadělaly, nescílněkráté nás jejich bekot probudil, když jsme konečně usnuli, ale i naše pomsta byla nemalá, snědli jsme spoustu pilavu⁴ a šašlíku.

Na polovině cesty za městem Horním Garmem vynoří se Vachš⁵ nikoli jako řeka, ale jako úzký proužek staniolu. Tady se už asi blížíme ke střeše světa, jsme nad mraky, jinak bychom narazili na hory.

1 V roce 1924 byla zřízena Tádžická autonomní sovětská socialistická republika v rámci Uzbecké sovětské socialistické republiky. V roce 1929 byla pak povýšena na Tádžickou sovětskou socialistickou republiku v rámci SSSR.

2 V tomto tádžickém okrese (po roce 1920 původně Garmské oblasti) se správním střediskem Garm se nacházejí odedávna známé termální prameny Garm Čašma, které popsal již Marco Polo ve svém cestopise.

3 Fergana je centrem stejnojmenné oblasti ve východním Uzbekistánu. Založeno bylo ve Ferganské dolině v roce 1876 jako posádkové město vojska Ruské říše. Již od počátku 20. století je střediskem produkce a zpracování ropy.

4 Pilav nebo pilaf je jídlo rozšířené od Jižní a Střední Asie po Balkán a sestává ze smaženého a vařeného rýže se zeleninou a/nebo masem.

5 Vachš je řeka v Tádžikistánu, která teče v délce 786 km, převážně horami Pamíru. Na horním toku se nazývá Surchob a po soutoku s řekou Pandž vytváří Amudarju.

Ručička na výškoměru se pohybuje rychleji než vteřinovka. Vzlétáme nad jakýsi kopec, neustále v pravém úhlu, neustále v úhlu 45° ke svahu, neustále šikmo, pod námi zeje šedá propast, nikdo předtím, než tudy začala létat letadla, do ní nenahlédl, není tu také nic jiného k zhlédnutí než vrstvy a žíly hor.

V oázách kamení se tísní domečky, visí nad svahem, jeden se opírá o druhý, nad propastí se klene lávka, z letadla je pohled šikmo na tyto prolákliny ještě bizarnější.

Třebaže vidíme docela blízko před sebou a ve stejné výši s námi sníh a ledovce, pociťujeme stále ještě ve všech údech orgie, k nimž nás dohnalo vedro – vyskakování z postele – pití – obklady na hlavu – sprchování – zase ulehnutí do postele – pocení – neustálé vyrážení potu.

Ke sněhu a ledovcům se nedostaneme, přistáváme na letišti v Garmu. Tady už čekají cestující, aby nasedli a letěli tam, odkud my jsme přiletěli. Na příchozí nečekají, jako jinde, před nádražím autobusy, ale koně. Břeh Vachše je příkrá skála, kterou znenadání přerušuje čára: cesta.

Jezdci na koni už nepřipadá Vachš jako úzký proužek staniolu, je to dravé zvíře, jež lačně řve po kořisti, po nás. Jsme sice vysoko, ale skála je příkrá a cesta úzká, a roje čmeláků víří kolem koní, kteří se proto ohánějí – jak bezpečný dopravní prostředek je přece letadlo!

Nuže, tak tady je Garm. Chladno a krásně je v červenci na svahu Pamiru, pod střechou světa. Vyhledáváme mladé Tadžiky, které jsme poznali ve Stalinabadu a kteří nám poradili, abychom se uchýlili před vedrem k nim. Není to ani dvě hodiny, co jsme vzlétli letadlem a dostali se skoro až k stratosféře, pak jsme jeli na ořích, kteří poskakovali, obletováni roji hmyzu, podél propasti s dravou řekou, teď proklínáme pozici, v níž musíme podle zdejšího zvyku pít čaj před domem na garmském tržišti: sedět na zkřížených nohou není nijak příjemné pro člověka, jehož břicho nezmizelo docela ani za dusných letních nocí Střední Asie.

„Všechny nové budovy, které tu vidíš, soudruhu, postavily sověty. A sovětský režim je tu vlastně teprve dvě léta.“

Egon Erwin Kisch v Moskvě v roce 1931 před cestou do sovětských středoasijských republik (Literární archiv Památníku národního písemnictví, Praha, fond Egona Erwina Kische)

„Dvě léta? Myslil jsem, že emír uprchl před jedenácti lety – kdo tu vládl v době mezi tím?“

„Nestůj soudruhu, ale přidrž se zdejšího zvyku. Posad se k nám na zem a poslechni si, než se rozjedeš na obhlídku, jak to bylo v okrese na Pamiru.“

Ke zvolení prvních sovětů tu došlo mnohem později než jinde a sověty řídily všechny věci okresu. Kdo však byli zvolení a jejich pomocné síly? Byli to bývalí emírovi úředníci a bývalí carští činovníci – dnešní okres Garm náležel totiž z velké části k emirátu a byl spravován dvěma beji. Sídliili v Karaj-Taganu a Darvazu.⁶ Část garmského okresu náležela k Rusku, k Pamírské oblasti.

Ještě po revoluci měli bývalí mocipáni dost vlivu, aby dali zvolit sebe nebo své přívržence. K vládě a správě se dostali s jejich pomocí velkostatkáři a jejich pravomoc se neřídila podle sovětských zákonů, nýbrž podle šariátu.⁷ Potlačovali jako předtím dělnickou třídu.

Na jaře roku 1929 přešli sem z Afganistanu basmači pod vedením Fuzajla Maksuma.⁸ Obsadili všechna místa v okrese. S nimi sympatizovali kulaci, neboť podle ohlášené kolektivizace měl být konec s jejich mocí. I mullahové se spojili s loupežníky. Střední rolníci a zemědělní dělníci nezmohli nic proti uzurpátorům, poněvadž úřady se chovaly „neutrálně“ a „Rudých holí“, rolnických svazů k obraně proti basmačství, ještě nebylo. Naopak Fuzajl Maksum nerušeně provedl odvody a zesateronásobil své tlupy.

Teprve když zamýšlel postoupit na sever za hranice Garmu, k Ferganě, narazil na ozbrojený odpor a jeho armáda byla zničena. Sám nejdříve prchl do Chat-Tau,⁹ džamagatu (kraje) v horách; tam, bohatě hoštěn, zdržel se několik dní a nebyl dopaden, poněvadž horalé ho kryli. Konečně uprchl zpět do Afganistanu – má zájezdni hostinec pro karavany v předměstí Kábulu.

Po odchodu basmačů byl v Garmu zaveden pořádek, staří mocipáni byli sesazeni, byly zvoleny skutečné sověty, byla reorganizována strana a Svaz mládeže.¹⁰

6 Karategin je historický název pro horské údolí Rašt ve východním Tádžikistánu. Existoval zde samostatný státní útvar, který se stal v roce 1868 součástí Kokandského chanátu a poté Bucharského emirátu. Po roce 1920 byl přičleněn ke Garmské oblasti v rámci sovětského Tádžikistánu. Okres Darvaz (resp. Darvoz) byl také samostatným státekem, než byl v roce 1878 připojen k Bucharskému emirátu. Od roku 1920 patřil rovněž ke Garmské oblasti, dnes je součástí Horno-badachšánské autonomní oblasti ve východním Tádžikistánu při hranici s Afghánistánem. Správním střediskem okresu je obec Kalaj-Chumb. Odlehlou oblast spojuje se světem Pamírská dálnice (*Pamirskij trakt*), postavená zčásti koncem 19. století a zčásti ve 30. letech minulého století jako druhá nejvyšše položená silnice světa.

7 Šaría (v překladu „cesta“) je systém islámského práva, založený především na koránu.

8 Fuzajl Machsum (někdy také v přepisu Maksum) byl polní velitel basmačů, původně správce Bucharského emirátu v Karateginu a Darvazu. Po potlačení hlavního odporu proti sovětské nadvládě uprchl v roce 1923 do Afghánistánu, odkud podnikal výpady do tádžického pohraničí.

9 Název této lokality, který Kisch dále v textu uvádí v jiném znění, se nepodařilo ověřit.

10 Komunistický svaz mládeže (Komsomol).

Začátkem dubna vtrhlo několik tlup Ibrahima Bega¹¹ k nám do kraje. Jejich náčelníkem byl mullah Šaríf. Byly silnější než tlupy Fuzajla Maksuma a mnohem lépe vyzbrojeny, měly dokonce ruční granáty. Za svou základnu si zvolily Chaz-Tau, který znaly z dob Fuzajla Maksuma jako nakloněný basmačům. Zničily mosty, aby byly zajištěny před sovětskými oddíly. Ale za ty dva roky se situace změnila. Rolníci se semkli dohromady, zaútočili na bandity a zahnali je zpátky za Pjandž,¹² přičemž polovina basmačů zahynula ve vlnách, mezi nimi bratr Fuzajla Maksuma a patrně také jejich náčelník mullah Šaríf.

Poslední tlupa tudy prošla před třemi nedělemi po zatčení Ibrahima Bega, ale ne už, aby loupila, ne už, aby vypalovala, ne už, aby ničila... byli na útěku. Osm dní se potulovali po našem okrese, nikdo jim nedal najíst ani napít, ani jejich koně neměli co žrát. Neodvážili se vůbec do košlaku (vesnice), jenom když potkali nějakého rolníka, prikázali mu, aby jim přinesl potraviny do hor. Ale místo potravin se objevily „Rudé hole“ a basmači zmizeli. Tak to bylo v Garmu.

„Co tak změnilo chování rolníků?“

„Nestůj, soudruhu, ale přidrž se zdejšího zvyku, posaď se k nám na zem a poslechni si, než se rozjedeš na obhlídku, jaké byly hospodářské poměry v okrese na Pamiru.“

Před revolucí byla čtvrtina půdy velkostatkářská, na 5000 hospodářství náleželo mullahům a úředníkům. Emír jim nedával žádný plat, naopak oni mu odváděli dávky. Existovalo jakési poloviční nevolnictví: bej nebo mullah určil počet rolníků, kteří mu musili obdělávat pole nebo mu sloužit v jeho domě.

Teď je půda rozdělena, je obděláno 107 000 hektarů proti 40 000 hektarů v době před revolucí. Ovšem, jsou ještě kulaci, ale žádný z nich nemá víc půdy než dvojnásobek toho, co má střední rolník. Stav dobytka se zvýšil o 40 až 50 procent a je majetkem rolníků, kdežto dříve všechna stáda byla bejova.

Za dob emíra se muselo ročně vystěhovat z okrese asi 15 000 lidí, odcházeli do Fergany, Buchary nebo do Taškentu, kde pracovali u tkalců nebo na bavlníkových polích. Mnoho se jich po několika letech zase vrátilo, obohaceno o revoluční myšlenky, s nimiž se seznámili.

Průmyslového zboží bylo tehdy málo, téměř jenom to, co si přivezli navrátilci. Ve Ferganě se vybíralo clo ze všeho zboží, které šlo k nám na jih. Máme tyhle celní knihy; v nich se dočítáme, že roční dovoz zboží činil na hlavu rubl až rubl deset kopejek. Za sovětského režimu se prodá ve spotřebních družstvech zboží za 65 rublů na obyvatele. Tento rok má být prodej průmyslového zboží zvětšen na 100 rublů na obyvatele, jenom poměry v dopravě nám brání, abychom dovezli do země ještě více zboží. Dříve byly v celém okrese dva bazary, jeden v Kalaj-Chumu,¹³ druhý v Garmu, kde se mohlo nakupovat. Teď máme 70 prodejen, průměrně jednu a půl prodejny na vesnici. Jmění rolníků činí dnes pět milionů rublů. Mýdlo a petrolej

11 Ibrahim Beg, na Západě přezdívaný „Robin Hood z Buchary“, byl po zajetí sovětskými vojsky v květnu 1931 popraven.

12 Pandž, resp. Pjandž je hraniční řeka mezi Tádžikistánem a Afghánistánem, dlouhá 921 km. Po soutoku s řekou Vachš vytváří Amudarju. Na jejím břehu leží město Pjandž.

13 Kalaj-Chumb (viz pozn. 6).

dříve nikdo neznal, čaj pila jen tři procenta obyvatelstva. Mullahové brojili proti užívání cukru, poněvadž se při jeho rafinaci používá moučky z prasečích kostí.

Širtink¹⁴ byl v obchodech na Pamiru stejnou vzácností, jakou byl v 16. století v Evropě. V Kalaj-Chumu byla domácí tkalcovství. Zašla však nyní, poněvadž nemohla soutěžit s textilkami.

Rolník pěstoval bavlnu jen proto, aby vláken z ní použil do polštářů, za podšívku do chalátu a do prošívaných přikrývek.

Dnes má průměrně každý rolník dva chaláty, jeho žena je má rovněž, dvě prošívané přikrývky a 100 až 200 metrů látky, tedy více než potřebují, lidé jsou zvyklí ukládat peníze do zboží.

Kde před nedávnem svítily louči, svítí teď, jen nakrátko, petrolejová lampa, neboť zakrátko tu bude svítit elektrické světlo.

Chodilo se v sandálech nebo na boso. Tento rok bylo vydáno deset tisíc párů galoší a deset tisíc párů bot, příliš málo, příliš málo!

Za berana se dostalo 20 liber čaje, za pud obilí libra čaje. Koně měli jen boháči. Omač – dřevěný pluh – tahali volí. Teď téměř polovina rolníků má jednoho koně; když ještě byly otevřeny hranice, koupili je za látky v Afganistanu.

Daně platí jen dvacet procent obyvatelstva, malorolníci a zemědělství dělníci jsou od daní osvobozeni.

Za emíra byly daně vybírány zásadně ode všech poddaných; činily často 35 % majetku. Desetina úrody se musila odvádět jako „ušar“, z dobytka dával každý rolník emírovi ročně jednu čtyřicetinu jako „caket“, dávky byly uvaleny i na ovčí sýr, dřevo a mléko. Tadžikům, kteří pracovali ve Ferganě, se odebírala při návratu polovina mzdy. U mostů se vybíralo ze stád mýto, zavodňovací kanály byly prostředkem k vykořisťování, vydírání, podplácení.

Každý muž, který se oženil, musel platit každý čtvrtek tangu, to je dvacet kopejek jako dávkou ze zábavy; ten den totiž má spát musulman s jednou ze svých žen; v Afganistanu se ještě dnes vybírá tato náboženská dávka, zvaná kurpa džumbani.

Jsme zemí Sovětského svazu, na niž se doplácí. Daněmi můžeme vyrovnat jen 12 procent vydání našeho rozpočtu, 88 procent doplácí svazová vláda, aby bylo dosaženo rovnováhy mezi národy.

Kdežto za dob emíra se muselo vystěhovat patnáct tisíc mužů, poněvadž doma hladověli, seženeme dnes s tíhou a při vši agitaci sotva šest tisíc lidí na práci v jižních bavlníkových oblastech. Na stavbu silnic nenajdeme vůbec pracovní síly; dříve hnal lidi na silnici hlad a nezaměstnanost, teď nic takového není.

„Umí hodně lidí číst?“

„Nestůj, soudruhu, ale přidrž se zdejšího zvyku, posaď se k nám na zem a poslechni si, než pojeděš na obhlídku, jak to vypadalo v okrese na Pamiru po kulturní stránce.“

Pět procent dětí chodilo do školy koránu, ovšem děvčata nikoli. Teď z 5800 školou povinných dětí je podchyceno ve 160 školách 80 procent chlapců, z děvčat teprve patnáct procent. Je ustanovena všeobecná povinná školní docházka. Ovšem, mnoho hospodářství je roztroušeno jednotlivě po horách Pamiru a i ve větších vesnicích

14 Širtynk, resp. širtink (z angličtiny) je tkanina z jemné bavlněné příze, podobná plátnu.

jsou ještě rodiče, kteří říkají, že raději svou dcerku zabijí, než by ji poslali do školy. V 70 školách pro analfabety učíme 3500 mužů a 1000 žen. Přihlášených je však mnohem více, poněvadž téměř všichni členové kolchozů a odborů chtějí umět číst a psát. Nemáme však ani místnosti, ani učitelské síly, ani dost dopravních prostředků, abychom zřídili v každé horské vesničce kurs pro analfabety.

Máme kurs pro učitele, v němž je 105 posluchačů, z toho čtvrtina žen, školu pro pracovníky v sovětech a stranické pracovníky, zemědělskou školu pro všechny členy kolektivních hospodářství, kurs pro traktoristy a školu pro stavební dělníky.

Náboženské školy nejsou zakázány, i mullah je tady a čeká na žáky, ale marně. Z mnoha mullahů se při sčítání lidu vyklubali analfabeti, dovedou jen odříkat z paměti sóry koránu, podle nichž vpravovali do žáků „čtení“.

Mešita změnila svou úlohu. V létě vysedávají před mešitou, opření o dřevěné sloupy, hloučky staříků, a ovšem, že nekomentují zrovna nadšeně politický vývoj. V zimě pak jen v jednom prostoru mešity je modlitebna, v druhém bývají schůze. Tam se topí, a proto tomu říkají olla-u-chanu, dům ohně. Tam se sedí v kouři pod začazeným lešením, předčítají se noviny, chvílemi se přiloží do ohně poleno, chodí tam komosomolci a diskutují se zastánci islámu, schůzují tam kolchozníci, přespí tam deputace a agronomové z města. Tato část mešity je tedy klubovnou, hostincem a čajovnou.

V modlitebně se vůbec nic nezměnilo. Zůstala, jak byla. Ne, přece jen ne docela. Když se kulaci postavili proti kolektivizaci, odtáhli členové kolchozů svým soupeřům koberec na modlení z privilegovaného místa u oltáře a položili jej ke stěně vzadu, kde dosud klekávali jen chudí. To byla pro zbožné bohatce těžší rána nežli zbavení občanských práv a rozdělení půdy. Došlo k bouřlivým scénám. Pokořený bej volal Allaha o pomoc a pomstu, a poněvadž se nedostavila, nevstoupil od té doby do mešity a stal se „ateistou“.

Mnoho mešit bylo zrušeno, především v těch obcích, kde už nejsou soukromá hospodářství a kde všichni obyvatelé jsou v kolchozech. V michrobu, svatém výklenku u svatě zdi, obráceném směrem k Mekce (u nás na jihozápad), jsme uskladnili benzin a olej pro traktor, provazy, strojové součástky a srpy, a tam, kde ležely koberce na modlení, se uskladňuje obilí. Z olla-u-chanu je knihovna a Leninův koutek.¹⁵

„Vstaň, soudruhu, a podívej se, jaké je to v našem okrese na Pamiru.“

Kapitola „Okres na Pamiru“ je převzata z knihy Egon Erwin Kische Asie od základů změněná (Praha, Státní nakladatelství politické literatury 1953, s. 114–121). Z německého originálu Egon Erwin Kisch berichtet: Asien gründlich verändert (Berlin, Erich Reiss 1932) přeložila a předmluvu napsala Jarmila Haasová-Nečasová. Kniha vyšla jako šestý svazek Spisů Egon Erwin Kische.

15 Leninův koutek (též rudý koutek) byl sovětskou obdobou a náhražkou tzv. svatého kouta. Ikony a svíce, resp. v tomto případě předměty spojené s uctíváním Alláha, nahradila busta Lenina a jiné artefakty spjaté se sovětskou ikonografií.

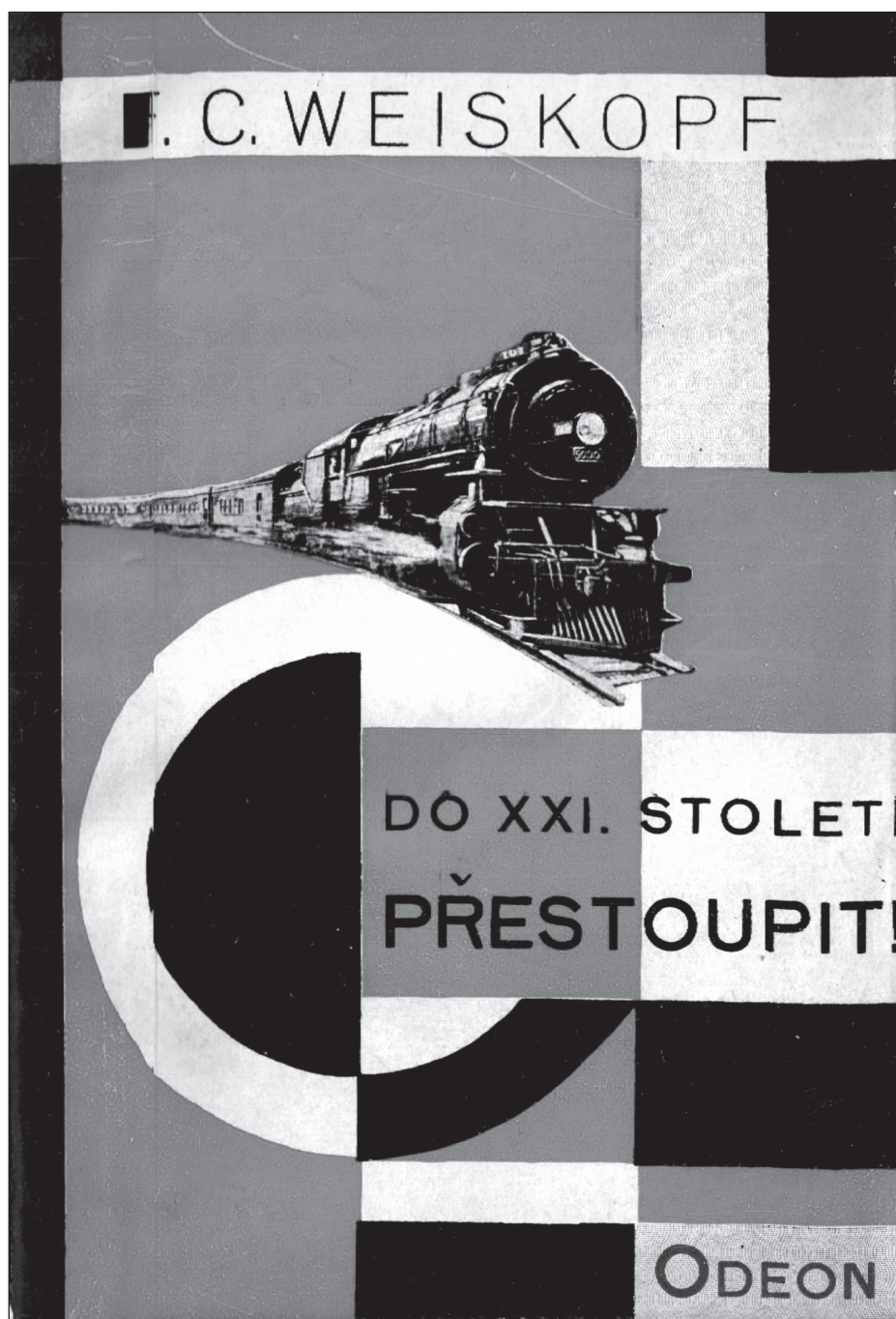

FRANZ CARL WEISKOPF (1900–1955)

Československý německy píšící prozaik, básník, publicista, novinář, překladatel a diplomat. Patřil k zakládajícím členům Svazu moderní kultury Devětsil (1920), v roce 1921 vstoupil do KSČ. Roku 1928 se přestěhoval do Berlína, přispíval do deníku *Berlin am Morgen* a účastnil se činnosti Svazu proletářských revolučních spisovatelů (*Bund proletarisch-revolutionärer Schriftsteller*). V roce 1933 se vrátil do Prahy, kde převzal redigování protifašistických novin *Arbeiter-Illustrierte-Zeitung* (od roku 1936 *Die Volks-Illustrierte*). V roce 1938 emigroval do Paříže a poté do New Yorku. Po druhé světové válce zastával řadu funkcí v československé diplomacii, nejprve na velvyslanectví ve Washingtonu, poté byl velvyslancem

ve Stockholmu (1949–1950) a nakonec se stal prvním československým velvyslancem v Pekingu (1950–1952). Od roku 1953 žil ve východním Berlíně, vydával časopis *Neue deutsche Literatur*, stál ve vedení Svazu spisovatelů NDR a byl činný v tamním PEN klubu.

V Sovětském svazu pobýval Weiskopf mezi válkami několikrát. Poprvé během několikátýdenní cesty v roce 1926 navštívil Moskvu, Kavkaz a Ukrajinu a své cestopisné dojmy zveřejnil o rok později pod názvem *Umsteigen ins 21. Jahrhundert: Episoden von einer Reise durch die Sowjetunion*. Český překlad *Do XXI. století přestoupit!* vydalo v roce 1928 nakladatelství Odeon Jana Fromka v Praze. V listopadu 1930 se Weiskopf zúčastnil v německé delegaci druhého sjezdu Mezinárodní organizace revolučních spisovatelů (*Meždunarodnaja organizacija revoljucionnych pisatelej*) v Charkově. Z několikaměsíční cesty po Sovětském svazu uskutečněné v roce 1932 publikoval téhož roku v berlínském nakladatelství Malik reportážní knihu *Zukunft im Rohbau: 18 000 Kilometer durch die Sowjetunion* (česky vydána nebyla). V srpnu 1934 byl Weiskopf v rámci německé delegace hostem prvního sjezdu sovětských spisovatelů v Moskvě.

Velbloud-běhoun

Náhle – jako by rychlým pohybem zvedla vlečku, jež dosud ležela na zemi; jako by sedla na ranní vítr a odjela poklusem do dálky – zmizela noc. Nebe, před okamžikem ještě sametově černomodré jako tmavá bosenská švestka, bledne. Slunce, nevysílajíc napřed rudé předvoje jezdců Červánků, překročuje hranice.

Vlak se zastavuje.

Jakási malá stanice: dvě střechy, vysoká, čáponohá pumpa, několik starých stromů. Na nástupišti několik lidí: právě se probudivší pasažéři s čajníky v rukou, pár vojáků, baculatá selka s velkým mělkým košíkem, z kterého vystupuje do vzduchu vonící pára vařených kukuřic, zlatých plodů z Aladinovy zahrady.

„Nic zajímavého?“ Nahýbám se z okna.

„Ale ovšem, vzadu za domem: – velbloudi!“

Rychle sestupujeme s vozu a běžíme za staniční budovu. Vida, zde leží: jeden – druhý – třetí... Vedle nich pod šedou plachtou nějaké balíky a bedny. Podél zdi pochoduje krasnoarmějec sem a tam. Bodák na pušce je stříbrnou přástkou, ze které slunce přede lesklé, třpytící se nitě.

Velbloudi tu leží klidně, nehybně. Pouze rty se pohybují lehce a v očích zablýskne tu a tam žlutá skvrna jako měděný plíšek.

„Velbloudi-běhouni!“ poznamenává Pavel¹ vědecky a skloní se (v opatrné vzdálenosti), jako by chtěl posoudit nohy, skryté pod trupy velbloudů. „Velbloudi-běhouni – anebo jste zapomněli, že tu jsou takoví běhouni?“

Ne, nezapomněli jsme na to, protože historie o velbloudech-běhounech na nás působila silným dojmem, když jsme ji v Moskvě slyšeli; protože ona to byla, která nám dala snad nejplastičtější představu šířky této obrovské říše; historie o velbloudech-běhounech, kteří potřebují čtrnáct dní, aby přinesli odpověď vědeckých expedicí, pracujících někde v poušti Gobi, k nejbližší telegrafní stanici: odpověď na dotazy a povely, jež jí posílá Akademie věd každého úterý pomocí moskevské radiostanice.

„Praví běhouni, koráby pouště, žádná degenerovaná cirkusová stvoření jako...“

A Pavel by se býval ztratil v nekonečných dálkách svého dithyrambu na velbloudy-běhouny, kdybych ho nebyl přerušil:

„Táak? Běhouni? A vida, jakpak jsi to poznal? A náklady tady vedle, he? Ne, můj milý, to nejsou velbloudi-běhouni, to jsou soumaři. Ostatně to je vidět na...“

„Na čempak? Co? Na čem?! – Říkám ti, že to jsou běhouni – a jestli nesou náklady, pak to jsou tedy běhouni-soumaři anebo rychlosoumaři anebo...“

„Nehádejte se přece, hoši!“ ozvala se Elly. „Řekněte raději, co tam může být v těch balících a bednách. Co nesou takoví soumaři...?“

„Rychlosoumaři!“ opravil Pavel. „Rychlosoumaři! – Co nesou za náklady? No, co se tak dopravuje na velbloudech: slonovina například, anebo drahocenné koření. Protože zde žádní sloni nejsou, dopravují pouze koření. Anebo šály z Kašmíru, růžový olej, damascenské...“

1 Paul a Elly byli dva Weiskopfovi souputníci, které v knize opakovaně upomíná.

Lokomotiva se náhle ozvala. Spěchali jsme k vlaku. Ve vlaku pak – malá stanice dávno už zmizela – ptá se náš mladý „krasnij² komandýr“, jenž sedí v témž oddělení vagonu:

„A jestlipak víte, jaký náklad nesli velbloudi, jež jste tam viděli na té stanici?“

„Samozřejmě – totiž, můžeme si velmi dobře představit, co v těch bednách a balících mohlo být...“

„Ták? To bych se ale divil. Ti tři velbloudi – to byl vlastně biograf. Ano: to byla takzvaná létací kinematografická kolona...“

„Cože? –“

„Ano. Máme jich již celou spoustu v Rudé armádě, hlavně v Turkestanu.³ Jeden velbloud nese aparát, druhý malý petrolejový motor a třetí filmy a nářadí.“

A dále vypravuje ještě celou řadu zajímavých věcí o práci [v] pojízdňných kinokolonách, ale my posloucháme jen napolo, protože v našem nitru hoří trpký žal nad potupným osudem, jenž degraduje velblouda-běhouna na dopravní prostředek pojízdňného biografu a koráb pouště na stupeň kobyly jarmarečnického vozíku.

Později, doma, čtu v knize o sovětském filmu: „Koncem roku 1925 bylo v Sovětském svazu již 1200 kočovných kinoinstalací (mezi nimi celá řada velbloudů) pro sovětskou vesnici. Z těchto 1200 kočovných biografů pracovalo 55 v Sibiři, 99 v Uzbekistaně, Turkmenistaně a autonomních republikách jihovýchodu, 20 na Dálném východu a jedna v Mongolii.⁴ Počet kočovných biografů se stále rozmnožuje, takže lze předpokládat, že roku 1930 jich bude již více než 10 000 v činnosti...“

Ó, korábe pouště, ó korábe pouště! Jak je tvrdá a nesentimentální revoluce – a přesto jak romantická! Z velbloudů dělá součástky biografů a z biografů – děla. Děla, jež bombardují granáty nového století tisíciletou čínskou zeď starého, podlého světa.

Deset tisíc velbloudích nákladů pro Dálný východ: filmy, osvěta, propaganda...

Kapitola „Velbloud-běhoun“ je převzata z knihy Franze Carla Weiskopfa Do XXI. století přestoupit! Praha, Odeon – Jan Fromek 1928, s. 104–106. Obálka Karel Teige. Původně kniha vyšla německy pod názvem Umsteigen ins 21. Jahrhundert: Episoden von einer Reise durch die Sowjetunion (Berlin, Malik 1927).

2 Krasnyj – rudý, červený.

3 Turkestán je historické označení oblasti bývalé sovětské Střední Asie (Západní Turkestán), Ujgurska v západní Číně (Východní Turkestán) a severního Íránu a Afghánistánu (Jižní Turkestán). Ruská politická geografie pojem Turkestán často spojovala pouze se západní oblastí, která byla od 60. let 19. století součástí Ruského impéria a na níž vznikla v roce 1918 Turkestánská sovětská federativní republika. Ta byla v roce 1920 začleněna do Ruské sovětské federativní socialistické republiky pod názvem Turkestánská autonomní sovětská socialistická republika. V roce 1924 bylo území Turkestánské ASSR rozděleno na Turkménskou sovětskou socialistickou republiku a Uzbeckou sovětskou socialistickou republiku (v jejím rámci byla zřízena Tádžická ASSR) a pojem Turkestán byl postupně vytlačen pojmem Střední Asie.

4 V roce 1923 vznikla na Dálném východě Mongolsko-burjatská autonomní sovětská socialistická republika v rámci RSFSR. Existovaly zde také různé autonomní oblasti.

Tabyš z Germánie

Bude večer.

Vzdálené ledovce pohraničních hor, ta stříbřitá sedla na černomodrých koňských hřbetech, začínají rudě planout, pak zfialoví. Kontury hor kolem dokola se náhle proměňují jako rysy ve tváři zemřelých, nabývají tvrdého a cizího výrazu. Od zalesněných svahů obklopujících náhorní plošinu přichází spolu s večerním větrem soumrak, a pestrá barevnost luk – modř krokusů a purpur „malé červené květiny“ kysil čiček, sírová žlutá altajských lilíí a sytě pomerančový tón kun-enesi, „matky slunce“, která své květy vždy stáčí k „dceři“ – bledne a pohasíná.

Od okraje cedrového lesa, který před námi leží jako tmavý, k zemi kleslý mrak, se oddělují tři stíny a pozvolna nabývají tvar: jezdcí. Adijok, náš ojrotský¹ průvodce, který předtím zůstal trochu pozadu, vyrovnává se svým koněm řadu s našimi a říká:

„Lidé z kolchozu Kara-Su, Černá Voda.“²

Alex³ se ptá:

„Dají o sobě nějak vědět?“

Ano, ovšem, dali o sobě vědět. Jak se od nich o pár minut později dozvídáme, netrpělivě na nás čekají už celé odpoledne. Tabyš (novina šířená od úst k ústům, při každém setkání v horách, při každé výměně dýmky u táboráku, při každé návštěvě vesnického sovětu nebo v obchodě Kooperativy) už dávno ohlašoval náš příjezd. Ti tři muži byli vysláni, aby nás tady, kde se rozdvouje cesta do Černé Vody a ke Zlatému jezeru,⁴ odchytili a doprovodili do kolchozu, kde už několik dní očekávají „hosty z Germánie“.

Marné jsou všechny naše námitky, že koně jsou unavení, že zítra večer musíme už být u Zlatého jezera, nemůžeme si tedy dovolit žádné zajižďky. Prosbám těch tří vyslanců se musíme podvolit a jet s nimi.

Sto kroků před prvním ajilem⁵ nás vítají pionýři z Kara-Su vřeštěním trumpet a vířením bubnů a krátkým proslovem, který nám přeložený do ruštiny a krasopisně napsaný později předali.

1 Ojroti jsou turkický národ, původní obyvatelé Altaje (dnes nazýváni Altajci). Ojrotská autonomní oblast s administrativním centrem Ulala (od roku 1932 Ojrot-Tura) byla zřízena v rámci Altajského kraje na jižní Sibiři a existovala v letech 1922–1948 jako součást Ruské sovětské federativní socialistické republiky. V roce 1948 byla přejmenována na Hornoaltajskou autonomní oblast, od roku 1992 Altajská republika v rámci Ruské federace.

2 Kara-Su (česky Černá Voda) je menší město ve Ferganském údolí v Ošské oblasti na jihu Kyrgyzstánu, v blízkosti hranic s Uzbekistánem.

3 Jedná se o Weiskopfovou ženu (od roku 1931) Grete Weiskopfovou (rozená Margaret Bernheimová, 1905–1966). Byla autorkou dětských knih, které vydávala pod pseudonymem Alex Wedding.

4 Tělecké jezero (*Těleckoje ozero*), nebo též Zlaté jezero (*Zolotoje ozero*), leží na severovýchodě Altajské republiky v Ruské federaci a má rozlohu 223 km².

5 Ail je kyrgyzský název pro vesnici. Altajci tímto výrazem nazývali i jednotlivá obydlí (jurtu nebo chýši) a jejich pozemek.

V ajilu předsedy kolchozu čistí mísy; připravují tolkan (mouku z opražených žitných zrn); porcují mohutné kusy masa a ukládají je do kovového kotle visícího nad ohněm.

Alex do mě štouchla.

„Ovčí mor,“ šeptne a ukáže nejprve na kotel, potom na sebe, potom na mě; vyslovila teorii, že představujeme cosi jako ovčí mor. Jakmile se objevíme v některém sídle, v některém kolchoze, v některé vesnici, dny nebohého berana jsou sečteny. Zase se o tom musel jeden přesvědčit!

Předseda nám přívětivě pokynul.

„Sedněte si!“

Pro nás jsou připravena dvě sedla u ohně. Ostatní žádná taková sedadla nepotřebují; jsou usazeni obvyklým způsobem na patách.

Rozhlížíme se. Tenhle ajil není větší než ajily, které už známe, ale zdá se být mnohem prostornější. Nestojí tu dřevěná konstrukce postele a místo truhel tu mají jen kožené pytle – Kara-Su je „kočovní kolchoz“.

„To samozřejmě neznamená, že jsme ještě nomádi jako dřív,“ vysvětluje předseda. „Už druhý rok pěstujeme oves a žito, ukládáme i seno na zimu, máme dokonce už první teplou stáj pro dojnice a klisny; ale několikrát do roka ještě měníme stanoviště kvůli pastvinám. Časem, až budeme pěstovat dostatek vydatného krmiva, kočování zanecháme. Už se začínáme zařizovat nastálo. Vláda, která nám už dvakrát dala peníze z fondu pro podporu usedlého života, nám příští rok dá prostředky, které potřebujeme, abychom postavili sýpku, druhou velkou stáj, dětské jesle a malou půjčovnu knih. Školu pro děti už máme, společnou s několika dalšími kolchozy; ale samozřejmě že si později zřídíme vlastní. Z dospělých se minulou zimu většina naučila číst a psát, novým písmem, které, jak jsem se doslechl, používáte i vy...“

Zatímco vypráví, ajil se zaplňuje. Přicházejí muži, ženy i děti, přisedávají si kolem ohně a s patrnou pýchou naslouchají svému předsedovi, který se za doby svých studií v kolchoznické odborné škole naučil tak dobře rusky.

Na šikmé stěně vedle cejchovacího železa – cejchovadlem stejného druhu označoval své koně pravděpodobně už Džungar⁶ za Čingischánových časů – visí Leninův portrét zamlada a velkýma dětskýma očima shlíží na ženu, která z kumysu, zkyšaného kobyliho mléka, na počest zahraničních hostů loví ohnutým ukazovákem mrtvé mouchy; mezi prastarými koženými lahvemi z kravských vemen a hovězích paznehtů stojí krabička se zubním práškem a z lovecké brašny, na níž je upevněna prachovnice a váček na kulky – zhmotněné sny mých školních dob – vyčnívá číslo novin *Kyzyl Ojrot* (Rudé Ojrotsko).⁷

Beran je dovařený.

Polévku rozlévají do dvou mís; jedna je pro hosty, druhá pro hostitele. Pak před Alex postaví nádobu ne nepodobnou vědru, s žebírky a kousky svíčkové; úplně

6 Džungarové je souhrnné označení pro obyvatele Džungarského chanátu, poslední velké nomádské říše ve stepích Střední Asie.

7 Pod tímto názvem vycházelo v letech 1925–1948 společensko-politické periodikum Altajského kraje.

nahore leží „teš“, čestná kost pro ženy mezi hosty.

V hlubokých dřevěných šálcích bez oušek připravují čaj (na altajský způsob: se solí, mlékem, máslem a tolkanem),⁸ z ruky do ruky jde vlažná araka (kořalka z mléka, průhledná jako voda) a čistounký, příjemně perlivý kumys.

Po jídle snímá jeden stařec z veřejí dvoustrunný nástroj s dlouhým krčkem a tělo bubínku a začíná zpívat. Melodie je staletá, ale text, který nám Adijok překládá, je zcela nový:

Když vrané hřibě bylo malé,
chodili jsme pěšky;
když vládl bílý car,
mlátili nás holí.

Co teď vrané hřibě dorostlo,
jezdíme si po světě;
co teď cara vyhnali,
žijeme svobodně, bez hole.

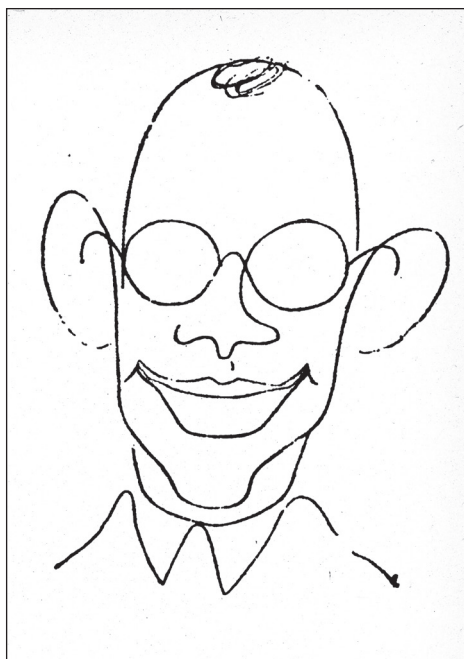
Melodie se v pronikavé kudrlince ještě jednou vzepne, pak temnými hrdelními tóny doznívá.

Ticho.

Pak stařec lámanou ruštinou řekne:

„Jo, co teď car už není...“

Opět ztichne, opře se bradou o ruce a upřeně hledí před sebe. Na co myslí? Na dobu snad, kdy na Altaji seděli úředníci a četníci bílého cara? Kdy v celém okrese Ulagan⁹ bylo čtrnáct kostelů, ale jen jedna škola, a jediný kousek země, na kterém se dařilo pšenici a zelenině, patřil mnichům? Kdy „domorodci“ byli hnáni od pastviště k pastvišti, stále dál na jih, čím dál výš do hor – lid bez půdy, lid bez písma, lid beze jména, nenáviděný vyprovokovanými Kyrgyzy a Chakasy,¹⁰

Franz Carl Weiskopf na karikatuře Adolfa Hoffmeistera (repro Adolf Hoffmeister: Podoba a předobrazy. Praha, Československý spisovatel 1988)

8 Na dno šálku se nasype vrstva tolkanu (hrubé mouky z praženého ječmene nebo pšenice), prstem se přitlačí na dno a osolí se, poté se nalije čaj; někdy se přidá kousek másla a mléko.

9 Ulaganský rajon (okres) je jedna z deseti správních jednotek Altajské republiky. Nachází se na východě republiky, jeho správním centrem je vesnice Ulagan.

10 Chakasové jsou turkický národ, obývající zejména Chakaskou republiku na jižní Sibíři, v povodí řeky Jeniseje.

opovrhovaný Rusy, kteří vždycky rozbíjeli číši, ze které se napil „Kalmyk“,¹¹ „malý Tatar“, „páchnoucí vyuzený sýr“...

Pravděpodobně na to myslel, protože náhle zvedl hlavu a řekl:

„Jo, teď je všechno jiné. Teď jsou všichni svobodní a všichni si rovni a všichni bratři, Ojroti a Rusové a Chakasové a Kyrgyzové...“

Opět se odmlčel. Pak pokračoval:

„U nás tady jsou všichni bratři, ale u vás? Ptal jsem se a řekli mi, že máte domy ze železa a skla a lodě velké jako naše hory a vozy, které jezdí pod silnicemi měst; slyšel jsem, že u vás jsou školy, které jsou velké jako města; slyšel jsem, že máte víc učenců, než má Altaj¹² stromů; slyšel jsem, že u vás už není nikdo, kdo by neuměl číst a psát... a přesto z vyprávění tabyše vím, syn to četl v novinách, že ve vaší zemi Germánii jsou lidé, mnoho set tisíc lidí, kteří chtějí zabít jiné lidi, jen proto, že nejsou z téhož kmene – jak je to možné?“

Hledí na mě, čeká na odpověď.

Já mlčím.

Mimovolně se mi vybavují „slova na uvítanou“, která mi předtím předali pionýři:

„...a tak, drazí hosté, již jste přišli do našich odlehlých končin, tak vzdálených ode všech kulturních krajů, uvidíte u nás ještě mnoho pozůstatků temnoty a divokosti, které jsme zdědili z hanebné minulosti a proti nimž ze všech sil bojujeme; a vaše bystré oko, uvyklé pohledu na doklady velké kultury...“

Stařec si přiložil ruku k uchu. Čeká odpověď na svou otázku – ale ach, je těžké na takovou otázku odpovědět; je těžké na takovou otázku odpovědět, když člověk sedí na hunském sedle, u otevřeného ohně ojrotské jurty, daleko ode všech „dokladů“ velké kultury, dva dny jízdy od mongolských hranic a jen půldruhého od modrých pralesů a bílých řek země zlata Urianchaj.¹³

11 Kalmykové jsou mongolský národ, potomci mongolských kmenů žijící převážně v Kalmycké republice, která se rozkládá v Ruské federaci severně od Kaspického moře.

12 Pohoří Altaj je téměř 2000 km dlouhý a 600 km široký horský systém v centrální Asii na rozhraní Ruska, Kazachstánu, Číny a Mongolska. Jeho nejvyšší vrchol Bělucha (4506 m) je zároveň nejvyšší horou Sibíře. Jméno Altaj pochází z mongolského slova Altan (Zlaté hory).

13 Urjanchaj je dnešní Tuvinská republika v Ruské federaci na jižní Sibíři. Republika Urjanchaj vyhlásila v roce 1911 během mongolské revoluce nezávislost na dynastii Čching v Číně. V roce 1914 se stala pod názvem Urjanchajský kraj protektorátem Ruské říše. V roce 1921 zde bolševici vyhlásili Tuvinskou lidovou republiku, která byla formálně nezávislým státem, než se v roce 1944 přičlenila k SSSR jako Tuvinská autonomní oblast v rámci Ruské sovětské federativní socialistické republiky.

Lékař z Ulaganu

Spoléhající na Adijokovu předpověď počasí jsme z kolchozu Kara-Su vyrazili dlouho před východem slunce, abychom co největší kus cesty urazili v ranním chladu.

Nad oblymi vrcholky hor a nad svahy pomalu nastává svítání.

Dole, v údolích, dosud sedí husté chuchvalce nočních mlh.

Je chladno. Po mdlé nízké obloze malátně plynou velká šedomodrá oblaka. Vypadá to, že v kalném vlhkém vzduchu visí déšť a co chvíli se spustí. Ale Adijok zůstává u své včerejší předpovědi: „Bude horký, bouřkově dusný den, ale pršet nebude!“ A když si Adijok hraje na proroka počasí, dá se mu – to už ze zkušenosti víme – věřit. Jaké přijde počasí, čte z větru a mraků, stejně jako z trávy přečte, že tady přenocoval medvěd, k jehož snídaňovému útulku pravděpodobně záhy přijdeme. (A správně, o chvíli později mjííme vybraný úl lesních včel.) Anebo jak z křoví vyčte, že jeho větvičky okusoval jednorozční kozel. („Jak víš, že to byl jednorozční kozel, Adijoku?“ „Kdyby byl starší, ožíral by vyšší větve, tam je kůra tenčí a chutnější.“)

Začínáme stoupat. Koně jsou odpočatí a přidávají do kroku, ani je nemusíme pobízet. Louky se střídají s malými lesky. Louky jsou neuvěřitelně pestré; světle žluté altajské lilie, modré zvonky, karmínově červené „altajské mýdlo“, bílé vločky třeslice, červenofialové divoké pivoňkové růže. Lesy jsou modrozelené, světle smaragdové a stříbřité: cedry, modříný, jasany.

Tráva a květiny nám místy sahají až po bradu; koně pak jako by plavali, pohazují hlavami a řehtají. Údery jejich kopyt znějí měkce a přidušeně, jako by šli v plstěných podrážkách.

Začíná volat kukačka.

Adijok ji napodobuje, jednou, dvakrát.

„Jaš-tüd, kaak-söök, jaš-tüd, kaak-söök!“

„Co to znamená, Adijoku?“

„Mladý modřín, vyschlé kosti! To volá kukačka podle jedné staré legendy, která vznikla tady v těch končinách... Ano, ano, hned vám ji povím, jen co si vyčistím dýmku!“

Přepečlivě vyklepal svou dlouhou tenkou fajfku z rohoviny, dřeva a mosazi, nacpal ji a zapálil starým zapalovačem z oceli a kamene, přivěšeným k červenožlutému váčku na tabák ze surové kůže.

„Legendu o kukačce znám od nejproslulejšího altajského tšörčökčiho, vypravěče pohádek. Jmenoval se Khabak a zemřel, když mi bylo dvanáct let, ale ještě si velmi dobře vzpomínám, jaké to bylo, když k nám přišel do naší osady. Vždycky když dorazila zpráva, že nás navštíví některý tšörčökči, připravily ženy velké množství tolkanu, vyhledaly tučného berana, sud na kumys naplnily čerstvým kobyliním mlékem a přichystaly nádoby na pálení araky. Také se vyhledávaly dárky pro tšörčökčiho: kožené láhve na araku, váčky na tabák, pytlíky s tolkanem a tabákem. Když byl ohlášen Khabak, uchystávaly se zvlášt cenné dárky: pěkná dýmka, kožešinová čapka, dva nebo tři berani, někdy dokonce kůň. Po příchodu pohádkáře se všichni shromáždili v největším ajilu. Jedlo se, kouřilo, pilo. Tšörčökči seděl na čestném místě, vlevo

nahoře u ohně vedle něho ležel na medvědí kůži jeho khaiči, strunný nástroj s dlouhým krčkem. Večer začal tšörčökči zpívat a vyprávět. Většinou vyprávěl až do rána, ale stávalo se, že jediný příběh trval i tři noci; to se pak spalo přes den a od západu do východu slunce se naslouchalo tšörčökčimu. Byly to vždy tytéž bajky a báje, ale každý tšörčökči měl svůj vlastní styl. Když vyprávěl Khabak, člověk měl pocit, že tam byl spolu s ním, když altajští hrdinové a obři cválali přes jedovatá jezera a hořící hory, když v těle medvěda nebo hada našli dvojedinou duši nepřítele a jeho koně a zabili ji nebo jak před každým dobrodružstvím hovořili se svým ořem: ‘Černá hubo, ve dne mé křídlo, v noci můj společníku, co radíš, abych učinil?’

Ale chtěl jsem vám vyprávět legendu o kukačce. Tedy: zde v ajmaku¹⁴ Ulagan žil jednou muž se svou ženou a sestrou. Jednoho dne tudy vyjel na koni přes hory do Mongolska a už se nevrátil. Žena a sestra čekaly a čekaly, dokud kam¹⁵ nezvěstoval, že muž zemřel. Žena seděla dva dny v ajilu, nechala vyhasnout ohně, plakala a naříkala, pak ale vstala, umyla si oči, rozdělala oheň a uvařila čaj. Sestra naopak zůstala sedět a plakala dál, tři dny, pět dní, půl měsíce. ‘Neplač,’ řekla jí švagrová, ‘je u poraženého dobytka a obětovaných koní v druhém Altaji a už se nevrátí, jakkoli ho voláš zpět. Pojď, pomoz mi hledat kořeny kandyku,¹⁶ jsou zralé a sladké!’ Ale sestra nechtěla na bratra zapomenout. Zvolala: ‘Nechci žít, když je bratr mrtev. Chci se stát ptákem a hledat jeho mrtvolu.’ Ani to nedořekla, a už se začala scvrkávat. Z jejích paží se stala křídla, nos se proměnil v zobák. Vznesla se do výšky, švagrová se jí snažila zadržet, ale zachytila jen pravou botu, kterou jí stáhla z nohy. Sestra však už byla ptákem a vyletěla dymníkem ven. Letěla na východ, k mongolským horám, dál a dál, až v ajmaku Koš-Agač¹⁷ našla pod modřínem bratrovu kostru. Posadila se na nejvyšší větev a svěřila větru svůj nářek, aby jej odnesl na sever a západ! ‘Nic tu není než modřín! Nic tu není, jen hromádka vysušených kostí!’ Naříká tak až do dnešního dne. Je to panna, proto nemůže živit své mladé; klade vejce do cizích hnízd. Mláďata vysedí jiní ptáci a pak je krmí. Ona však sedí na modřínu a naříká: ‘Jaš-tüd, kaak-söök! Jaš-tüd, kaak-söök! Mladý modřín, vyschlé kosti!’

Poslední, nevysoký kopec. Jsme v nejvyšším bodě průsmyku. Před obětním kamenem, který i tady na nejvyšším bodě, stejně jako ve všech ostatních průsmycích, stojí v cestě, se pasou dva koně. Zpoza neopracovaného balvanu, na němž jsou upevněny staré obětní dary – rozpadající se cáry lněného plátna a seschlé kožešiny – stoupá tenký proužek bílého kouře. Vedle nákladního sedla leží v trávě dvě plechové krabičky. Na obou je stejný nápis, nahoře ojrotsky, podtím rusky: „Kam [když] ani pop, ani bůh Erlik,¹⁸ ani všichni svatí ti zdraví nezajistí, ani tě nevyhlídí z nemoci. Cítíš-li se nemocen, jdi k lékaři!“

14 Ajmak je místní administrativně-správní jednotka, okres.

15 Kam je altajský šaman.

16 Kandík (*Erythronium*) je rostlina z čeledi liliovitých. Ruské jméno *kandyk* je přejaté z turkických jazyků, kde znamená „psí zub“ podle tvaru cibulek.

17 Koš-Agač je obec v Altajské republice u mongolských hranic, správní středisko stejnojmenného okresu. Založili ji v roce 1801 ruští kupci a vede tudy významná Čujská dálnice (*Čujskij trakt*), spojující Novosibirsk s Altají a Mongolskem.

18 Erlik je v turkické a mongolské mytologii vládce podsvětí, království mrtvých.

Adijok ukazuje na krabičky a říká:

„Lékař z Ulaganu. Takže se s ním přece jen ještě setkáváme.“

V Ulaganu, hlavním městě nejdlehlějšího a nejnepřístupnějšího ajmaku, nám toho předtím hodně vyprávěli o mladém doktorovi, který tam působí jako první a zatím jediný lékař. Ukázali nám provizorní nemocnici, kterou zřídil ve starém domě popa, i hrubou stavbu nové nemocnice, kterou stavějí podle jeho plánů. Jeho samého jsme na vlastní oči nespatriili; několik hodin před naším příjezdem ho zavolali k těhotné ženě, která už čtyři dny ležela v bolestech, někam do hor, šedesát nebo sedmdesát kilometrů od Ulaganu.

Nyní vychází zpoza obětního kamene, štíhlý mladý člověk v příliš velkých jezdeckých botách. Ví, kdo jsme, neboť tabyš o našem příchodu dorazil do Ulaganu dlouho před námi; vztáhl k nám obě ruce a zvolal:

„To je dobře, že jsem vás ještě stihl! Už jsem se tak těšil na návštěvu z Evropy, a pak do toho na poslední chvíli přišel ten porod kleštěmi. Pojd'te, sesedněte s koně a vypijte si se mnou sklenici čaje, je právě hotový.“

„Ruský,“ dodává rychle, protože ho ujišťujeme, že bychom si rádi na půl hodinky odpočali, ale nemáme žízeň. „Ruský čaj s cukrem, ne altajský s máslem a solí, i když ani ten nechutná špatně, když si na něj člověk zvykne.“

Za ty tři roky, co tu žije a pracuje, se z něho stal poloviční Ojrot. Zná hory a zná lidi z Ulaganu, ví, jak myslí a jednají, a mluví jejich jazykem. Nenastane v okrese vážnější zdravotní případ, u kterého by se na něj neobrátili o radu a o pomoc.

„Ale nebylo to tak vždycky,“ konstatuje, když teď přišla řada na něho, aby vyprávěl a podal nám informace, potom co jsme celou hodinu hovořili o naší cestě a odpovídali mu na stovky jeho otázek o „světě venku“, o Berlíně, Moskvě i o Ojrot-Tura,¹⁹ „v prvních dobách bylo všechno úplně jinak!“

Přišel rovnou z univerzity, z velkoměsta. Od Volhy. Země, lidé poměry, všechno se mu tady zdálo být víc než cizí, zdálo se mu to tu divoké a nepřátelské.

„Ulagan je ještě i dnes nejzaostalejším místem Ojrotska, ale jak to teprve vypadalo před třemi roky! Dnes máme šestnáct škol, deset středisek likbez²⁰ (likvidace analfabetismu), provizorní nemocnici, dvě pohotovosti, dvě organizace pomoci při

Titulní strana z knihy F. C. Weiskopfa *Zukunft im Rohbau*: 18 000 Kilometer durch die Sowjetunion (Berlin, Malik 1932)

¹⁹ Název Ojrot-Tura nesl v letech 1932–1948 dnešní Gorno-Altajsk, hlavní a jediné město Altajské republiky.

²⁰ Likvidacija bezgramotnosti.

porodech, dva dětské domovy, Kooperativy, poštovní úřady, agronomické poradny, veterinární střediska, dětské jesle, instituce dalšího vzdělávání. Před třemi lety tady neexistovalo z toho všeho nic. Jistě, sověty byly od dvaadvacátého i tady,²¹ ale byly v rukou bejů²² a saisanů,²³ a tak až do osmadvacátého – tehdy tady byla utvořena první stranická buňka – tu panovaly takřka stejné poměry jako před revolucí: ze sta lidí uměl číst a psát jen jeden jediný; devět desetin obyvatelstva byli nomádi; neznali tu dokonce ani vozík tažený koněm. Zato tu nebyli téměř žádní ‘pohané’. Mniši od Čulyšmanu²⁴ a diákon Iltějev se v letech boje proti burchanismu²⁵ činili: téměř veškeré obyvatelstvo bylo s pomocí saisanů, které si koupili, a pod nenápadným tlakem četnictva pokřtěno. Takže aspoň ve statistice altajské misie se nejzaostalejší ajmak ocitl před všemi ostatními okresy.

Až do mého příchodu ošetřovali nemocné kamové, šarlatáni a – spíš výjimečně – ranhojiči. Ošetření vypadalo v nejlepším případě takto: felčara zavolali k nemocnému, až když už mu nebylo pomoci, a felčar ho měl uzdravit nějakým kouzlem. Velmi často se také stávalo, mně samotnému se to na počátku mé činnosti často přihodilo, že při náhodném setkání v horách se ranhojiče zeptali: ‘Nemohl bys mi nějak pomoci? Občas mě bolí v levém uchu.’ Felčar pak obvykle sáhl do brašny, vyndal nějaký prášek nebo pilulku a ten ‘záračný lék’ pacientovi prodal. Nejednou ale taky příběhl nějaký posel a hlásil: ‘Babykaj Tonybajev spadl s koně; má bolesti na prsou a v hlavě. Dej mi nějaký medikament!’ Pochroumaný ležel padesát nebo šedesát kilometrů daleko v nějakém zastrčeném ajilu a s koně spadl třeba už před týdnem. Nadělalo spoustu zlé krve, že jsem v takových případech nevyrukoval hned s nějakou medicínou, ale chtěl jsem nemocného napřed vyšetřit. Tehdy ale nebylo možné vyšetřit ani pacienty, kteří se dostavili osobně: nesvlékli se. Bylo zapotřebí mnoha hodin přesvědčování, abych jim vysvětlil, že lékař není kouzelník, který vidí skrz šaty. Přesto jich mnoho zase sedlo na koně a odjelo, hlavně ženy: nesvlékly se.“

Teď se to pochopitelně změnilo. Teď ví každý – díky tabyši – že u doktora je třeba se svléknout, pokud má člověku pomoci. Občas se začne svlékat dokonce i posel, který má doktora odvést k nemocnému.

„Ale ostych se svléknout nebyla ta největší potíž, se kterou jsem musel zápasit. Byla tu také pověra, že lékař, stejně jako kam, může pomoci buď okamžitě, anebo vůbec ne. Lidé žádali, abych jim během několika hodin přičaroval zdraví, a nedali se přimět k delším léčebným kúram. Naštěstí,“ při těch slovech se musel zasmát, „byla tehdy spousta případů kapavky. Říkám ‘naštěstí’, protože u léčení kapavky,

21 Viz pozn. 13.

22 Bej nebo beg je původně turecké označení kmenového náčelníka v muslimských zemích. Od 19. století se slovo užívalo jako titul některých panovníků, ale také vysokých důstojníků a úředníků.

23 Zajsang (z čínského slova *čaj-sian* pro kancléře či velkovezíra) je starobylý titul používaný Mongoly, Burjaty, Kalmyky a Altajci jako označení dědičného vládce.

24 Náhorní plošina Čulyšman se nachází na východě pohoří Altaj v Ulaganském okrese Altajské republiky.

25 Burchanismus je náboženství (a zároveň národně-politické hnutí) Altajců, které vzniklo počátkem 20. století v Gorno-Altajsku (tehdejší Ulale).

zejména pokud to jsou pacientky, lze velice rychle dosáhnout příznivého obratu, tedy téměř 'čarovat'. Příznivý zvrát, který nastal hned po několika injekcích, mi dopomohl k první důvěře. Přispěla k ní i jedna zdařilá operace. Byla první, kterou jsem měl provést, tři nebo čtyři týdny po mém příchodu. Císařský řez. Ještě dnes je mi úplně nanic, když si vzpomenu, za jakých podmínek jsem tehdy musel operovat: asistovaly mi dvě velice narychlo a naprosto provizorně zaučené sestry, se kterými jsem se dokázal dorozumět jen tak tak. Nějaký operační stůl neexistoval; nahradila ho velká dřevěná truhla; nástroje jsem převažoval v samovaru; tampony a obvazy ležely v košíku visícím na stromě. Celá operace proběhla pod širým nebem, jako na obvazišti ve válce. Nejhorší ale bylo, že jsem neměl ani nejmenší chirurgickou zkušenost; vždyť jsem právě přišel z univerzity. Císařský řez jsem nikdy neviděl ani z dálky; veškeré vědomosti jsem načerpal z chirurgické příručky, ve které jsem si několikrát přečetl kapitolu o císařském řezu. Bylo to skutečné dobrodružství; ale dobrodružství nepřijemné, takové, které patřičně pocuchá nervy, člověka deprimuje a nahání mu strach.

Vůbec je moje praxe dlouhá řada samých dobrodružství. Musím vyťahovat zuby a léčit dětské nemoci a dlahovat zlomené nohy a ošetřovat ekzémy; musím být internistou a chirurgem i lékařem chorob nervových a gynekologem v jedné osobě; musím mít přednášky o 'hygienickém minimu' a vzdělávat porodní báby; musím řídit stavbu nové nemocnice a vykonávat inspekce v ranhojičských stanicích; musím míchat masti a vést evidenci o vydaných lécích a posílat zprávy do Oirot-Tura; musím za měsíc přijmout tři sta návštěv a zhruba dvacet sám vykonat. Kolikrát musím jet sto kilometrů za nějakým nemocným, jsou to dva dny ztracené pro jakoukoli jinou práci, a tu je třeba pak po nocích dohánět.

Průkopnická práce? Boj v přední linii? To zní pěkně, a pěkné to taky je. Člověk cítí, že tu je nezbytný a užitečný, a člověk cítí, že slouží velkému, bouřlivě rostoucímu dílu, a to je nádherný pocit, ale občas by člověk chtěl mít přece jen hodinku pro sebe; chtěl by si přečíst knihu, ne, žádný román, tak daleko moje přání nejdou, ale nějaké vědecké dílo. Člověk by měl vědět, co je nového v jeho oboru, měl by se dál vzdělávat... Ale co to tady povídám? Však ještě budeme mít čas na učení, i na romány. A nebude to ani tak dlouho trvat. Ještě jeden dva roky, a máme vyhráno. Pak už tady taky budou nové kádry, lékaři, inženýři, lékárníci, mechanici. To všechno už roste do výše. Úplně odzdola. Všude. Roste to, říkám vám, že to roste! A až sem zase přijedete za pár let..."

Z němčiny přeložil Petr Dvořáček

Kapitoly „Tabyš z Germánie“ (Tabysch aus Germanien) a „Lékař z Ulaganu“ (Der Arzt von Ulagan) jsou převzaty z knihy Franze Carla Weiskopfa Zukunft im Rohbau: 18 000 Kilometer durch die Sowjetunion (Berlin, Malik 1932, s. 244–251 a 278–290). Obálka John Heartfield. V češtině text vychází poprvé.

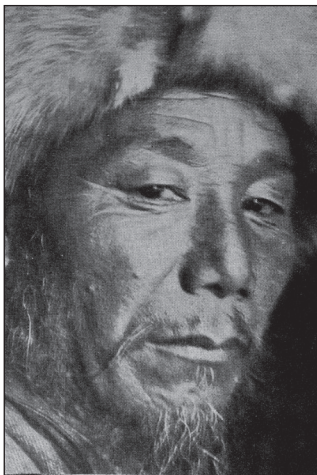

JIŘÍ WEIL (1900–1959)

Spisovatel, literární kritik, překladatel, znalec a propagátor ruské moderní a sovětské literatury, sovětského divadla a filmu. Publikoval v řadě meziválečných periodik. Byl členem Svazu moderní kultury Devětsil a literární skupiny Blok (1936–1938). Patřil k organizátorům Komunistické studentské frakce (Kostufra) na Karlově univerzitě, v roce 1925 vstoupil do KSČ. V letech 1923 až 1931 byl zaměstnán v tiskovém oddělení sovětské mise v Praze jako překladatel. Poté byl redaktorem nakladatelství Karel Borecký (1931–1932), týdeníku *Tvorba* (1932–1933) a deníku *Rudé právo*.

Sovětské Rusko Jiří Weil poprvé navštívil v roce 1922 v rámci mládežnické delegace jako dopisovatel *Rudého práva*, v roce 1923 se zúčastnil v Moskvě čtvrtého kongresu Komunistické internacionály. V roce 1933 odjel z pověření KSČ do ústředí Kominterny, kde pracoval jako překladatel v nakladatelství cizojazyčné literatury. Zároveň přispíval do československého levicového tisku. Za ne zcela vyjasněných okolností se počátkem roku 1935 dostal do soukolí politických čistek v komunistickém aparátu, následujících po vraždě Sergeje Kirova. Byl propuštěn z nakladatelství, vyloučen z KSČ a odeslán jako tiskový pracovník do Střední Asie. Nejprve pobýval v československé vystěhovalecké komunitě Interhelpo u města Frunze v Kyrgyzstánu, později na Balchaštroji – gigantické stavbě druhé pětiletky budované vězni Karlagu v nehostinných oblastech kazachstánské Karagandy. Návrat do Československa byl Weilovi umožněn (pravděpodobně také díky intervenci Julia Fučíka) v listopadu 1935, poté se živil jako publicista a překladatel na volné noze. V roce 1937 publikoval v nakladatelství Družstevní práce v Praze soubor reportáží o československých dělnících v Sovětském svazu *Češi stavějí v zemi pětiletok* a svůj první román *Moskva-hranice*, do nějž přetavil svůj moskevský příběh. Volné pokračování románu pod názvem *Dřevěná lžíce* Weil pod tlakem kritiky před vydáním stáhl a za jeho života nevyšlo (poprvé v samizdatu v roce 1978 a oficiálně teprve v roce 1992 v nakladatelství Mladá fronta).

V době okupace byl Jiří Weil pronásledován pro židovský původ. Transportu do koncentračního tábora se vyhnul nejprve uzavřením „smíšeného“ manželství, poté fingovanou sebevraždou a konec války prožil v ilegality. V poválečném období pracoval jako vedoucí redaktor Evropského literárního klubu (1946–1949), poté jako vědecký pracovník Státního židovského muzea v Praze. Po únoru 1948 byl v důsledku znovuoživení rukopisu *Dřevěné lžíce* vyloučen ze Svazu československých spisovatelů a dočasně nesměl publikovat. Většina jeho prozaických děl mohla vyjít až po jeho smrti.

Typ kirgizského kolchozníka-úderníka.

Sníh leží stále na horách, Řetěz hor strmi nad celým městem Frunzem, zdá se, že se hory přímo vznášejí nad městem, jsou hranicí pozadím, jež jako bílá čára podtrhuje město. Hory jako by se nesvažovaly, jako by byly bílým opěvněním. Zdá se, že v nich není života. Divá-li se na ně z oken Interhelpa, vidíš jen neprve hoře hnědé skály, pak výšoké bílé hory, pak modré nebe. Zdá se, že není cesty do hor. Strmi tak srážně, vypadají tak mrtvě, není vidět žádných stromů. A není vidět ani poloky, ačkoliv ovšem je zřejmé, že voda teče z hor, že ledovce dodávají stále vláhu vyprahlé půdě dole na rovině. Dole jsou stromy a stroužky aryky, jak jim zde říkají, zavodňovací příkopy. Mrtvá, žlutá země, všechna zazelena, když se jí dotkne voda srubů. Tam kde není voda, je vyprahlá step. Tam, kde teče voda strouhami, roste všechno: brambory, cukrovka, pšenice, kapusta i ovocné stromy. Potok, než dojde na roviny, je zachycen v horách v hlavním aryku, kde sedí hlavní mirab. Tisíce věků leží na této hodnosti. Je to hodnost vznešená, snad ve středověku nosil mirab purpurové chaláči, snad se mu lidé klaněli v prachu země. Mirab rozděljuje vodu. A voda znamená život. Ten, kdo má v rukou vodu, má v rukou i lidský život. V středověkých legendách je největší hrdinou ten, kdo dal lidu vodu, kdo vykopal příkopy a strouhy, kdo proměnil mřivou step v kvetoucí kraj. Voda se pečlivě dělí, řekl bychom, měří na litry. Litry vody znamená smích a radost, znamená lásku a štěstí, voda byla před bolševickou mocí výsadou bohů, vodu zotročovali lidé, vodu dostali ruští a němečtí kolonisté a Kirgizové a Kazáci byli zahánáni do hladových stepů, nebo do pustých hor. Níž a níže běží voda, neprve jako horský proud, pak se zastaví u hlavního aryku a odtud již běží strouhami. Pak je to již katná, hnědá voda, jež proudí lině v malých stroužkách, jež oplodňuje táčnou zemi. Dole vidíme jen aryky. S trojkou koní stoupáme do hor po rozřezané cestě, plně výlomá. Počkáváme cestou vzduš, naložené senem, dvoukolký, kirgizský arby, tažené velbodem. Počkáváme Kirgizy jedoucí na ostech, jež vypadají jako velcí

296

jarov k irgiz

j. w. — frunze 28. dubna

psi, nohama se dotýká Kirgiz země, zdá se, že takové malé zvíře nekonečně trpí pod velkou tíhou a že se musí každou chvíli svalit na rozemklé stezce, kamenité půdě, ostrí kameny se mu musí zarezávat do nechráněných kopyt, takové zvíře, jež je spíše hračkou a vycpanou figurou pro potěšení dětí. Avšak hrzy polkámě osla, jenž na svém hřbetě nese dva Kirgize a nyní již víme, že osel vydrží vše, vydrží více než lidé a velbloud. Je nekonečně trpělivý a nekonečně dojemný, statečně kráčí vpřed. Těžce stoupají koně do hor. Sedíme, čtyři lidé, v kirgizské brýče. Něčty, když koně jsou zpěnění, když ánavou sofa láhnou, seskakujeme s brýčky v křehké brýče a pouští Kara-kum. Tak zůstala tato brýčka dopravním prostředkem, neboť automobil po takových cestách nevyjede. Je to zvláštní brýčka, kde lidé sedí po stranách, takže každá dvojice vidí jen jednu část krajiny. A pojednou je krajina velmi živá. Dole se zdají hory pustými, ale čím více stoupáme, tím více potkáváme lidi, stromy, zvířata. Na sluneční stráni mají své nory sviškové a dávají se zvědavě na cestu pod nimi. V potůčném strouce vidíme starodávnou tobočku, bachratou, velkou černou s niklovým rámováním a neohrabaným uzávěrem, vytahujeme ji, doufajíc, že tu snad leží od prvního proniknutí Rusů do střední Asie a Sedmířetí, ale její obsah je úplně sovětský — led se dáváme na sovětské obilnice páčiky první pětiletky, jsou všude tyto papírky, podobné bankovkám od Něgoreloho až do Kamcatky, tyto papírky, jež znamenají magnetogorské peči a uhlí Kuzbasu, Dněprogres a Stalingradský traktorstroj, znamenající žací stroje a sovětské bluminy, znamenající chaláči Kirgizů a vysoké boty kolchozníků, znamenají však také lásku a důvěru sovětského lidu ke své vládě — diktatuře proletariátu. Vedle níže je tu asi čtyřicet kopejek a nějaké datové dokumenty kolchozníků. Kládeme zase vše pečlivě do tobočky, abychom je odevzdali v nejbližším selském sovětu. Míjíme Staropavlovku, nyní Bajtyk. Byla to vesnice ruských kolonistů, na následně uzmulé zemi Kirgizů, přední hůlka carské politiky v horách, kde za práci čeledínů Kirgizů, kteří po západu slunce se nesměli ve vesnici ukázat, podobně jako Kafrové na plantážích bílých v jižní Africe, bohali kuláci. Revoluce zde provedla svůj škrť a uvedla všechna do pravých kolejí. Na následně uzmulé zemi byli zase Kirgizové. Avšak nebydli již ve špinavých jurtách, nýbrž v domech bývalých kulaků se střechami z cihlových tašek, v domech vystavěných za jejich práci, za práci Kirgizů, kteří se nesměli ve vesnici ukázat po západu slunce. Revoluce státní a boří, revoluce mění a napravuje. Vrátila Kirgizům jejich zemi a změnila jejich zvyky. Neboť člověk který žije ve

zděném domku se střechou z červených tašek, nebo plechu, člověk, který žije v kolchozu a jehož děti chodí do školy sedmiletky, jenž se léčí v ambulatoři, čte noviny, poslouchá radio, je úderníkem a chodí do politického kracuku, je jiný než člověk, který žije ve špinavé jurtě, spí na špinavé plsti, žije ve kobylím mléce a kočuje z jednoho hubeného pastviska na jiné. A chce-li vidět nejpádnější důkaz změny, jež nastala u Kirgizů, změny, jež způsobila revoluce — je to vepř. Ano, vepř. Je jich mnoho v kirgizské vesnici. Malá podsvícata pobíhají vesele po ulici, všude je slyšet chrochtání, o kousek dřeva se pěkně dře velký vepř. Počkejte, co je na tom divného? To je ale velká revoluce, Kirgizové byli mohamedáni. Takoví zvláštní mohamedáni, poněvadž Koran je, jak známo, psán arabsky a devadesát devět procent jich bylo negramotných, natož aby ještě uměli arabsky. Kromě toho předpokládá Koran mešitu a muzeum, ale pochopitelně není možno tatáž mešitu i s věží po horách. Avšak jedno jim bylo vštepno mohamedánskými mullay a to věděli pevně — opovržení k vepři, ke strašlivému zvířeti, jehož maso jedí nevěřící a když sni kousek masa Kirgiz, přijde okamžitě do pekla. A co je peklo, to si dovedli představit. Viděli jej dole na zemi, když z nich carští úředníci mačkali daně, když je odkopávali carští kolonisté, když jim dřeli svorné kži bojové a kuláci. Takže vepř neviděl prudkou nenávisti a jeho název byl nejstrašnější nadávkou. Nyní si ovšem libují na vepřové pečínce a na sádle pečou takové zvláštní placky. Tak revoluce stará a boří, mění a napravuje. Je všude a je nepřímožitelná.

Tak se osla

Jaro v kirgizských horách

F r u n z e, 2 8. d u b n a

Sníh leží stále na horách. Řetěz hor strmí nad celým městem Frunzem,¹ zdá se, že se hory přímo vznášejí nad městem, jsou hranicí, pozadím, jež jako bílá čára podtrhuje město. Hory jako by se nesvažovaly, jako by byly bílým opevněním. Zdá se, že v nich není života. Díváš-li se na ně z oken Interhelpa, vidíš jen nejprve holé hnědé skály, pak vysoké bílé hory, pak modré nebe. Zdá se, že není cesty do hor. Strmí tak srážně, vypadají tak mrtvě, není vidět žádných stromů. A není vidět ani potoky, ačkoliv ovšem je zřejmé, že voda teče z hor, že ledovce dodávají stále vláhu vyprahlé půdě dole na rovině. Dole jsou stromy a stroužky aryků, jak jim zde říkají, zavodňovacích příkopů. Mrtvá, žlutá země všechna zazelená, když se jí dotkne voda struh. Tam, kde není voda, je vyprahlá step. Tam, kde teče voda strouhami, roste všechno: brambory, cukrovka, pšenice, kapusta i ovocné stromy. Potok, než dojde na roviny, je zachycen v horách v hlavním aryku, kde sedí hlavní mirab. Tisíce věků leží na této hodnoti. Je to hodnota vznešená, snad ve středověku nosil mirab purpurový chalát, snad se mu lidé klaněli v prachu země. Mirab rozděluje vodu. A voda znamená život. Ten, kdo má v rukou vodu, má v rukou i lidský život. V středoasijských legendách je největší hrdinou ten, kdo dal lidu vodu, kdo vykopal příkopy a strouhy, kdo proměnil mrtvou step v kvetoucí kraj. Voda se pečlivě dělí, řekli bychom, měří na litry. Litr vody znamená smích a radost, znamená lásku a štěstí, voda byla před bolševickou mocí výsadou boháčů, vodou zotročovali lid, vodu dostali ruští a němečtí kolonisté a Kirgizové a Kozáci byli zahrnuti do hladových stepů nebo do pustých hor. Níž a níže běží voda, nejprve jako horský proud, pak se zastaví u hlavního aryku a odtud již běží strouhami. Pak je to již kalná, hnědá voda, jež proudí líně v malých strouhách, jež oplodňuje tučnou zemi. Dole vidíme jen aryky.

S trojkou stoupáme do hor po rozbředlé cestě, plné výlomů. Potkáváme cestou vozy, naložené senem, dvoukoláky, kirgizské arby, tažené velbloudy. Potkáváme Kirgizy jedoucí na oslech, již vypadají jako velcí psi, nohama se dotýká Kirgiz země, zdá se, že takové malé zvíře nekonečně trpí pod velkou tíhou a že se musí každou chvíli svalit na rozměklé stezce, kamenité půdě, ostří kamenů se mu musí zařezávat do nechráněných kopyt, takové zvíře, jež je spíše hračkou a vycpanou figurou pro potěšení dětí. Avšak brzy potkáme osla, jenž na svém hřbetě nese dva

1 V roce 1825 byla na tomto místě založena pevnost Kokandského chanátu Pišpek, po jejím zboření zde vznikla stejnojmenná ruská osada. Když byla v roce 1924 v rámci Ruské sovětské federativní socialistické republiky zřízena Kara-Kyrgyzská autonomní oblast (od roku 1926 Kyrgyzská autonomní sovětská socialistická republika), Pišpek povýšil na její hlavní město. O rok později byl přejmenován na Frunze podle bolševického vojevůdce Michaila Vasiljeviče Frunzeho (1885–1925), který se zde narodil. Roku 1936 se Frunze stalo hlavním městem Kyrgyzské sovětské socialistické republiky. Od roku 1991 nese název Biškek jako metropole Kyrgyzské republiky.

Kirgize, a nyní již víme, že osel vydrží vše, vydrží více než kůň a velbloud. Je nekonečně trpělivý a nekonečně dojemný, statečně kráčí vpřed. Těžce stoupají koně do hor. Sedíme, čtyři lidé, v kirgizské bryčce. Někdy, když koně jsou zpěnění, když únavou sotva táhnou, seskakujeme s bryčky a kráčíme, zabořujeme se do bláta uprostřed poletujícího sněhu a větru, vanoucího s hor do údolí. Kirgizská bryčka je zvláštní vynález. Není pérovaná jako pouťové bryčky našich sedláků, a přece je pružnější. Hrkotá po rozbitých cestách, ale otřesy nejsou tak velké. Snad byla dlouho vymyšlena kolonisty-pionýry, aby vydržela jakékoliv cesty, snad ji někde vymyslili a přizpůsobili ukrajinští kulaci, táhnoucí za novou zemí do jižních krajů přes celé nekonečné Rusko, přes urálský hřbet a poušť Kara-kum.² Tak zůstala tato bryčka dopravním prostředkem, neboť automobil po takových cestách nevyjede. Je to zvláštní bryčka, kde lidé sedí po stranách, takže každá dvojice vidí jen jednu část krajiny. A pojednou je krajina velmi živá. Dole se zdají hory pustými, ale čím více stoupáme, tím více potkáváme lidi, stromů, zvířat. Na sluneční stráni mají své nory svišťové a dívají se zvědavě na cestu pod nimi. V potoční strouze uvidíme starodávnou tobolku, bachratou, velikou černou s niklovým rámováním a neohrabaným uzávěrem, vytahujeme ji, doufajíc, že tu snad leží od prvního proniknutí Rusů do Střední Asie a Sedmiřečí,³ ale její obsah je úplně sovětský – teď se díváme na sovětské obligace půjčky první pětiletky,⁴ jsou všude tyto papírky podobné bankovkám, od Něgorelého⁵ až do Kamčatky, tyto papírky, jež znamenají magnitogorské pece a uhlí Kuzbasu,⁶ Dněprogres⁷ a Stalingradský traktorstroj,⁸

2 Karakum je poušť o celkové rozloze cca 350 000 km², která pokrývá značnou část území dnešního Turkmenistánu. Jedná se o řídcí obydlené území s bohatými zásobami ropy a zemního plynu.

3 Sedmiřečí je historický název pro oblast rozkládající se na území dnešního jihovýchodního Kazachstánu a severního Kyrgyzstánu. Jméno si získalo podle sedmi řek, které tudý protékají a ústí do jezera Balchaš.

4 Vysoké náklady spojené s překotnou industrializací hradil sovětský stát z vnitřních zdrojů, mj. prodejem státních obligací sovětským institucím (asi 20 %) a obyvatelům (asi 80 %). Obligace byly interpretovány jako nástroj k odpovědnému spoření a zároveň jako příspěvek modernizaci státu, který by měl loajální občan poskytnout. Lidé byli proto takto prakticky nuceni odvést státu až jednu měsíční mzdu ročně. Likvidita státních obligací byla mizivá, stejně jako návratnost investice. V roce 1947 peněžní reformou obligace ztratily dvě třetiny své hodnoty.

5 Stolpce–Něgoreloje byl polsko-sovětský hraniční přechod.

6 Kuzněcká pánev neboli Kuzbas (*Kuzněckij bassejn*) je jedna z největších černouhelných oblastí v Rusku, která zajišťuje až 60 procent ruské uhelné produkce. Nachází se v Kemerovské oblasti na jihozápadní Sibiři.

7 Dněperská vodní elektrárna (*Dněprovskaja gidroelektrostancija* – DněproGES) je největší vodní elektrárna na Ukrajině. Nachází se ve městě Záporoží a tvoří součást kaskády vodních elektráren na řece Dněpru. Stala se jedním ze symbolů první pětiletky a sovětské industrializace. Julius Fučík jí ve své knize *V zemi, kde zítra již znamená včera* věnoval kapitolu „Dněproges“.

8 Stalingradský traktorový závod F. E. Dzeržinského (*Stalingradskij traktornyj zavod imeni F. E. Dzeržinskogo*) byl jedním z největších sovětských průmyslových podniků vzešlých z první pětiletky. Nacházel se ve městě Stalingrad (dnes Volgograd) a zaměřoval se zejména

znamenající žací stroje a sovětské bluminky,⁹ znamenající chaláty Kirgizů a vysoké boty kolchozníků, znamenají však také lásku a důvěru sovětského lidu ke své vládě – diktatuře proletariátu. Vedle nich je tu asi čtyřicet kopejek a nějaké daňové dokumenty kolchozníka. Klademe zase vše pečlivě do tobolky, abychom je odevzdali v nejbližším selském sovětu.

Míjíme Staropavlovku, nyní Bajtyk. Byla to vesnice ruských kolonistů na násilně uzmuté zemi Kirgizů, přední hlídka carské politiky v horách, kde za práci čeledínů-Kirgizů, kteří po západu slunce se nesměli ve vesnici ukázat, podobně jako Kafrové na plantážích bílých v Jižní Africe, bohatli kulaci. Revoluce zde provedla svůj škrt a uvedla všechno do pravých kolejí. Na násilně uzmuté zemi bydlí zase Kirgizové. Avšak nebydlí již ve špinavých jurtách, nýbrž v domcích bývalých kulaků se střechami z cihlových tašek, v domcích vystavěných za jejich práci, za práci Kirgizů, kteří se nesměli ve vesnici ukázati po západu slunce. Revoluce staví a boří, revoluce mění a napravuje. Vrátila Kirgizům jejich zemi a změnila jejich zvyky. Neboť člověk, který žije ve zděném domku se střechou z červených tašek nebo plechu, člověk, který žije v kolchozu a jehož děti chodí do školy sedmiletky, jenž se léčí v ambulatoři, čte noviny, poslouchá rádio, je úderníkem a chodí do politického kroužku, je jiný než člověk, který žije ve špinavé jurtě, spí na špinavé plsti, živí se kobylicím mlékem a kočuje z jednoho hubeného pastviska na jiné. A chcete-li vidět nejpádňější důkaz změny, jež nastala u Kirgizů, změny, již způsobila revoluce – je to vepř. Ano, vepř. Je jich mnoho v kirgizské vesnici. Malá podsvinčata pobíhají vesele po ulici, všude je slyšet chrochtání, o kousek dřeva se pěkně dře veliký vepř. Počkejte, co je na tom divného? To je ale velká revoluce. Kirgizové byli mohamedáni. Takoví zvláštní mohamedáni, poněvadž Koran je, jak známo, psán arabsky a devadesát devět procent jich bylo negramotných, natož aby ještě uměli arabsky. Kromě toho předpokládá Koran mešitu a muezzina, ale pochopitelně není možno tahat mešitu i s věží po horách. Avšak jedno jim bylo vštípeno mohamedánskými mully,¹⁰ a to věděli pevně – opovrzení k vepři, ke strašlivému zvířeti, jehož maso jedí nevěřící, a když sní kousek masa Kirgiz, přijde okamžitě do pekla. A co je peklo, to si dovedli představit. Viděli jej dosti na zemi, když z nich carští úředníci mačkali daně, když je odkopávali carští kolonisté, když jim dřeli svorně kůži bajové¹¹ a kulaci. Takže vepře nenáviděli prudkou nenávistí a jeho název byl nejstrašnější nadávkou. Nyní si ovšem libují na vepřové pečínce a na sádle pečou takové zvláštní placky. Tak revoluce staví a boří, mění a napravuje. Je všude a je nepřemožitelná.

na zemědělskou mechanizaci. Julius Fučík mu ve své knize *V zemi, kde zítra již znamená včera* věnoval kapitolu „Historie stalingradského traktoru“.

9 Blumink je technický výraz pro blokovou válcovací trať neboli blokovnu, určenou k válcování ingotů.

10 Jako mulla nebo mulláh se (v poněkud odlišných významech) označuje místní islámský duchovní, učitel, člověk školený v islámu a jeho vykladač.

11 Bej nebo beg je původně turecké označení kmenového náčelníka v muslimských zemích. Od 19. století se slovo užívalo jako titul některých panovníků, ale také vysokých důstojníků a úředníků.

Je ještě chladno, sněh poletuje kolem, ale vidíme již první květiny. Vypadají jako naše podléšky, vylézají opatrně z jarní země a pojednou se vyhoupne slunce a praží ze všech sil. Zde se počasí rychle mění, zde se počasí „dělá“. Odtud letí mraky dolů do údolí a tam vybuchne bouře, déšť, sněh, krupobití, nebo se začne vlniti písek, pak písek se dá do pohybu, začíná útok na zelené oázy, písek víří a tam je poušť, převalují se duny, čili, jak jim zde říkají, barchany, tvoří se nový reliéf krajiny. Rostliny pouště, jež dovedou [se] udržet i na písčité půdě, jsou rozmetány a zasypány a brzy se vyšplhají na nové pískové kopce. Nesmíme si představovat poušť jako plochou jednotvárnou rovinu. Ne, je vlnitá rovina s cimbuřím kupek. Poušť vypadá spíše jako horská dráha s pohybem stále dolů a nahoru.

Avšak zde na horách, zde není písku. Brzy se nižší hory zazelenají a vysoké zůstanou vězet ve sněhovém obalu. Až nastane parné léto, bude sněh tát a voda poběží dolů do aryků, aby uzrála almatinská jablka, velická jako pěst, a ruměnné broskve.

Jedeme kolem kirgizských kolchozů. Radí se v nich pěkně vedle sebe domy z hliněných cihel, „bacíků“, jak se říká ve středních Čechách, a jurty zčernalé špínou a kouřem. Jurty stojí ve dvorcích a zřejmě nejsou obývány. A tu je třeba říci několik slov o jurtách a zákonech revoluce. Revoluce odsoudila jurty částečně k záhubě. Jurty pomalu mizí, Kirgizové je přestávají dělat, Rusové je jak známo nevyrábí. Je to složitá věc, taková jurta, ačkoliv by se zdálo, že na ní nic není. Avšak představte si skládací kajak v desateronásobném rozměru, kde každá hůlka a tyčka mají svůj účel a soubor těchto hůlek, tyček a příček znamená pak hotovou jurtu. Pak je jurta obalena podle toho, jak je zámožný její majitel – plstí, kožemi nebo starými hadry. Uvnitř jurty je uprostřed ohniště, ve střeše-kopuli jurty je díra, kterou uchází kouř. Nábytku žádného není, poněvadž Kirgiz sedí při jídle na bobku, postel zde také není, poněvadž Kirgiz spí na zemi na plsti – košmě. Pro koně je vykopána díra v zemi, to je koňská stáj, ovce jsou zavřeny v ohradě, obezděné naplácanou hlinou. A to je celé hospodářství. Kolem jsou hory, ledovce se blyští v slunci, v noci je nad hlavou vysoké jižní nebe, horské potoky plné pstruhů řítí se střemhlav dolů k údolím. Je to příroda Švýcarska a jurty jsou anachronismem. Ne tak docela. Neboť jurta je pevnější než jakýkoliv stan, vydrží sněhové vánice a vichřice, je tak sestrojena, že voda po ní stéká a nepromáčí ji. Jurta se hodí pro kočovníka, hodí se pro letní zotavovnu vysoko v horách, hodí se pro pohraniční stráž na hřebenech Tjan-šanu,¹² hranici Číny, ale nehodí se pro kolchozníka, jehož blahobyt roste.

Říká se, že gotický sloh vznikl ze smrkového lesa, a ležíte-li v lese na zemi a podíváte-li se vzhůru, zdá se vám, jako by se nad vámi tyčily gotické věže s vížkami, růžicemi a chrličí. Jurta je architekturou kočovníka. Nemá žádné perspektivy vzhůru, protože je to polokoule. Jejím hlavním znakem je obruč, její perspektiva je uzavřena. Je to obruč, která svírala kočovníka, obruč hloupých, přežilých zvyků,

12 Tjan-šan je rozsáhlé pohoří ve Střední Asii, které se táhne v délce 2800 km z Kyrgyzstánu a Kazachstánu k čínskému Sin-tiangu. Název znamená v kazaštině a kyrgyzštině Hory duchů, v čínštině Nebeské hory. Nejvyšším vrcholem je Džengiš Čokusu (7439 m), známý také pod ruským názvem Štít vítězství (*Pik победы*), který získal na počest vítězství u Stalingradu ve druhé světové válce. Přes Tjan-šan vedla Hedvábná stezka, významná starověká a středověká spojnice Číny se Středomořím.

obruč barbarského náboženství, jež velelo kirgizské ženě roditi vsedě a bez veškeré pomoci, obruč otroctví a negramotnosti. Do tohoto začouzeného špinavého bydliště vcházejí lidé sklonění, toto neustálé sklánění tlačilo Kirgizy k zemi, k divošství. Avšak právě ono vztyčení člověka nad zemí bylo příčinou převahy člověka nad zvířetem, počátkem kultury a civilizace. Jurta nemá oken, její svět je černý a uzavřený, plný hrůzystrašných pověr. A revoluce, jež znamená kulturu, čistotu, pořádek, světlo, zdraví a vysoké jarní nebe, skoncovala s jurtou. Kirgizský kolchozník již nemůže žít v jurtě. Avšak má ji postavenou v zahradě, tak jako pochováváme své předky na hřbitově, jurta je hrobem minulosti, je pohledem zpět, od něž se ještě nemůžeme odloučiti. Dům znamená i postel, i židle a znamená konec opičího dřepu, seděti na židli vede ke kulturnímu životu, na bobku není možno číst a psát, je možno se jen tupě klanět nějakému barbarskému bohu, ale židle znamená již Leninovy spisy, Shakespeara v kirgizském jazyku a účast v kroužku politgramoty.¹³ Tak revoluce, že rozlomila obruč jurty, vzpřímila člověka a propůjčila mu lidskou důstojnost. Našel jsem v domku Kirgiza na stole nápis, na nějž se díval se zbožnou úctou. Byl psán kirgizským jazykem, latinským písmem, takže jsem mohl přečísti jeho podpis – byl to podpis Karla Marxe. A když jsem si dal nápis přeložit, vyklubala se z něj Marxova věta, kterou mladý Marx začínal revoluci v myšlení, věta z polemiky proti Bruno Bauerovi,¹⁴ kdy mladý Marx byl ještě pod silným vlivem Feuerbachovým. Je to ona obdivuhodná věta o tom, že materiální sílu lze porazit jedině materiální silou, avšak stane-li se myšlenka majetkem mas, stává se materiální silou. Počátek Marxova revolučního myšlení byl počátkem revoluce v kirgizském domku vysoko v horách na třicet kilometrů daleko od města Frunze, na několik tisíc kilometrů daleko od Marxovy vlasti, na horských pláních Střední Asie. Až sem, kde končila lidská civilizace, až sem k bývalému kočovníkovi Belikbajevovi dorazila Marxova filozofická myšlenka. Aby z něho učinila bojovníka socialismu a – člověka.

Reportážní článek „Jaro v kirgizských horách“ vyšel s autorskými iniciálami (j. w.) v týdeníku Tvorba, roč. 10, č. 19 (9. května 1935), s. 296 n. © Jiří Weil a dědicové, o/c Dilia.

13 Základy politických věd.

14 Bruno Bauer (1809–1882) byl německý teolog, filozof a historik, klíčová postava levého hegelismu, v letech 1839–1841 blízký přítel a mentor Karla Marxe. Oba myslitelé se však ostře názorově rozešli a Bauer poté jako první kritizoval Marxovy komunistické teorie.

Jiří Weil

761

Češi stavějí v zemi pětiletok

dp

Interhelpo

Jak bylo dobyto pouště

(...)

Je tomu již dávno, snad je to již sen, kdy první Čechoslováci přijeli do Kirgizie. Bylo to v dubnu roku 1925. Jeli dlouho, celý měsíc;¹ vlak zastavoval na různých stanicích, kde se konaly tábory lidu, mluvili na nich ruští dělníci a železničáři, vítali československé družstevníky. Odpovídali jim česky, chtěli jim vypravovat o tom, jak jedou do Asie, aby tam zavedli průmyslovou kulturu, ale neuměli to dobře říci. Jeli, ale vlastně nevěděli dobře, kam jedou. Organizátor družstva zůstal v Československu a družstvo Interhelpo, které vytvořil, uviděl teprve po šesti letech. Byl to jediný člověk, který znal Kirgizii.² Vždyť to byl jen sen, veliký, vznešený sen o kraji, kde září stále slunce, o kraji hor s řekami, údolím a lesy. Tak si malovali tento kraj a představovali si, že v něm postaví továrny, že budou dělati boty a šaty a naučí domorodce užívati nábytku. Jeli přes celé nekonečné Rusko, prapory vlály a hudba hrála. Uviděli velkou řeku, byla to Volha. Koupali se v ní a snili o tom, že uvidí takovou řeku zase v Asii. Pak uviděli poušť, strašlivou, skutečnou Asii. Vlak, naložený stroji, se pomalu plížil po poušti; zdálo se, že jí nebude konce. Bolelo je srdce, když viděli obrovské lány půdy, která pukala vedrem. Zmocnila se jich hrůza. Tak tedy taková je Asie s vražedným sluncem, vypálenou travou a pískem, deroucím se do očí. Uviděli první domorodce. Kirgizové tábořili u železniční stanice ve fantastických hadrech s polonahými dětmi, seděli u kotle a házeli do vzduchu oblázky. Dívali se tupě na cizince, zdálo se, že bez zvědavosti; v jejich pohledu nebylo nic lidského, ani údiv, ani zloba, ani radost, jen tupá nevšímavost zvířete. Tak tedy těmto lidem mají prodávati nábytek, šaty, boty a litinová kamínka? Vezli s sebou potraviny, byli dobře zásobeni; báli se kupovat u domorodců, báli se jejich očí, stížených trachomem. Ale děti chtěly kávu, „bílou kávu, maminko“, a tak se vypravila Horáková³ k domorodcům pro mléko. Štítla

1 První skupina vystěhovalců družstva Interhelpo v počtu tří set osob a pestrém národnostním složení odjela vlakem z Žiliny 29. března 1925 a 24. dubna dorazila do Frunze.

2 Slovák Rudolf Mareček prožil dobu první světové války v sovětské Střední Asii. Po vypuknutí říjnové revoluce zde organizoval bolševické hnutí a v okolí kyrgyzského jezera Issyk-kul zakládal první zemědělské komuny. Vstoupil do Komunistické strany Ruska (bolševiků), od jejíhož ústředního výboru dostal v Moskvě pověření organizovat v Československu vystěhovalcká družstva do sovětského státu. Po návratu do vlasti vstoupil do KSČ a stal se tajemníkem jejího okresního výboru v Martině. V listopadu 1924 založil družstvo Interhelpo, po odjezdu jeho první skupiny do Střední Asie však zůstal v Československu (s vysvětlením, že mu československé úřady nevydaly vystěhovalcký pas) a organizoval další vystěhovalcké družstvo Reflektor do Saratovské oblasti SSSR. V roce 1927 získal sovětské občanství, žil v Saratově, Taškentu a Alma-Atě (dnes Almaty), pořádal horolezecké výstupy a po válce přednášky o vystěhovalckých komunitách. V Interhelpu trvaleji nepobýval; podle Weila tam přijel v roce 1931, podle jiných zdrojů až v roce 1935. Byl celoživotním propagátorem umělého jazyka ido, z jehož slov *inter* (mezi) a *helpar* (pomoc) vytvořil název Interhelpo.

3 Patrně Anna Horáková. Za laskavou pomoc s identifikací některých osob patří poděkování prof. Zdeňku Jiráskovi

se špinavých lahví od vodky, v nichž prodávali domorodci mléko, a nalila je hned do hrnce. „To nic“ – říkala – „pěkně je povařím a děti budou mít kávu.“ Smíchala žitnou kávu se zrnkovou, dvanáctiletý Jaroslav celý zářil, že bude moci zase umlít kávu. Káva příjemně voněla v nákladním vagonu, ostatní ženské se dívaly závistivě na Horákovou, děti se již těšily. „Ještě tak makový rohlík“ – povzdychla si Horáková a již nalévala kávu do hrnků. Děti se na ni vrhly, ale pojednou vyprskly: „Maminko, to nejde pít, maminko, je to kyselé.“ Horáková se pustila do dětí, že jsou rozmazané a zmlsané, ale přece jí to nedalo a zkusila kávu. Nešlo to opravdu pít. Přepadlo ji zoufalství. Tak už nikdy nebudou pít bílou kávu, když je tady takové mléko, hořké a kyselé. Proč jenom sem jela, do téhle divočiny, kde nebudou mít její děti ani mléko? Teprve v Pišpeku se dověděla za několik týdnů, že to, co koupila od domorodců, nebylo mléko, nýbrž kumys, zkysané kobyly mléko, místní alkohol.

U Aulie-Ata⁴ uviděli poprvé hory, hřebeny Tjanšanu, pokryté věčným ledem. Radovali se; nebude to přece tak zlé v Asii, jsou-li tam takové hory. Kde jsou hory, tam je i les a voda. Již se těšili, jak se pěkně vykoupají, budou se vyhřívat na slunci a odpočinou si v lese. Konečně přijeli na stanici Pišpek. Dále vlak nejel, byla to poslední stanice železniční trati. Pršelo, i řekli si, že zůstanou ve vagoně; stejně již bylo pozdě večer. Z deště měli radost. Tak přece jen v té Asii prší. Nevěděli, že se to stává asi tak jednou za půl roku a někdy že nezaprší po celý rok. Uléhali radostně. Konečně byli na místě, konečně našli svůj domov.

Ráno se probudili. Kromě železničních baráků a několika jurt neviděli nic – jen vyprahlou poušť. Nechtěli ani věřit, že minulého dne pršelo. Hory se rýsovaly daleko na obzoru; byly to hnědé skály, na pohled bez stopy života. Byli na místě, ale je tohle místo, kde je možno žít? Je to místo, kde je možno postavit továrny, vyhánět na pastvu krávy, sbírat jahody na zahrádce, trhat hrušky a krmit vepřička? Znovu se jich zmocnila hrůza. Uvítali je železničáři. Ukazovali jim kamsi daleko přes poušť, tam že je město. Šli pouští asi tak deset kilometrů, než narazili na první domky. Byly to polorozpadající se domky z nepálených cihel. Kolem domků proudila líně voda v malých strouhách, přes které musili stále skákat. Tam, kde byly strouhy, rostla nesměle a spoře tráva. Z oken se na ně dívalo obyvatelstvo. Zřejmě Rusové. Avšak projevovali stejně málo zvědavosti jako domorodci, s kterými se setkali na stanici. Byli nějaký líní, lhostejní, jen tak, že se svezli po nich pohledem a pak si šli bezpochyby zase lehnout. Ve středu města byl bazar, tržiště, tam uviděli línou, žebráčkou Asii. Veteš celého světa jako by se sešla na půdě, potřísněně výkaly zvířat. Prodávaly se zde věci nemožné a fantastické, jakoby vytažené z odpadkových jam celé zeměkoule.

4 Aulie-Ata (česky Svatý otec) byl dřívější název města v jižním Kazachstánu, přijatý na počest zakladatele muslimské Karachánské dynastie. Patří k nejstarším městům ve Střední Asii, jako obchodní centrum bylo zastávkou na Hedvábné stezce. V roce 1864 město ovládli Rusové. V roce 1936 bylo přejmenováno na Mirzojan podle vůdce kazašských komunistů arménského původu Levona Mirzojana (1897–1939). Poté co se stal obětí stalinských čistek, dostalo nový název Džambul podle kazašského a sovětského lidového pěvce Džambula Džabajeva (v ruském přepisu Žambyl Žabajev, 1846–1945). Po vzniku Republiky Kazachstán v roce 1991 získalo svůj současný název Taraz a je čtvrtým největším městem v zemi.

Špinavé, krvavé kousky masa, černající se mouchami, ležely přímo v prachu tržiště. Z čajoven, nazvaných bezpochyby jen proto, že musily mít nějaký název, se ozývalo opilé řvaní lidí, oblečených v cáry. Vedle bazarů bylo několik výpravnějších, jednopatrových domků. Tam sídlily úřady kirgizské republiky.⁵ Pišpek – to bylo hlavní město. V úřadech je uvítali srdečně. „Ano, jsou nesmírně rádi, že přijeli Čechoslováci. Země nemá žádného průmyslu, potřebuje průmyslu jako soli, na dovoz z Ruska není možno spoléhat, víte přece, jaké jsou poměry v dopravě. Ano, jsou nesmírně rádi, budou jim všestranně pomáhat, ale ovšem“ – předseda rady lidových komisářů pokrčil resignovaně rameny – „pokud je to možné. Vidíte sami, jak město vypadá“ – pokračoval předseda – „nemáme vás kam ubytovat. Jídla je sice dost, ale takového, co jedí domorodci. Masa je mnoho a je laciné, ale s moukou je potíž, s chlebem také, kraj je dobytčářský. Kirgizové obilí nesíjí a chleba nejedí. Jsou tu ruští kolonisté, kteří vám sem tam nějaký chléb nebo mouku prodají, ale spoléhat na to nemůžete. Ostatně, kdoví, jak se k vám budou chovat. Jsou to většinou kulaci a nebudou mít velkou radost, že sem přijeli dělníci.“ Tak a podobně mluvil předseda, nabízel jim peníze, ale co jim byly platny peníze? A jak je možno žít na poušti, když neměli ani stanů?

Ano, kraj, o kterém snili, kraj lesů, řek a údolí, v němž rostly jabloně a hrušky, v němž byl čistý a svěží vzduch, takový kraj skutečně byl. Jenomže byl příliš daleko, až u Věrného.⁶ Lidé by se tam mohli dostat přes horské cesty a průsmyky, ale stroje? Kdo tam dopraví stroje a jakou cestou? Sen se zhroutil a poušť se šklebila na kolonisty. Zůstanou tady, musí zde zůstat, dále už cesta nevede. Slabí reptali, ženy oplakávaly své byty, své domky, které prodaly, než nastoupily tuto křížovou cestu. Avšak zpátky do Československa, do výsměchu, do hanby, se nechtělo nikomu. Předsednictvo družstva svolalo schůzi. Usnesli se: „Nepovolíme. Zkusíme to. Budeme pracovat!“ Z kapsy Bohumila Šulce, dělníka z Loun, tajemníka družstva, trčela knížka.⁷ Neměl jiného papíru, zapsal tedy historické usnesení družstva do knížky. Byl to Komenského *Labyrint světa a ráj srdce*.

Usídlili se ve velkém, starém, rozbořeném baráku. Byl to bývalý vojenský letní tábor. Kolem bylo několik stromů, ostatní byly vyrubány za revoluce. Do práce bylo daleko, asi tak dva tři kilometry. Za pozemek si vyžádali poušť, která ležela u stanice. Spali všichni, celé rodiny, v baráku. Spali na holé zemi, na kufrech, zavazadlech; truhláři si

5 V roce 1924 byla v rámci Ruské sovětské federativní socialistické republiky zřízena Kara-Kyrgyzská autonomní oblast, která se roku 1926 stala Kyrgyzskou autonomní sovětskou socialistickou republikou. V roce 1936 získala statut Kyrgyzské sovětské socialistické republiky.

6 Pod názvem Vernyj byla v roce 1854 založena ruská vojenská pevnost na místě dávného města Alma-Ata, ležícího na jihovýchodě Kazachstánu při hranici s Kyrgyzstánem na Hedvábné stezce. Po dobytí bolševiky v roce 1921 se mu vrátil původní název. V letech 1927–1936 bylo hlavním městem Kazašské autonomní SSR, od roku 1936 do roku 1991 Kazašské sovětské socialistické republiky a poté do roku 1997 metropolí Republiky Kazachstán. Od roku 1993 nese název Almaty a je největším městem v Kazachstánu.

7 Jednalo se o Karla Šulce. V roce 1935 odešel z družstva a do roku 1944 byl zaměstnán na městské prokuratuře ve Frunze, jistou dobu dokonce ve funkci prokurátora. Na konci 30. let se ocitl v souvislosti s vlnou politického teroru ve vyšetřovací vazbě. Po válce se vrátil do Československa.

udělali pryčny. Poslali do Československa Laníčka a Dočekala,⁸ aby dopravili zbývající stroje a ostatní členy družstva. Pak se pustili do práce. Především bylo nutno přemoci poušť. Byla porostlá kurajem, suchým bodláčím, dosahujícím výšky jednoho metru. Bodláči musilo býti vypleto. Pak bylo nutno kopat strouhy, aby bylo možno poušť zavodnit, a vedle struh sázeti stromky. Vodu do struh bylo možno získat z hlavní strouhy, která je vedena až s hor. Bylo však nutno také získati pitnou vodu. Podařilo se jim po nekonečném hledání vykopati tři studně čisté a chladné vody. Vodu našli lidé ze Slovenska, kteří se v tom vyznali z maďarských stepí, a studny se dodnes podobají studním z maďarských pust.

Vstávali, jakmile se rozednilo. Všichni šli do práce, mužové, ženy i děti. Řekli si: nejdříve postavíme dílny a pak obytné domky. Za strašlivých asijských veder, dosahujících 65 stupňů, pracovali bez odpočinku až do noci. Kuchyně byla společná, jedli přímo na poušti. Obuvníci si udělali dřevěný kryt a spravovali boty pod širým nebem. Kovodělník Vrdlovec⁹ si řekl: Proč bychom to také nezkusili? Měli lokomobily, i hodili transmise přes větve stromů, jež rostly u tábora, a kovodělníci začali pracovat také pod širým nebem u soustruhů. Kovové součástky pro stavbu byly zajištěny. Zrovna tak pracovala Kovačikova¹⁰ cirkulárka. Za nesnesitelného vedra pracovali dělníci u soustruhů, u pily, kopali základy. Ženy a děti nosily cihly. Všichni pracovali bez nedělí a svátků, od pěti hodin ráno do noci. Stavba dílen a několika obytných domků musila býti dokončena, než přijde zima. To proto, že i v Kirgizii jsou někdy mrazy, proto, že Asie neznamená jen slunce a dny bez deště. Z celého okolí přijížděli Kirgizové dívat se na práci podivných cizinců. Nyní se divili, dívali se na Čechoslováky jako na zázračné lidi. Který ďábel je to pohání, aby se točili kolem strojů, aby běhali s cihlami po poušti? Přišel starý lovec Ibrahim Kulžabajev, přinesl rozbitou pušku a zeptal se, umí-li ji někdo z cizinců spravit. Kovodělníci se sebevědomě smáli. Kirgiz si sedl na bobek a čekal, až bude puška spravena. Pak vážně a obřadně poděkoval a slíbil, že se cizincům odmění. „Ten se tady už neukáže“ – řekl soustružník Švec.¹¹ Za týden se objevil Kulžabajev. Přivezl čtyři zabitě divoké kozy – ileky – a s novými díky je odevzdal slavnostně kolonistům.

Pak k nim začalo putovati obyvatelstvo z celého okolí. Do posledního aulu¹² až k čínským hranicím pronikla zpráva, že se v kraji objevili cizinci, kteří rozumějí všemu, dovedou všechno spravit a všechno udělat. Přinášeli jim staré mlýnky, ruční mlýnky

8 Zámečnick a první předseda družstva Donát Laníček a koželuh Robert Dočekal odjeli jako zmocněnci družstva 24. června 1925, aby v Československu zakoupili automatický mlýn na obilí a vyjednali u sovětských úřadů povolení k jeho provozu. Laníček získal na koupi vysoký úvěr od československého státu, na místě se však ukázalo, že zařízení není kompletní a mlýn nelze uvést do provozu. Vina byla přisouzena Laníčkovu, který byl navíc obviněn z finanční zpronevěry a korupce. Byl zatčen, načas uvězněn a vyloučen z družstva. (K jeho osudu viz dále pozn. 19.) Robert Dočekal družstvo opustil v roce 1926 a žil pak v SSSR.

9 Jindřich Vrdlovec.

10 Správně Antonín Kováčik.

11 Václav Švec.

12 Aul je slovo turkického původu označující (často opevněné) osady venkovského typu ve Střední Asii a na Kavkaze, zejména osídlené nekřesťany.

na obilí, vyrobené někde v Číně nebo v Indii, aby je spravili. Přinášeli jim primitivní kovové nádoby, proděravělé misky a také rozbitý čínský porculán. Dobře, že měli mezi sebou také hrnčíře Šámala,¹³ který se ve spravování vyznal. Avšak měli také havíře, a co s těmi? Nemohli jich potřebovat a havíři si našli zaměstnání v nových dolech u Taškentu.¹⁴

Sláva o nových lidech, lidech strojů, kteří stavějí „mašin-chane“,¹⁵ letěla po celém kraji. Když začali pracovat na poušti, měli v pokladně jen 400 rublů. Nyní se jim peníze hrnuly; byly to závdavky na zboží. Již stály hotové stěny příštích dílen a tesaři se pustili do krovů. Lidé byli strašně unaveni po celodenní lopotě, ale přece se jen večer za světla blikavých petrolejových lamp učili rusky. Někdy, když měli čas – bylo to ostatně málokdy – chodili do klubu železničářů. Byla to malá místnost, špinavá a zakouřená, kde se konaly tancovačky a někdy se hrál i biograf. Tehdy jim připadala jako palác. Biograf byl hrán samozřejmě ručním pohonem a bez hudby, s přestávkami po každém dílu. Byli však šťastni, když uviděli, jak se mihá na plátně velké město, křičeli radostí, když zase spatřili automobil, strašné intrikány a ctnost, která vítězila.

Nyní se však do toho zamíchala Asie. Lidé, kteří chodí jako živé stíny, kteří se třesou a hrkotají slova, lidé, kteří se pojednou svalí s fialovým obličejem, vám řeknou, co je to Asie. Malárie a rozšíření srdce, to jsou nejběžnější nemoci. A za nimi jde tucet jiných strašných, východních, asijských. Asijská malárie je jiná než evropská a všechny nemoci v Asii jsou divočejší. Umíraly děti. Zemřely téměř všechny děti od jednoho do tří let.¹⁶ Lékaři krčili rameny: podnebí, tady není Evropa. Tesaři nestačili dělat rakve. Současně s továrnami a obytnými domky vznikl na území Interhela a hřbitov. Představte si tragickou scénu: odporná poušť, pokrytá prachem, tu a tam se válí hromady cihel ze žluté lepkavé hlíny, sušené na slunci, rozestavené budovy trčí osaměle z této pustiny. V pekelné výhni se pomalu pohybuje smuteční průvod. Hudebníci, kteří pracují po celý den na stavbě, se nutí k hraní, trubky zní ječivě, hudebníkům dochází dech. Lidé našlapují opatrně na půdu, země žhne; kdo by na ni stoupl bosou nohou, spálil by se. I obutým se jde těžce. A kromě toho musí ještě stále skákat přes zavodňovací strouhy. Přicházejí k hřbitovu: v žluté asijské hlíně je vykopána řada jam, malých dětských hrobů. Hudba ještě naposledy zahraje, pohřeb nesmí trvat dlouho, protože stavba spěchá. Otcové jdou do práce, matky zůstávají ještě chvíli u hrobů.

Večer se ozýval z baráku křik. Křičely matky, vyčítaly mužům, že je zavelkli do pekelné země, která spolkla jejich děti. „I my tady umřeme, všichni umřeme“ – křičely ženy.

13 Josef Šámal.

14 Taškent byl od roku 1865, kdy se dostal pod nadvládu Ruské říše, hlavním městem Turkestánské gubernie. Ta se v dubnu 1918 transformovala do Turkestánské sovětské federativní republiky, která byla roku 1920 začleněna do RSFSR jako Turkestánská autonomní sovětská socialistická republika. V roce se 1924 rozdělila na Turkménskou SSR a Uzbeckou SSR. Jejím hlavním městem se po Buchaře a Samarkandu stal roku 1930 Taškent. Od roku 1991 je metropolí Republiky Uzbekistán.

15 Mašin-chane – patrně nově utvořený kyrgyzský výraz pro továrnu nebo dílnu, doslova „dům stroje“.

16 Ze sto čtyřiceti dětí, které odjely s prvním transportem Interhela, jich v počátečním období zemřelo asi třicet. Většinou to bylo v důsledku epidemie malárie v létě 1925.

Jiří Weil ve skupině jezdců Interhempa v roce 1935 (Literární archiv Památníku národního písemnictví, fond Jiřího Weila)

Bohumil Šulc vytáhl z kapsy *Labyrint světa a ráj srdce*. Přečetl rezoluci: „Nepovolíme. Zkusíme to. Budeme pracovat!“ Do rána se rozléhal v baráku nářek žen. V pět hodin ráno vyšli všichni jako obvykle do práce. I ženy, jejichž děti byly pochovány den předtím.

A v září roku 1925 bylo všechno hotovo ještě před zimou. Hudba hrála vítězné pochody, z celého kraje se přišli lidé podívat na zázrak. Alföldi a Janič¹⁷ spustili diesel a v nových dílnách a v domcích Interhempa zazářilo elektrické světlo. Poprvé v městě Pišpeku, poprvé v dějinách Kirgizie. Již stojí kovodělná a truhlářská dílna a dále na konci pozemku u špinavého, věčně vysychajícího potoka se vypíná hrdě kožedělný závod. Prapory vlály a hudba hrála. S písněmi se stěhovali kolonisté do nových obytných domků z rozpadávajícího se baráku.

Když přišli členové předsednictva družstva do nové kanceláře, očekával je telegram. Laníček a Dočekal sdělovali, že v nejbližších dnech odjíždí z Československa druhá skupina členů družstva.¹⁸ Členové předsednictva zůstali stát, jako by do nich hrom uhodil. Všechno začíná zase znovu, všechny ty trampoty. Kam je dát, když je všechno

17 Správně Karel Alföldi a František Janič.

18 Nešlo ještě o druhý transport Interhempa, který přijel až v srpnu 1926, ale o menší skupinu asi šedesáti osob, označovanou jako první mezitransport. Přivezl s sebou mimo jiné chybějící vybavení koželužny a automatický mlýn na obilí.

přeplněno? V baráku nemohou v zimě žít, vždyť tam není ani střecha. Bohumil Šulc vytáhl z kapsy *Labyrinth světa a ráj srdce*. Řekli si, že to nějak dopadne. Nepovolili.

Nepovolili a ještě se pustili do zemědělství. Bodejť budou spoléhat na nafoukané kulaky! Přece dovedou také hospodařit, a jinak než ti místní balíci. Uspořádala se sbírka mezi členy, družstvo totiž nemělo žádných peněz. Byli koupeni dva koně. Družstvo si vyžádalo pozemek v horách. Zasili oves, proso, pšenici a brambory. Semena si přivezli. Byl podzim roku 1925. Je to historické datum v dějinách Kirgizie. V tomto roce dali Čechoslováci Kirgizii řepu cukrovku.

(...)

Byl to perný rok, rok 1925, ale členové družstva pracovali ze všech sil. Nedostávali žádnou mzdu, jen jídlo ze společné jídelny. Jídlo bylo stejné pro všechny, i pro děti. Mnoho lidí reptalo, ptali se, kdy bude konec té bídy, a ženy si vzpomínaly na zeměleé děti. Ale rok 1926 vítali s novými nadějemi: továrny již budou v provozu a celý kraj toužil po průmyslu, všichni se obraceli k Interhelpu. Družstvo dostalo mnoho objednávek: stavělo v městě elektrárnu, opravovalo v kraji vodní mlýny, práce bylo mnoho, ale ještě více práce bylo nutno vykonat doma, v družstvu. Měli postavit především textilní továrnu, a to nebyla žádná barabizna z nepálených cihel; musí mít pevné základy a stěny z betonu. Ale jaká to bude radost, až bude textilní továrna! Celý kraj je přímo posedlý po suknech, lidé se už chodí ptát, kdy začne továrna pracovat, budou družstvu drát sukna přímo z rukou.

Avšak dne 6. května v pět hodin vypukl požár na střeše kovodílné a truhlářské dílny. Komise zjistila, že požár vznikl krátkým spojením. V Interhelpu obviňovali z něho – snad právem, nebo neprávem – Laníčka.¹⁹ A požár znamenal katastrofu. Celá budova shořela, jen část strojů mohla být zachráněna. Pesimisté reptali a navrhovali likvidaci družstva. Bohumil Šulc si došel domů pro *Labyrinth světa a ráj srdce*. Nepovolili. Schůze se usnesla, že se v práci bude pokračovati. Rychle byli zmobilizováni všichni členové družstva, pracovalo se šestnáct hodin denně. K stavbě bylo použito stavebního materiálu určeného pro textilní továrnu. Kovodělníci opravili stroje. Za šest týdnů začaly dílny zase pracovat. Byl to úžasný rekord, ale draze zaplacený.

Naděje na vyplácení mzdy se zhroutily. Dělníci dostávali jen několik rublů týdně. Společné stravování bylo zrušeno. Každý se musil sám starati o výživu své rodiny. Členové družstva prodávali na bazaru své šaty, boty, nádobí. Nakonec prodávali i košile. Nespokojenost se šířila, pracovní kázeň poklesla. Vypukla největší krize v dějinách Interhelpa. Zdálo se, že již nic družstvo nezachrání. Nejvíce se bouřili řemeslníci – obuvníci a krejčí. Krejčí se vůbec odtrhli od družstva a založili samostatné družstvo v městě. A obuvníky, kteří chtěli udělat totéž, nechtělo družstvo pustit, vždyť zde byla kožedělná továrna a někdo musil dělat boty. Obuvníci si dobře vypočítali, jak by

19 Požár zničil několik dílen, výrobní zařízení i hotové výrobky. Donátu Laníčkoví, který byl mezitím osvobozen a znovu přijat do družstva, se žádná vina neprokázala. Později se stal vedoucím opravárenského závodu, který ovšem postihl v srpnu 1934 další požár. Laníček byl obviněn ze špionáže, soud zasedající přímo v Interhelpu ho odsoudil za nezodpovědnost při řízení podniku na tři roky do vyhnanství na Sibiři. V březnu 1938 pak byl znovu zatčen, odsouzen za vojenskou špionáž k trestu smrti a 4. října 1938 popraven. Jeho rodina byla připravena o majetek a vypovězena z místa bydliště.

se měli, kdyby pracovali samostatně a rozdělili mezi sebou zisk, místo aby jej dávali družstvu v naději na příští blahobyt. Ovšem, družstvu patřilo zařízení obuvnické dílny, byl to společný majetek Interhempa, a toho se chtěli obuvníci zmocnit. Bylo by se jim asi těžko pracovalo s holýma rukama. Na schůzích vystupovali obuvníci velmi bojovně, nechtěli se dát přemluvit. „Nechceme se dřít na jiné“ – křičel na schůzi Stoklásek.²⁰ Část obuvníků vystoupila z družstva, někteří odejeli domů, jiní se rozprchlí po celém Rusku. Část zůstala věrna družstvu, někteří si otevřeli samostatné dílny ve Frunze, jiní se přestěhovali do Alma-Aty.

A nyní se začali bouřit kovodělníci. Kvalifikovaní soustružníci kovu, zámečníci, slévači, svářeči. Křičeli: „Nač máme tady trčet a spoléhat na příští blahobyt? Vždyť se o nás poperou všechny továrny v Sovětském svazu a budeme vydělávat, co budeme chtít. Budeme si žít pěkně v městě, máme už dost té pouště. A vůbec, jaká je to radost pracovat v takovém krcálku? Copak je tohle pořádná fabrika?“ Kovodělníci se však dali přemluvit. Byli to uvědomělí dělníci a byl to jen chvilkový záchvat. Odešli jednotlivci, kteří se později dokonce vrátili.

(...)

Skupina textilních dělníků přijela.²¹ Členové družstva se musili tísnit v přeplněných bytech, textiláci neměli práce, protože továrna nebyla ještě vystavěna. Pravidelné mzdy nemohly být vypláceny, dokud nezačne pracovat textilní továrna. Opět uteklo mnoho členů z družstva, tentokrát se většina vrátila do Československa.

Teprve dne 2. května 1927 byla zahájena práce v textilní továrně. Stavba trvala dlouho, montáž strojů vyžadovala velké práce. Ještě dnes nemůže zapomenouti Merz,²² strojník z Brna a dnes zástupce předsedy družstva, na slavnostní zahájení práce v nové textilní továrně. Byla to slavnost, jakou neviděla předtím celá Kirgizie. Tisíce Kirgizů přijely na koních z celého kraje. Přišla celá vláda, zástupci úřadů všech obvodů. A tehdy nastal nejslavnostnější okamžik. Montér parního kotle Stejskal²³ spustil sirénu. První sirénu v Kirgizii, první zvuk evropské průmyslové civilizace v poušti, kde rostlo dříve jen bodláčí. Koně se plašili a Kirgizové otevírali ústa hrůzou. A pak začaly pracovat stroje. Plánovitě, rytmicky začalo pracovatí přádelní oddělení, tkalcovské sukačky a vlčci. Kirgizové se dívali na továrnu jako na zázrak. S otevřenými ústy civěl na létající člunek pastevec Džumabajev, budoucí mistr textilní továrny.

Podívejme se, co vykonalo družstvo za dva roky: postavilo a dalo do provozu 4 továrny, vystavělo 17 domů o 91 bytech, vzdělalo 260 ha dosud nedotčené půdy. Dalo zemi cukr.

Nyní již mohlo pracovatí družstvo klidně a plnou parou. Avšak vyšlo z krize značně oslabeno. Uteklo téměř 300 členů. Továrny nemohly přece pracovat bez dělníků. Bylo tedy usneseno, že družstvo bude přijímatí za členy i sovětské občany. Snížili zápisné a podíly, aby mohl jakýkoliv dělník vstoupit do družstva. Členská schůze schválila

20 Správně Rudolf Stoklasa.

21 Skupina přijela s druhým transportem Interhempa 7. srpna 1926 a přivezla s sebou zařízení budoucí textilní továrny.

22 Správně Raimund Merc.

23 Jan Stejskal.

tuto změnu, ale přece jen vznikla nová opozice z řad členstva, vedená Jandíkem²⁴ a Bartákem.²⁵ Opozice nechtěla připustit, aby vstoupili do družstva sovětsí občané. Nyní, po překonání nejhlavnějších obtíží, bylo jasné, že členům družstva se bude v budoucnu dařit dobře. Opozice nechtěla připustit, aby připadl stejný podíl na budoucím zisku sovětským občanům. Opozice se odvolávala na to, že českoslovenští členové musili upsati podíl 5000 Kč, kdežto sovětsí občané upisují jen 50 rublů. Zařízení všech továren bylo koupeno za podíly československých členů. Dvouletou prací nesmírně vzrostlo movité jmění. Nyní mají býti sovětsí občané spolumajiteli takového obrovského jmění a bude je to stát jen nepatrných 50 rublů. Protože však Jandík a Barták dobře věděli, že továrny nemohou pracovat bez lidí, navrhovali, aby družstvo prodalo továrny a obytné domy státu a aby se členové rozdělili o vyzískané peníze a rozešli. Návrh Jandíkův a Bartákův byl zamítnut obrovskou většinou. Jandík a Barták byli vyloučeni z družstva. Do roku 1928 však pracovali v družstvu jen českoslovenští dělníci. V Kirgizii nebylo tehdy možno sehnat jiné dělníky.

Nyní je v družstvu zastoupeno již mnoho národů. Čechoslováci tvoří dodnes jádro družstva a jsou na vůdčích místech. Mnoho jich ovšem odchází, jsou povoláváni jinam, na odpovědná místa v Kirgizské republice a v Sovětském svazu. Bohumil Šulc je nyní státním návladním.²⁶ Loučil se těžce s Interhelpem, nechtělo se mu odejít, ale nemohl odmítnout jmenování. *Labyrint světa a ráj srdce* s historickou rezolucí věnoval knihovně družstva. Tam jsem jej jednoho dne našel. Byl zařazen mezi Sienkiewiczův román *Ohněm a mečem* a Sven Hedinův cestopis *V srdci Asie*. Zato však mnoho Čechoslováků vstupuje do družstva. Přijíždějí ze všech koutů Sovětského svazu, z Moskvy přijeli úderníci Metrostroje,²⁷ ze Sibíře bývalí zajatci, z Kavkazu bývalí členové české komuny,²⁸ ze saratovského kraje čeští zemědělci, kteří se chtějí vzdělati na průmyslové dělníky.²⁹ Mnoho bývalých členů se vrací také z Československa. Po Interhelpu chodí dnes Peršané, v slévárně je dělníkem Ujgur Tachtachunov, v textilní továrně pracují Kirgizky. A všude jsou Rusové a Ukrajinci.

Vytvořil se zvláštní jazyk „interhelpovský“; je to směs češtiny, slovenštiny, ruštiny a kirgizštiny. Předseda družstva³⁰ a mnoho jiných užívají s oblibou uzbeckého slova „chop“, což znamená „dobře“. Správnou češtinou mluví již málo lidí, správnou ruštinou ještě méně. Ani Rusové ne. Ale dorozumějí se všichni.

24 Slovák Ján Jandík byl vedoucím druhého transportu Interhela a byl poté zvolen předsedou družstva.

25 Správně Pavel Bartek

26 Viz pozn. 7.

27 Metrostroj byl projekt výstavby moskevského metra v první polovině 30. let, na němž pracovali také dělníci z Československa.

28 Šlo zřejmě o příslušníky komuny Pragomašina, která se v roce 1923 neúspěšně pokusila vytvořit hospodářské družstvo v Gruzii.

29 Na Kubáni v Saratovské oblasti sovětského Ruska se v letech 1925–1929 usadily tři výpravy družstva Reflektor, které bylo s 327 členy druhým nejpočetnějším vystěhoveckým družstvem z Československa po Interhelpu.

30 V době, o které je řeč, byl předsedou Interhela zřejmě slovenský Maďar Pina Samuel-Szabó.

Hrdinská léta již dávno minula. Nyní se daří všem dobře. Osada Interhela tone v zeleni, není již téměř stopy po poušti. Továrny pracují plnou parou, mzdy jsou vypláceny řádně a velmi málo se liší od moskevských. Zatím vzrostlo město Frunze a jeho budovy se pomalu přibližují k Interheli. Z Interhela jezdí do města autobus; město je nyní kulturním střediskem, ve kterém je několik biografů, státní divadlo, lázně, železniční stanice, několik parků, stadion a závodiště. Má nyní 80 000 obyvatel a je v něm i jedna vysoká škola. Ve středu města jsou nové moderní budovy. Vznikla tovární čtvrť.

A přece v čele májových průvodů jde vždy po celých deset let Interhelo. A přece pracuje kovodělná dílna Interhela lépe než nový státní kovodělný závod. A přece bydlí obyvatelé Interhela lépe než většina obyvatelstva v městě. A přece jsou ulice osady Interhela čistší, zahrádky jsou úpravnější než v městě. Interhelo musí být vždy v čele. Na jednom konci se s Interhellem stýká nová ruská kolektivizovaná vesnice. Na jedné straně ulice jsou domky Interhela, na druhé domky vesnice. A mezi těmi domky je rozdíl sta let. Lidé, kteří náhodou zabloudí do Interhela a nic o něm neslyšeli, žasnou. Je to osada, která se nepodobá žádné osadě v kraji, ani vzorným osadám cukrovarských dělníků v Karabaly.³¹

Osada se podobá českým průmyslovým osadám v krajích, kde se zemědělství mísí s průmyslem. Vzpomínal jsem vždy na vesnice u Kladna nebo na předměstské domky u Prahy. Byla ovšem postavena ve Střední Asii. Byla postavena z místního materiálu, většinou z nepálených cihel. Není to však ruská osada, tím méně asijská.

Deset let již neviděli kolonisté svou bývalou vlast. Každý kousek půdy, každá cihla byla vydobyta těžkou prací a krvavým potem. Milují své Interhelo, nerozloučili by se s ním ani za nic na světě. „Tady byla poušť“ – říká každý z nich. „Pamatuješ na Mittendorfera,³² jak montoval stroje? Pamatuješ, jak jsme hráli české veselohry v ševcárně, když jsme ještě neměli klub?“³³ Dovedou vzpomínati celé hodiny na strašné epidemie, na boje o schůzích, na zápasy o stavební materiál, na první léta bídy. Palenkáš je elektromontérem;³⁴ je to starší Slovák. Je těžce nemocen, má rozšíření srdce. Lékaři mu říkají: „Musíte odejet, podnebí vás zavraždí, bude to trvat možná ještě několik let, ale skončí to špatně, neodjedete-li do jiného kraje.“ Palenkáš váhá a nechce. Váhá již rok. Málem by byl již odejel, když část dělníků z Interhela se vypravila do Kujbyševa³⁵ k řediteli Kupovi.³⁶ Nákladní vagony, ve kterých odjížděli dělníci se svými rodinami do Kujbyševa, stály na stanici. Zítra budou vozy připojeny

31 Kara-Balta je město v severním Kyrgyzstánu na stejnojmenné řece, vzdálené přibližně 60 km od Biškeku. Bylo založeno v roce 1825 jako součást Kokandského chanátu.

32 Albert Mittendorfer.

33 Klub pařížských komunistů otevřelo Interhelo v listopadu 1930.

34 Správně Ondřej Pálinkáš. Na konci 30. let se stal obětí stalinských represí. V jejich důsledku zahynulo celkem jednadvacet členů družstva Interhelo.

35 Jako Kujbyšev bylo v letech 1935–1990 pojmenováno město Samara, centrum stejnojmenné oblasti v evropské části Ruska na levém břehu Volhy. Stalo se tak na počest člena nejvyššího sovětského vedení Valeriana Vladimiroviče Kujbyševa (1888–1935), který zde v revolučních letech budoval sovětskou moc.

36 Ladislav Kupa byl ředitelem průmyslového podniku v Kujbyševě.

k nákladnímu vlaku. Palenkáš měl odejeti také. Měl ještě chvilku času na rozloučenou, zatímco stály vagony na stanici. Rozhlédl se po své zahrádce. Opatrně poodhrnul jahodové listí a díval se na velké červené jahody. „Tady byla poušť“ – říkal si pro sebe – „a teď tady rostou jahody. Co jsme se s nebožkou ženou natrápili s tou půdou. Co nám dal práce jen ten kuraj, bodláčí. Ne a ne se ho zbavit. A co nás stála práce voda. A teď tady rostou jahody.“ Palenkáš zůstal v Interhelpu.

Tam, kde byla poušť, je nyní průmyslová civilizace, sady, klub a dětské jesle. I ptáci přiletěli. V textilní továrně sídlí dokonce vlaštovky; nevadí jim vůbec rachot strojů.

Nepovolili. Pracovali. Vytrvali. Vítězství bylo zapláceno draho, ale jakou cenou měřiti slávu? Není to nejvyšší radost jíti v čele celé země, býti příkladem, nikdy neklesat, jíti stále vpřed, jak to dokázala v pekelné výhni Střední Asie hrstka Čechoslováků, vržená na poušť?

Nedovedou o tom mluvit vznešeně, neřeknou vám to tak. Ponechávají slavnostní písně kirgizským potulným pěvcům. Budou jen ukazovat: tady stál náš první tábor, tady byla naše první kuchyně, tady se hádaly ženské, má-li být vařen guláš, nebo švestkové knedlíky. Přejde Opatřil³⁷ se svým psem a bude vypravovat, kdo a jak zemřel a jaké to byly hony na divoké berany, vysoko v horách. Přejde Švolíková³⁸ a bude se chlubit svým adoptovaným synem, kirgizským nalezcem, kterému dala jméno Vincenc a kterého naučila mluvit plyně česky. Budou vám vypravovati o tisíci podrobnostech, o spoustě všedních starostí, o tom, jak nebylo možno dostat v konzumu ani zápalky, jak chodili na jatka pro vnitřnosti, které dostávali zadarmo, protože Rusové a Kirgizové se teprve naučili jíst játra, srdce a plíčky od Čechoslováků, a jak to bylo Rusům divné, že je to tak dobré. Ženy si budou libovat, jak je teď krásně, když se všude prodává skořice, pepř a majoránka, a jaké to byly zlé časy, když se koření nedováželo. Skořicí, pepřem a majoránkou je snad možno měřiti blahobyt, ale nikdy ne slávu.

Sláva je v hvizdu sirény, vlajících praporech a vítězném pochodu v čele celé země, vysoké země Kirgizie.

Přetištěný text je zkrácenou kapitolou „Jak bylo dobyto pouště“ z reportážního pojednání „Interhelpo“, které vyšlo v knize Jiřího Weila Češi stavějí v zemi pětileték (Praha, Družstevní práce 1937, s. 56–78). Obálka Ladislav Sutnar. © Jiří Weil a dědicové, o/c Dilia.

37 Antonín Opatřil.

38 Eva Švolíková